

Klimaendringer og byråkrati i Norge

En Q-metodologisk studie av diskurser og makt

Jon Vegard Dokken

Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi

Masteroppgave

UNIVERSITETET I OSLO

20.11.2013

Klimaendringer og byråkrati i Norge

En Q-metodologisk studie av diskurser og makt

© Jon Vegard Dokken

2013

Klimaendringer og byråkrati i Norge: En Q-metodologisk studie av diskurser og makt

Jon Vegard Dokken

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Hedmark fylkeskommune, Hamar.

Sammendrag

Klimaendringene blir ofte omtalt som en av de største utfordringene menneskeheten noen gang har stått overfor, samtidig som fenomenet er svært komplisert og sammensatt. Denne kompleksiteten har ført til at man har fått ulike forståelser av hva som er problemet, hvem som har skylden og hvordan man skal løse dem. De ulike oppfatningene kan forstås som sosiale konstruksjoner ved at de skapes av personer og grupper som befinner seg på et bestemt sted til en bestemt tid. De ulike virkelighetskonstruksjonene vil skape ulike forståelser av hva de oppfatter som sannheter, og dette igjen påvirker hvilke representasjoner av virkeligheten man er enig med og anser for å være sanne. De som vinner frem med sin forståelse av sannheten vil i stor grad kunne påvirke hvordan det blir legitimt å snakke og handle i forhold til et fenomen. Virkelighetskonstruksjonene er på den måten nært knyttet til makt, og dette gjør det interessant å utforske ulike syn i klimapolitikken og hvorvidt de får gjennomslag for sine ståsteder.

I denne oppgaven har det sentrale vært å utforske forståelser av miljøproblemer og klimaendringer i en norsk kontekst. Siden Norge både er en olje- og gass nasjon, og har et ønske om å være en pådrivernasjon i internasjonal miljøpolitikk er det sentralt å se på hvordan forståelser av klimaendringene kommer til uttrykk i Norge. Sentralt her har vært å se på forholdet mellom den politiske ledelsen og den byråkratiske administrasjonen i sentralforvaltningen. Man har innen klassiske byråkratimodeller lagt vekt på at byråkratene skal være lojale overfor den politiske ledelsen, men spørsmålet er hvorvidt dette stemmer i dag. Byråkrater befinner seg nært politikerne og er ofte deltagende i utformingen og gjennomføringen av politiske vedtak. Hvilke syn byråkratene har på klimaendringene vil man derfor anta at også påvirker hvilke politikk de anser som den beste.

Det har her blitt gjennomført en Q-metodologisk studie blant byråkratene i norske departementer og deres syn på klimaendringene. Q er en spesielt interessant metode som er skapt nettopp for utforske individers subjektive forståelse av et fenomen. I forhold til byråkratiet og klimaendringene er det viktig å finne frem til hvilke syn som faktisk er til stede, og hvordan disse syne kommer til uttrykk. Man er innen Q interessert i å studere intersubjektivitet, som vil si ulike forståelser og virkelighetsoppfattelser som deles av flere individer i en gruppe. Studien her har derfor forsøkt i størst mulig grad å komme frem til både syn som deles blant deltagerne, samt synene som ser ut til å skille seg mest fra hverandre.

Forord

I forbindelse med arbeidet rundt denne oppgaven er det mange jeg vil takke for deres hjelp og støtte. Først og fremst vil jeg takke min veileder Karen O'Brien for hennes faglige støtte og gode råd gjennom hele arbeidet. Jeg vil også takke henne for å ha knyttet meg til PLAN-prosjektet (Potentials of and Limitations to Adaptation in Norway) som har gitt meg både faglig og økonomisk støtte. Her har jeg hatt muligheten til å møte mange faglig dyktige personer, og fått muligheter utover det som er normalt for en masterstudent. Derfor vil jeg takke alle som har deltatt ved PLAN-prosjektet, og spesielt Siri Mittet for å ha inkludert meg i både det faglige og det sosiale rundt prosjektet, og Berit Kristoffersen for råd og veiledning med det formelle og praktiske rundt oppgaveskrivingen. I tillegg vil jeg takke Ida Holt og Andreas Sergrov for deres arbeid med innsamlingen av utsagnene som de har latt meg benyttet i metodedelen av denne oppgaven. Jeg vil også takke Kristian Stokke for hans konstruktive innspill og forslag til mulig litteratur og struktur.

I arbeidet med metodedelen har jeg fått gode råd og veiledning av Johanna Wolf i hvordan man skal bruke Q-metodologi, og vil takke henne for all den hjelp og de forslagene jeg har fått. Jeg vil også takke utviklerne av kalkuleringsverktøyet *PQ-method v.2.11*¹ for at de har gjort dette åpent tilgjengelig, og på den måten gjort mitt arbeid både enklere og mer oversiktlig.

Jeg vil også takke alle mine nærmeste, familie, svigerfamilie og venner, for å ha støttet meg i både gode og dårlige perioder med oppgaven. Spesielt da vil jeg takke min bror, Lars Erik Dokken, for diskusjoner omkring innholdet i oppgaven, samt for hans hjelp med å lage kortene med utsagn som ble brukt i oppgaven, og med reinskrivingen og trykking i sluttfasen av skrivinga. I tillegg vil jeg takke min kjære forlovede, Silje T. Svendsen, for å ha holdt ut med meg i denne perioden og fått meg til å arbeide når andre ting har virket mer fristende.

Tusen takk til dere alle sammen!

---

¹Programmet kan lastes ned på følgende nettside, men versjon 2.11 ser ikke lenger ut til å være tilgjengelig. Nyere versjoner av programmet ser derimot ut til å være tilgjengelige:

<http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethod/downpqwin.htm> (sist lastet 14.11.2013)

Innholdsfortegnelse

Klimaendringer og byråkrati i Norge.....	ii
Sammendrag	iv
Forord.....	vi
Tabeller	x
Figurer	x
Forkortelser	xi
1. Innledning	1
2. Miljøforvaltning, politikk og makt	5
2.1 Fremveksten av norsk miljøforvaltning.....	6
2.2 Klimaendringer som en særskilt utfordring.....	9
2.3 Klimapolitikk på norsk	12
2.4 Norsk miljø og energi	19
2.5 Makt hos Weber	22
2.6 Byråkrati	24
2.7 Norske byråkrati	26
2.8 Styringsmentalitet og diskurser hos Foucault	28
3. Den sosialt konstruerte virkeligheten	32
3.1 Kvalitativ, kvantitativ, eller et sted i mellom?	34
3.2 Q-Metodologi	35
3.3 Operant subjektivitet og instruksjonsbetingelsen	37
3.4 Kommunikasjonsuniversitet og Q-settet.....	39
3.5 Deltagerne	42
3.6 Sorteringen	44
3.7 Q & R.....	45
4. Byråkratene og klimaendringene.....	47
4.1 Før studien.....	51
4.2 Gjennomføringen	52
4.3 Uroterte faktorer.....	56
4.4 Roterte faktorer.....	60
4.5 Faktorene	66
5. To virkeligheter?	73
5.1 Stor enighet	76
5.2 Politikk, makt og byråkratene	77
5.3 Ny regjering – ny politikk?	79
5.4 Svakheter og veien videre	81
6. Avslutning	84

7. Kilder	86
9. Vedlegg	91
Q-utvalget.....	91
Forespørsel.....	95
Intervjuguide	97

Tabeller

Tabell 1: Utsagn brukt i Q-sorteringen	49
Tabell 2: Korrelasjonsmatrise	56
Tabell 3: Uroterte faktorer med PCA og Centroid	57
Tabell 4: Roterte faktorer: PCA, Centroid og Verimax-analyse	62
Tabell 5: Korrelasjon mellom roterte faktorer etter flagging av alle signifikante sorteringer	64
Tabell 6: Sorteringer med signifikante ladninger over 0.7 på kun en faktor	65
Tabell 7: Korrelasjon mellom faktorer etter flagging	66
Tabell 8: Centroid-rangering av utsagn for faktor 1	67
Tabell 9: Centroid-rangering av utsagn for faktor 2	70
Tabell 10: Faktorsammenligning	73
Tabell 11: Utsagn som skiller seg mellom faktorene	75
Tabell 12: Utsagn som ikke skiller seg signifikant mellom faktorene	76

Figurer

Figur 1: Sorteringsskjema	54
---------------------------------	----

Forkortelser

AR4	–	IPCCs Fourth Assessment Report
CO ₂	–	Karbondioksid
EU	–	Europeiske Union
EF	–	Det Europeiske Fellesskap
EØS	–	Det Europeiske Økonomiske Samarbeidsområdet
FN	–	Forente Nasjoner
FrP	–	Fremskrittspartiet
IPCC	–	FNs Klimapanel
NOU	–	Norsk Offentlig Utredning
NPM	–	New Public Management
PCA	–	Principal- Component Analysis
SNF	–	Senter for samfunns- og næringslivsforskning
IEA	–	International Energy Agency

«Ask ten people how to define climate change, its causes and effects, and you will get ten different answers» (Pettenger 2007:5)

1. Innledning

Klimaendringene blir i dag ofte fremstilt som et av de største problemene menneskeheten noen gang har stått overfor, og samtidig som et av de vanskeligste problemene å løse. Som Pettenger (2007) viser til i sitatet over vil disse endringene forstås ulikt av ulike personer, og man vil vektlegge ulike aspekter ved fenomenet. Mange velger for eksempel å stole på de vitenskapelige faktaene som fremmes gjennom FNs Klimapanel (Intergovernmental Panel on Climate Change, heretter forkortet IPCC), mens andre vil være tvilsomme til om man faktisk ser noen endringer, og i alle fall om de er menneskeskapte. Hvilke syn er derimot riktige? Og hvilke gir riktig bilde av sannheten? Svaret er muligens at de alle er sanne, i alle fall for personen som innehar synspunktet. Hvordan mennesker tolker et fenomen vil skyldes svært mange faktorer og vil ha sammenheng med hvem man er, hvor man befinner seg og i hvilket tidspunkt i historien man befinner seg i. Med dette kan man derfor si at:

«Social reality is the reality we all construct in what we think, say and do, alone in our own world sometimes but mainly when we do it collectively. It is powerfully constructed *for* us through institutions like religion, the law and schooling, all of which tell us versions of reality and make them real for us by drawing us into their rituals and practices (...)» (Rogers 2011:42)

Denne måten å tenke på faller inn under den vitenskapelige retningen som ofte kalles *sosialkonstruktivismen*, som er et fellesbegrep på en rekke underliggende tilnærminger. Den mest utbredte metoden for kunnskapsproduksjon her er diskursanalyse, hvor man legger vekt på hvordan språket, ofte i form av tekster, former måten man tenker og kan snakke om fenomener (Jørgensen & Phillips 2002). Det er allikevel ikke denne metoden som vil bli benyttet i denne oppgaven. En felles måte å tolke og forstå verden på kalles ofte for en diskurs, og vil i denne oppgaven bli forstått som:

« (...) a set of meanings, metaphors, representations, images, stories, statements and so on that in some way together produce a particular version of events. It refers to a particular picture that is painted of an event, person or class of persons, a particular way of representing it in a certain light» (Burr 2003:64)

I følge Mjøset (2002) vil man innen de mest radikale konstruktivistiske tenkemåtene hevde at det ikke finnes noen sannhet utenfor den menneskelige bevisstheten, og alle former for miljøproblemer vil være en form for menneskelig konstruksjon. Selv stiller han seg kritisk til denne radikale konstruktivistiske tenkemåten, og hevder at det er viktig at man innen samfunnsvitenskapene tilpasser seg naturvitenskapen slik at det blir mer fruktbart å samarbeide på tvers av fagdisipliner innen miljøspørsmål. Allikevel er det viktig at man ikke går inn i naturvitenskapene og mister fokuset på samfunnet. Spesielt gjelder dette når det kommer til miljøproblemer, og som Benjaminsen og Svarstad (2002:15) sier:

«Det er mennesker som står bak allmenne forestilling så vel som vitenskapelige presentasjoner av samfunn, utvikling, natur og miljø. Ut fra denne erkjennelsen blir samfunnsvitenskapens rolle å klargjøre hvordan forestillinger er *sosialt konstruert* av mennesker fra ulike kulturelle forutsetninger og interesser»

Mjøset (2002) sier derimot også at det er viktig at samfunnsforskere fokuserer på sine områder, men ikke i den grad det vil hindre tverrfaglig samarbeid. Fokuset i denne oppgaven vil være på den menneskelige forståelsen av miljøproblemer, og da spesielt klimaendringer, og mindre på de naturligvitenskaplige betraktningene av disse. For som Lidskog & Sundqvist (2013) sier vil miljøproblemer skapes av de som bruker og vedsetter naturen, altså aktørene. Hva som betegnes som et godt eller dårlig miljø vil derfor være subjektivt fra et menneskelig ståsted, og når man snakker om miljøproblemer vil det som oftest menes problemer for oss mennesker. En økning i CO₂-utslipp vil for eksempel ikke nødvendigvis være problematisk sett fra naturens side, men det kan føre til store konsekvenser for mennesker (Hulme 2009). Det sentrale spørsmålet blir her derfor hvordan man har konstruert virkelighetsforståelser av miljøproblemer, og da spesielt klimaendringene, og hvilke av disse forståelsene som har vunnet frem med sitt syn. Siden Staten og forvaltningen er sentrale innen både nasjonale og internasjonale klimasamarbeid vil det være interessant å utforske hvilke diskurser som er dominerende innen disse, og da spesielt innenfor forvaltningen.

Målet har her vært å undersøke norske byråkraters subjektive forståelse av klimaendringer, og hvilke syn som har vært representert innen norsk klimapolitikk. Problemstillingen for denne oppgaven vil være «Hvilke syn på klimaendringene finnes blant byråkrater i norske departementer?». Hovedinteressen er å kartlegge hvilke syn som finnes

blant de som deltar i denne studien. I tillegg er det interessant å se på hva disse synene faktisk har å si, og en underproblemstilling er: «Hva er de største forskjellene mellom diskursene, og hva er de enige om?». Med andre ord er det ønskelig å finne frem til både motsetninger og enighet blant byråkratene i deres forståelse av klimaendringene. Byråkratene i departementene vil ofte befinne seg i nærheten av der norsk politikk utformes, og vil ofte være deltagende i utformingen og iverksettelsen av politiske tiltak. Hvilke syn byråkrater har på klimaendringer vil man derfor anta at vil påvirke dem i forhold til hvilke løsninger de foretrekker. Dilemmaet som her er spesielt interessant er de ulike rollebeskrivelsene som Jacobsen (1997) viser til at finnes i forholdet mellom politikken og byråkratiet, og man kan stille spørsmålsteget ved hvorvidt det finnes en like klar rolledefinisjon som teoretisk ligger til grunn. En stor del av oppgaven har også vært å utforske Q-metode som forskningsmetode, og en sentral av oppgavens problemstilling er knyttet til hvorvidt Q er en anvendelig metode for å utforske subjektivitet og intersubjektivitet blant deltagerne.

Med dette utgangspunktet vil det først i oppgaven bli sett på den historiske utviklingen av den norske miljøforvaltningen. Det vil her bli vist til at det finnes ulike interesser i utformingen og forvaltningen av norsk miljøpolitikk, og disse interessene vil kunne legge føringer på hvilke alternativer som blir valgt. Fra dette vil det bli gjort rede for klimaendringene som et særskilt miljøproblem, og det vil bli gått inn på ulike syn som dominerer i forståelsen av disse endringene. Vektleggingen vil ligge i de samfunnsmessige forholdene, og ikke på naturvitenskaplige beskrivelsene av endringene. I det internasjonale klimasamarbeidet har det blitt valgt bestemte måter å håndtere og forvalte klimaet, og det vil bli sett på hvordan dominerende diskurser har blitt viktige for politikkutformingen. I forhold til denne oppgaven vil det være interessant hvilke diskurser som har sett seg gjeldende i Norge, og det vil derfor bli gjort rede for den norske klimapolitikken. Siden Norge er i en spesiell situasjon, hvor man har ønsket å være både en pådriver i miljøspørsmål og en olje- og gassnasjon, oppstår det et spesielt motsetningsforhold når det gjelder norske interesser. Hvilke syn som vinner frem med sine forståelser og virkelighetsfortolkninger vil være knyttet til makt, og det vil bli redegjort for ulike måter å forstå makt. Hovedfokuset vil her ligge på Max Weber og hans forståelse av legitimt herredømme, og da spesielt på hvordan dette for ham var viktig for opprettelsen av byråkratiet. Siden det er byråkraters virkelighetskonstruksjoner som denne oppgaven ønsker å utforske, vil det bli gått særlig inn på forholdet mellom byråkrati og politikk, og hvordan dette har kommet til uttrykk i Norge. En annen form for makt det vil gått nærmere inn på i slutten av denne delen av oppgaven er Michel Foucaults forståelse av

diskursiv makt. Dette er sentralt for den videre forståelsen av virkelighetskonstruksjoner i oppgaven.

Siden det legges til grunn at man her er interessert i å finne frem til syn og felles diskurser blant byråkratene, ville man normalt benyttet seg av en diskursanalyse eller en spørreundersøkelse for å finne frem til disse synene. Her vil det derimot bli benyttet Q-metode for å finne kartlegge deltageres subjektiv forståelse av klimaendringene. Grunnene til at denne metoden har blitt benyttet er mangfoldig og vil bli gjennomgått i metodologidelen av oppgaven, men for nå kan det være greit å bemerke at dette er en velegnet metode for å studere subjektivitet. Q er en blandingsmetode, og innsamling av data trekker på tradisjoner fra både kvantitative og kvalitative forskningsopplegg. Den viktigste grunnantagelsen bygger allikevel på den kvalitative tradisjonen, hvor man forstår data som noe som skapes gjennom forskerens forståelse og tolkning av det som observeres (Thagaard 2009). Denne delen av oppgaven vil derfor gå nærmere inn på det teoretiske og metodologiske grunnlaget for Q-metode, og det vil bli gjort rede for sentrale begreper innenfor metoden. Grunnen til at det vil bli brukt en del plass til nettopp dette, er at denne metoden er mindre kjent innen enkelte fagkretser, og benytter seg av en noe annen logikk enn det man kan se innen blant annet kvantitativ metode. Det vil derfor bli gjort rede for de viktigste begrepene i Q, og jeg vil i stor grad forholde meg til og bruke de norske oversettelsene til Thorsen & Allgood (2010).

Videre vil de metodologiske valgene som ble tatt i forbindelse med innsamlingen og bearbeidelsen med dataene forklart, og funnene fra selve studien vil bli presentert. Det er her interessant å se på hovedproblemstillingen for studien, og presentere hvordan de ulike deltagerne konstruerer sin virkelighetsforståelse av klimaendringene. Hvilke aspekter deltagerne legger vekt på, og hvilke de ikke legger vekt på, vil kunne si noe om både deres eget ståsted og den sosiale konteksten de befinner seg i. Mot oppgavens slutt vil fokuset være på analysen av dataene fra studien, og da spesielt på likheter og ulikheter mellom faktorene det har blitt funnet frem til. Det vil også bli gjort rede for enkelte svakheter ved selve studien, og hvordan det hadde vært ønskelig å gå frem. I tillegg vil det bli sett på om man kan forvente endringer i den norske klimapolitikken som følge av regjeringsskifte som fant sted høsten 2013. Det vil også bli redegjort for hvorfor det ville vært interessant med en større undersøkelse innen dette feltet, og hva en slik undersøkelse bør inneholde.

2. Miljøforvaltning, politikk og makt

Forholdet mellom mennesker og naturen har forandret seg gjennom hele menneskets historie, og man har i nyere tid ofte snakket om ulike måter å forvalte naturen på. I Norge har natur- og miljøforvaltning i stor grad blitt påvirket av internasjonale svingninger innen kultur, forskning og politikk, og man har i ulike tidsperioder sett ulike holdninger i forhold til hva som anses som et problem og hvilke løsninger man foretrekker (Andresen m.fl. 2008). Kunnskap om naturen vil ikke være det samme som naturen i seg selv, og denne kunnskapen kan forstås som et filter mellom oss mennesker og naturen vi betrakter. Dette filteret fører til at enkelte elementer får spesielt fokus, mens andre deler blir utelatt (Castree 2005). Siden mennesker tilpasser og endrer naturen omkring seg til egen fordel vil man kunne hevde at naturen i seg selv er en sosial konstruksjon, siden man nå knapt lenger kan finne noen form for natur som ikke er påvirket av menneskelig aktivitet. Hva som oppfattes som natur eller naturlig vil derfor også endre seg på tvers av grupper, tid og steder (Evans 2008).

Dahl (1999) forklarer at «Begrepet *miljøpolitikk* forstås både som de konkrete lover og regler som beskytter miljøet og mennesker mot forurensning og andre miljøødeleggelser, og den nasjonale miljøpolitiske beslutningsprosessen som leder frem til slike lover og regler» (127). Miljøpolitikk handler altså om å forme lover og regler, og prosessen frem til disse. Her vil derfor være interessant hvordan man kommer frem til disse lovene og reglene, og hvilke syn og interesser som vinner frem. Og hvem har så ansvaret for disse lovene og reglene etter at de er vedtatt? Jacobsen (1997) viser til at det har vært forestillinger om at politikk og administrativ forvaltning har ansvaret for ulike oppgaver. Mens politikken er styrt av lidenskap, verdier, målsetting og utforming av regler, er administrasjonen styrt av følelsesløse analyser, fakta, midler for å nå målene og anvendelse av reglene. Selv om rollefordelingen stort sett er klare, vil man se at rollene i enkelte tilfeller glir over i hverandre og også kunne skape uenighet. Man kan derfor si at:

«Det har vært hevdet at embetsmennene er de permanente politikerne; at byråkratiet, som aldri står på valg, legger tunge føringer på offentlige vedtak. Det har også vært hevdet at organisasjonskanalen, det korporative nett av samarbeidsorganer mellom interessegrupper og offentlig myndighet, er en sentral vei til innflytelse (...)» (Østerud 2007:74)

Det interessante her blir derfor hvilken rolle forvaltningen og byråkratene har hatt innen den norske miljøforvaltningen. Dette gjør det også sentralt å skille mellom makt og politikk, og disse to begrepene kan derfor forklares som «Power is about getting what you want and

politics is about how and why different groups struggle to get what they want» (Kidd *et al.* 2010:5). Med andre ord kan man derfor se at politikk handler om å fremme sine interesser, mens makt handler om hvorvidt man faktisk vinner frem med sitt syn. Dette passer også godt med Engelstad (1999:18) sin beskrivelse av makt:

«For at det skal gi mening å snakke om at noen har eller utøver makt, må det inntreffe et *resultat*. Makten må ha en virkning, slik at den som utøver den, får sin vilje igjennom. For å ta et ekstremt eksempel: Hvor arbeidsformannen fordeler arbeidsoppgaver, men de underordnede gjør noe helt annet, er det vanskelig å si at han har makt»

Han viser også videre til at dette resultatet også må ha hensikt, hvilket vil si at det oppnår det målet som det var tiltenkt, og man kan i tillegg si at «policy outcomes will always reflect dominant perspectives about the way people are and the way the world works» (Dayton 2000:73). Altså vil den politikken som dominerer på et område representere bestemte perspektiver og forklaringer på hvordan mennesker og verden fungerer, og makt ligger i å være i en posisjon til å definere hvilke virkelighetskonstruksjoner som oppfattes som sanne og legger føringer på et politisk område.

2.1 Fremveksten av norsk miljøforvaltning

Miljøforvaltning vokste frem i Norge fra 1800-tallet, og man så da en politisering av naturen. Den første bølgen med innslag av miljøpolitikk i Norge kom i form av naturvern, og på slutten av 1800-tallet fikk man det første vernede naturområdet og det første vernede dyret, hvilke var bøkeskogen i Larvik og beveren. I 1910 kom den første loven om naturfredning, og i 1914 ble Norges Naturvernforbund stiftet som den første miljøvernorganisasjonen (Andresen m.fl. 2008). Mellom 1910 og 1965 lå forvaltningen av lov om naturfredning under kirke- og undervisningsdepartementet, noe som skyldtes at både naturforsker og byråkratene i departementene betraktet naturfredning som et kulturelt spørsmål. Dette gjorde at man ikke koblet miljø til økonomiske tenkemåter, og det ble derfor ikke bygget relasjoner til økonomiske interessegrupper. Utover på 1960-tallet begynte man derimot å bli mer opptatt av nyttepreget naturforvaltning, og naturen skulle med andre ord benyttes, ikke bare være en verdi i seg selv. I 1965 ble naturforvaltningen overført til en ny avdeling i Kommunal- og arbeidsdepartementet, med navnet Administrasjonen for friluftsliv og naturvern. Blant annet var Norges Naturvernforbund kritisk til dette, og ønsket en mer aktiv styring av naturvernet i

form av et eget departement. Dette skyldtes at man ikke anså friluftsliv og naturvern for å være likestilte interesser, og naturvern måtte sees på som overordnet i samfunnsutviklingen (Berntsen 2011). Forurensningssaker ble på 1960-tallet overført til Industridepartementet, siden man anså dette som en konsekvens av industrien og derfor som en industrisak (Asdal 2011).

Miljøforvaltningen i etterkrigstida ble i hovedsak en videreføring av vernepolitikken man hadde hatt før krigen, for eksempel ble Rondane opprettet som den første, norske nasjonalparken i 1962. Stortinget og Regjeringen støttet også en kampanje samme år som hadde som fokus at alle hadde individuelt ansvar for å holde naturen ren (Andersen m.fl. 2008). Kampanjene gikk under slagordet «Bruk naturvett!», og som Berntsen (2011:134) sier:

«Aksjonen tok sitt utgangspunkt i at naturen – friluftsområdene – var landets storstue, et aktivum for hele det norske folk som måtte pleies og bevares til glede for nåværende og kommende generasjoner. Naturen måtte ikke ødelegges ved uvettig oppførsel eller tilgrises av avfall, som ikke bare var stygt, men som også kunne være direkte farlig for dyr og mennesker. Vassdrag måtte ikke forurenses, og man måtte forhindre skade på skog, planter og dyr. Man satte som mål å få den enkelte til å bruke *naturvett* i sin opptreden i skog og mark. Aksjonen var rettet spesielt mot *det enkelte individs ansvar*»

Utover på 1970-tallet så man en fremvekst av internasjonal miljøbegivenheter, og med dette fikk man også endring ved at miljøproblemer gikk fra å være et akademisk tema til å bli en viktig del av politikken. Dette gjorde at politiske partier måtte ta stilling til miljøspørsmål, og det vokste frem en rekke interesseorganisasjoner med hovedfokus på miljø (Andersen m.fl. 2008). Et problem for miljøvernet inntil da hadde vært at miljøraker ble behandlet i svært mange departementer, og det var et behov for en samordning for å sikre mer effektiv forvaltning (Berntsen 2011). Dette førte til at man før opprettelsen av et eget departement i alt fikk tre utvalg og deres innstillinger, hvor disse var Modalsli-utvalget, Ressursutvalget og Himleutvalget. Modalsli-utvalgets flertall la frem forslag om å opprette et nytt departement med ansvar for boligsaker, miljøvernsaker og familiespørsmål, og på den måten overføre mye ansvar som tidligere har vært underlagt andre departementer. Naturvern ble her sett på som et sektorproblem som måtte underordnes helheten, og dette kan skyldes at utvalget skulle drøfte langt flere saksområder enn natur- og miljøvern. Ressursutvalget derimot så på problemet som konsekvensene av menneskelig inngripen i det naturlige miljøet, og at man derfor måtte endre den utviklingen man var inne i. Endringen skulle derimot skje innenfor markedssystemet man

allerede hadde, og det sentrale var å bruke skatter og avgifter for å styre hvilke produksjonsprosesser bedrifter benytter seg av. Norge må også passe på sine interesser og muligheter i internasjonale markeder, og burde derfor gå inn for felles gjennomføring av naturverntiltak i vestlige land. Flertallet i dette utvalget gikk inn for opprettelsen av et eget Naturressursdepartement, som skulle modelleres etter Finansdepartementet. Naturressursdepartementet skulle på denne måten blant annet koordinere de andre departementenes behov for bruk av naturressurser og utarbeide planer for langsiktig utnytting av landets ressurser. Mindretallet i utvalget gikk derimot inn for et miljødepartement som ikke skulle ha et overordnet ansvar på denne måten, men heller avveie ulike interesser. Himleutvalget på sin side ønsket ikke et eget ressursdepartement (Jansen 1989).

Som en følge av dette ble Miljøverndepartementet opprettet i 1972 som det første i verden, men forslaget om at departementet skulle kunne styre ressursbruk på samme måte som Finansdepartementet kunne styre økonomien fikk ikke støtte (Andresen m.fl. 2008). At ikke dette fikk gjennomslag skyldes i stor grad at det var en rekke andre interessegrupper som ikke ønsket at man skulle gjøre for store endringer i departementsstrukturen, og dette gjorde at mange av de allerede eksisterende departementene gikk inn for mindretallsforslaget til Ressursutvalget (Jansen 1989). Blant annet var det en skepsis i Finansdepartementet siden man ved å gjennomføre et slikt tiltak ville kunne svekke dette departementets sentrale stilling (Christensen m.fl. 2010). Det nye Miljøverndepartementet endret dermed i liten grad den autoritetsfordelingen som allerede eksisterte i forvaltningen (Reitan 2001). Man kan derfor si at:

«Utviklingen av miljøpolitikken viser hvordan økonomi er et overordnet sentrum, mens natur er et sektorhensyn. Miljøspørsmålet har offisielt og i hovedsak vært forstått innen en økonomisk ramme, gjerne som et sett av bivirkninger som kunne rettes opp ved hjelp av tekniske og økonomiske virkemidler. Miljøpolitikk ble et korrektiv til den økonomiske politikken, når det ikke kostet for mye i forhold til vekst og sysselsetting, snarere enn et sentralt referansepunkt på økologisk grunnlag» (Østerud m.fl. 2003:253)

Selv om det nye miljøverndepartementet ikke fikk like stor makt som enkelte hadde ønsket, var det allikevel et viktig signal om at miljø- og naturvern nå skulle bli tatt på alvor. Departementet tok over en rekke saksområder som tidligere hadde ligget under andre departementer, og flere etater og institusjoner ble underlagt dem (Berntsen 2011). I overgangen mellom 1970- og 80-tallet endret Finansdepartementet sin posisjon fra å se

miljøvern som en løsning på økonomiske problemer, til å se miljøvern som årsaken til disse problemene (Asdal 2002).

2.2 Klimaendringer som en særskilt utfordring

Den internasjonale oppmerksomheten omkring miljøspørsmål vokste sterkt utover på 1970-tallet, og i 1972 ble verdens første verdensomfattende miljøkonferanse sted i Stockholm i Sverige. På denne tiden var det innen forskningsmiljøer allerede stor enighet om at klimaendringene man hadde observert skyldtes menneskelig påvirkning, og mange mente at det var behov for en internasjonal avtale for å redusere eller fjerne mulige konsekvenser av disse endringene (Stryken 2012). Allikevel var det først mot slutten av 1980-tallet at klimaendringene for alvor gjorde sitt inntog i internasjonal politikk (Andresen & Boasson 2008).

Når det gjelder forskningen på klimaendringene er den ledende autoriteten IPCC, som er et forskernettverk som samler inne og ser på forskningen på klimaendringene, og på den måten setter sammen kunnskapen om menneskelig aktivitets påvirkning på klimaet. Med dette kommer de også med forslag til politikerne om hvilke politiske føringer de bør ha i utviklingen av en klimapolitikk (Lidskog & Sundqvist 2013). IPCC har tre undergrupper hvor arbeidsgruppe 1 fokuserer på atmosfære og meteorologi, gruppe 2 ser på effekter av endringene og tilpasning og gruppe 3 fokuserer på utslippsreduksjon (Adresen & Boasson 2008). I følge IPCC (2013) har man sett endringer siden 1950-tallet som ikke kan sammenlignes med noen andre observerte endringer over flere tusen år tilbake. Man har for eksempel observert at det har blitt mindre snø og is, havet har steget og det har skjedd en konsentrasjon av drivhusgasser i atmosfæren. I følge dem skyldes den globale oppvarmingen i stor grad den økte konsentrasjonen av slike gasser, og da spesielt CO₂, siden 1750-tallet. Siden den forrige rapporten fra IPCC (AR4) har sikkerheten om at det er mennesker som har påvirket oppvarmingen siden midten av 1900-tallet økt betraktelig, og de anser det nå som ekstremt sannsynlig at det denne påvirkningen som har skyld i oppvarmingen.

IPCCs første rapport kom i 1990, som en del av forarbeidet mot miljøkonferansen i 1992 i Rio. Denne konferansen førte frem til FNs klimakonvensjon, hvor 166 land signerte. Denne konvensjonen legger opp til et felles, men differensiert ansvar, hvor Vesten har det historiske ansvaret for klimagassutslippene. Som et tillegg til konvensjonen ble Kyoto-protokollen fremforhandlet i 1997. Protokollen legger opp til at det de kaller utviklede land

skal redusere sine utslipp med 5.2 % fra 1990-nivå innen perioden 2008 til 2012, og den ville tre i kraft når 55 % av utviklede land som stod for 55 % av utslippene skrev under. Dette skjedde i 2004 da Russland, som stod for 17 % av utslippene på 1990-nivå, skrev under (Giddens 2009b).

Ikke alle er derimot enige med IPCCs rapporter, og de som ofte kalles for klimaskeptikere anerkjenner ikke at klimaendringene er menneskeskapte, og kritiserer metodene som IPCC benytter seg av. I 2009 fikk en gruppe hackere tilgang på en rekke dokumenter og e-poster mellom britiske forskere ved klimaforskningsinstituttet på universitetet i East Anglia. Dette førte til en skandale, ofte kalt *Climategate*, som klimaskeptikerne hevder viser at klimaforskerne langt på vei forfalsker i alle fall deler av forskningen, og på den måten bidrar til en sannhetsproduksjon som ikke stemmer med virkeligheten. Klimaforskerne derimot ser på dette som et maktspill fra klimaskeptikerne og politiske og industrielle interesser som støtter dem, for å skape usikkerhet og tvil i menneskets påvirkning på klimaet (Lidskog & Sundqvist 2013). I Norge har man blant annet fått organisasjonen med navnet *Klimarealistene* som stiller seg skeptiske til klimaendringene og forskningen til IPCC, og som det står på organisasjonens hjemmeside: «En organisasjon for deg som ikke er enig med FNs klimapanel, IPCC, når de påstår at utslipp av CO₂ endrer klimaet dramatisk. CO₂ er derimot en ufarlig og livsviktig gass som er helt nødvendig for alt liv på jorda».² I følge Norgaard (2011) en slik uenighet i forhold til klimaendringene kalles *interpretive denial*, eller fortolkende benektelse, og med dette mener hun at man ikke benekter faktaene, men man tillegger dem en annen fortolkning.

Hvordan samfunnet forholder seg til ulike miljøproblemer vil derfor kunne sies å være knyttet til hvordan mektige grupper opprettholder og produserer kunnskap (Buckingham & Turner 2008). I følge Cass & Pettenger (2007) kan man langt på vei si at klimaendringene ligger et sted mellom en myte og fakta. Med dette mener de at en myte lever videre så lenge den er sosialt akseptert og blir en del av et individs verdensbilde, mens fakta er noe som ikke kan benektes før det motbevises og er derfor en objektiv sannhet. At klimaendringene for noen er en myte, mens for andre er fakta, kan man se ved at det daglig kommer nye rapporter som både kobler ulike hendelser til klimaendringer, mens andre benekter at de i det hele tatt finnes. Dette gjør at det er viktig å stille spørsmål ved hvilke opplysninger man velger å feste sin tiltro til, og hva som blir tolket som en myte, og hva som blir tolket som sannhet. På denne

---

² <http://www.klimarealistene.com/> sist lastet 13.11.2013

måten ligger det mye makt i å være i en posisjon hvor man kan utforme kunnskap, og det er derfor svært viktig å se på hvilke rapporter de som fatter politiske vedtak faktisk tror på. Det kan derfor hevdes:

«That we can reduce the complex phenomenon of climate change to a few words and use a rhetorical flourish to give it enormous emotional power tells us that this phenomenon is a social construction, and not just a collection of facts about temperatures, emissions, rainfall patterns and the like. Even the facts are for the most part social»

(Onuf 2007:xiv)

Politiske aktørene vil derfor også trekke på ulike virkelighetsoppfattelser både når de tolker og fremmer informasjon. Disse ulike virkelighetsoppfatningene kan man kalle for *innramminger*, og man kan si at aktører på den måten rammer inn forståelsen av et fenomen ulikt. Disse rammene vil være forskjellig både mellom grupper og individer innad i grupper, og organiserer derfor hva de tror på og er et produkt av hvilke verdier de legger til grunn (Dayton 2000). Ulike innramminger gjør derfor også at fakta ikke alltid blir forstått som nøytrale, og som Hulme (2009) sier vil alle fremstillinger av klimaendringene fremheve enkelte aspekter og toner ned andre. De som er i posisjon til å fremme ulike saker vil derfor ramme dem inn slik at de passer med deres verdensbilde, eller med verdensbilde til dem de ønsker å nå. Folk flest vil så benytte seg av det underliggende verdigrunnlaget de er i besittelse av til å finne frem til de rammene som passer med deres ståsted. På den måten vil rammer gjør det enklere for folk, ut i fra deres eget ståsted, å finne ut hva som er et problem, hvem som har skylden og hvordan man skal løse dem.

Klimaendringene er svært komplekse og det kan være vanskelig, om ikke umulig, å forstå alle sidene ved endringene. Det er også koblet mye usikkerhet til forskningen, både fordi fenomenet i seg selv skaper mye usikkerhet, men også fordi enkelte aktører har en egeninteresse i å hindre politiske tiltak som vil kunne påvirke dem negativt. Noen vil derfor aktivt forsøke å så tvil omkring den forskningen som er rådende på området, mens andre rett og slett vil kunne synes at det er for vanskelig å forstå hva problemet egentlig handler om. Selv blant de som har god forståelse om endringene kan det være vanskelig å vite hva man skal gjøre med problemet, eller man kan ha vanskelig å vinne frem med sitt syn (Pettenger 2007).

2.3 Klimapolitikk på norsk

Med Brundtland-kommisjonens rapport, *Vår felles fremtid* i 1987, kom klimapolitikk for alvor inn i både norsk og internasjonal politikk. Som følge av denne rapporten følte mange norske politikere stort ansvar overfor klimaendringene, i hovedsak fordi kommisjonen ble ledet av Norges egen Gro Harlem Brundtland (Lie 2012). Rapporten fremmet begrepet om *bærekraftig utvikling*, som vil si at man vil møte dagens behov, uten at dette vil forringe fremtidige generasjoners behov. Man erkjente her også behovet utviklingsland hadde for økonomisk utvikling (Giddens 2009b). I følge Reitan (1999) er det viktig å se denne rapporten i sammenheng med utviklingen generelt innen miljøpolitikken, og hun viser til at blant annet EU og OECD var sentrale aktører. Disse organisasjonene var sentrale i utviklingen av begrepet *økologisk modernisering*, hvor man i stor grad ønsket færre administrative midler, og flere økonomiske. Man var her med andre ord opptatt av at markedet kunne være en positiv drivkraft for å gjøre samfunnet mer miljøvennlig, og man så spesielt at økonomisk ordbruk ble sentralt i formuleringen av virkemidler i miljøpolitikken.

Brundtlands sentrale rolle gjorde at norske myndighetene forsøkte å fremstå både nasjonalt og internasjonalt som en pådriver innen klimapolitikken (Lunde m.fl. 2008). Man var allerede i 1989 ute med å vedta at norske utslipp skulle stabiliseres på 1989-nivå innen 2000, og i 1990 vedtok Stortinget en egen CO₂-avgift for transport- og petroleumsvirksomhet, og denne trådte i kraft i 1991. Da man ønsket å gjennomføre flere tiltak for å hindre den spådde økningen av klimagassutslipp frem mot år 2000 kom det sterk motstand fra forvaltning, næringsliv og politikken (Andresen & Boasson 2008). Internt i regjeringen hadde man også blitt skeptisk til hvorvidt utslippsmålene uansett var en god strategi for Norge. Man diskuterte også om Norge burde redusert sin oljeproduksjon for å redusere klimagassutslippene på denne måten, men dette fikk ikke politisk støtte (Lie 2012). Oljeindustrien viste spesielt motstand mot å gjennomføre flere lignende tiltak, og man gikk derfor bort i fra ambisiøse politikk og over i mer pragmatisk politikk (Skjærseth & Skodvin 2009). I 1995 ble den første klimameldingen lagt frem av Regjeringen, hvor man offisielt gikk bort i fra stabiliseringsmålet fra 1989, og i 1998 ble avgiften på petroleumsvirksomhet redusert med 40 % (Andresen & Boasson 2008).

I tillegg til at enkelte aktører ikke ønsket en omfattende avgiftspolitik, skjedde det også endringer i det politiske klimaet. I 1989 hadde miljøpolitikk stått sterkt i valgkampen, men innen 1992 hadde man opplevd en økonomisk nedgangstid. Miljøpolitikken havnet på den måten i bakgrunnen for økonomien (Reitan 2001). På denne tiden var det også mange aktører,

blant annet Finansdepartementet, som ble observante på at klimapolitikk i form av nasjonale avgifter og internasjonale avtaler kunne komme i konflikt med norske interesser i forhold til økonomisk vekst og oljeutvinning (Asdal 2011). Før Rio-konferansen i 1992 inntok norske myndigheter den posisjonen at de ønsket maksimale utslippsmengder internasjonalt, og man ønsket et kvotesystem hvor man kunne redusere utslipp der det var mest *kostnadseffektivt* (Lie 2012). Dette gjorde at kostnadseffektivitet ble et sentralt begrep i norsk klimapolitikk, og løsningen for Norge ble derfor å gjennomføre tiltak i andre land istedenfor å redusere utslippene her (Andresen & Boasson 2008). Denne tankegangen kan man blant annet se i NOU (1995) hvor man analyserte ulike virkemidler, og slo fast at den norske miljøpolitikken skulle være så kostnadseffektiv som mulig. Sidene klimaendringene blir ansett som et globalt problem, legger de også til grunn at hvilke tiltak man innfører bør sees i forhold til hva andre land foretar seg.

Norske myndigheter ble på bakgrunn av dette en pådriver for å få gjennomslag fleksible mekanismer som en god klimastrategi i det internasjonale rammeverket. Dette vil si at land kan kjøpe klimakvoter ved å investere i kutt i andre land hvor utslippskutt er mer kostnadseffektivt enn her hjemme. Norge kan på den måten godskrive den reduksjonen man får av utslipp ved hjelp av disse mekanismene på egen utslippsreduksjon (Lunde m.fl. 2008). Mulighetene for fleksible mekanismer gjorde at Norge ratifiserte Kyoto-protokollen i 2002, og denne har ofte blitt lagt til grunn som argument for ikke å foreta klimatiltak her hjemme. I følge Kyoto-protokollen kunne Norge øke sine utslipp med 1 % fra 1990-nivå til perioden 2008 – 2012 (Andresen & Boasson 2008). Norge var langt fra å nå dette målet, og man har sett en økning i utslipp av CO₂ på betydelig mer enn 1 % (Stryken 2013). Skjærseth m.fl. (2004) viser til at alle de norske departementene var positive til prinsippet om kostnadseffektivitet innen internasjonale samarbeid, men nasjonalt peker de på at det har vært noe uenighet. Miljøverndepartementet ønsket å redusere store deler av utslippene nasjonalt, mens Finansdepartementet har gått inn for å redusere utslippene utenlands. I følge Asdal (2011) har Finansdepartementets holdning overfor klimapolitikken langt på vei lagt føringer på de andre departementenes atferd. Som hun selv sier:

«Helhets- eller fellesinteressen knyttet til en framtidig økonomisk utvikling gjorde at det fra sentraladministrasjonens side, med Finansdepartementet som koordinerende instans, ikke var så mye snakk om å *utforme* en nasjonal politikk, som å bremse, forhindre eller begrense visse politisk-administrative

tiltak som systemet mente var på kollisjonskurs med denne fellesinteressen – som var «økonomien».. Denne bremsende og begrensende rollen gjorde at Finansdepartementet framsto som konservativt. Ut ifra hensynet til den økonomiske framtiden ble departementet en forsvarer av det bestående» (Asdal 2011:192)

Hun viser også til at departementet i opptrappingen til Rio ønsket å ha en aktiv rolle i utformingen av den norske klimapolitikken, av den grunn at det ville kunne få konsekvenser for økonomien. Da Norge påtok seg sekretariat-rollen i forbindelse med den andre internasjonale klimakonferansen, var det under ledelse av Miljøverndepartementet. Miljøverndepartementet ønsket ikke å gå i mot internasjonale forslag om utslippsreduksjon av industrilandenenes klimagassutslipp, men både Finansdepartementet og Samferdselsdepartementet stilte seg kritiske til dette. Man var skeptiske siden man ikke visste hvilke konsekvenser dette kunne få nasjonalt. De la også vekt på at det ikke skulle formuleres «vi» i det nasjonale dokumentet i forkant av møtet, og at man heller skulle formulere dette kom fra Miljøverndepartementet og Utenriksdepartementet. Da det interdepartementale utvalget i 1991 la frem sin rapport, viste denne tydelig at det var Finansdepartementets ønske om å benytte kostnadseffektive midler som hadde fått gjennomslag. Olje- og energidepartementet støttet også opp om en lignende posisjon, og ønsket felles forpliktelser, og ikke forpliktelser til å gjennomføre tiltak nasjonalt (Asdal 2011).

I tillegg har man sett en stor optimisme i forhold til teknologiske løsninger på klimaendringene. NOU (2006) anbefalte at Norge burde redusert sine utslipp med to tredjedeler innen 2050, og at man foretar en ny vurdering av dette innen 2020. Mens utvalget ser ut til å mene at det beste ville være en omlegging av den norske livstilen i mer klimavennlig retning ville ført til betydelig reduksjon i utslipp, mener de at dette er urealiserbart. De anbefaler isteden at det gjennomføres et mindre antall tiltak hvor det er et stort potensiale for at hvert av disse tiltakene kan føre til en betydelig reduksjon, og de mener disse tiltakene i hovedsak bør være basert på teknologi. Utvalget la opp til at disse teknologiske tiltakene bør være basert på kjent teknologi, ha potensiale til å bidra til internasjonal teknologiutvikling, være kostnadseffektive og være politisk realiserbare. De hevder at de også bør være robuste, slik at de tar høyde for fremtidige utviklingstrekk i blant annet økonomi og energipriser.

Med andre ord kan man derfor si at man i Norge har utviklet en posisjon hvor man ønsker kostnadseffektivitet, fleksible mekanismer og teknologiutvikling i forhold til klimaspørsmålet. I følge Lie (2002) representerer dette den faktiske klimapolitikken til Norge, og som pådrivere for denne politikken nevner han at Finansdepartementet og tidligere statsminister Jens Stoltenberg (i perioden 2005 – 2013) har stått sentralt. Finansdepartementet har vært en viktig aktør, blant annet ved å kjøpe kvoter fra andre land (Lunde m.fl. 2008). At Finansdepartementet har en svært innflytelsesrik rolle i klimapolitikken kan man også se ved tidligere Miljøvernminister Erik Solheim utsagn: «Selv om jeg er miljøvernminister, er det lite jeg kan gjøre med de norske klimagassutslippene. Alle de viktige virkemidlene ligger under Finans-, Olje- og energi-, Kunnskaps- og Samferdselsdepartementet»³. I følge Asdal (2011) var Finansdepartementet svært aktive i formingen av den norske posisjonen opp i mot Rio, og i forhandlingsrundene før konferansen, og medvirkende til at blant annet felles gjennomføring ble en viktig del av den norske posisjonen.

Mange var optimistiske i forhold til norsk klimapolitikk da den første rød-grønne regjeringen, med Stoltenberg i spissen inntok regjeringskontorene. I 2007 slo en ny, internasjonal miljøbølge til blant annet i forbindelse med IPCCs fjerde rapport. Norge ble også i stor grad påvirket av denne bølgen (Andresen & Boasson 2008), og som Miljøverndepartementet entusiastisk uttalte:

«Miljøvern er tilbake der det hører hjemme: Øverst på den politiske dagsorden. Regjeringen vil sørge for at miljøvernet beholder sin plass der, ved å gjøre Norge til et foregangsland i miljøvernpolitikken og et eksempel for andre land. Vi vil ta tak i de store utfordringene og utforme tiltak og virkemidler som gir resultater. Vi skal ha økonomisk utvikling og økt velferd, men miljøet skal ikke betale prisen» (Miljøverndepartementet 2006-2007:11).

Dette førte blant annet til at Al Gore og IPCC delte Nobels fredsprisen i 2007 for sitt arbeid med klimaspørsmålet, og nasjonalt inngikk all partiene på Stortinget, bortsett fra Fremskrittspartiet, det som kalles Klimaforliket. Målet var her at Norge skulle bli klimanøytralt innen 2050, og man skulle redusere nasjonale utslipp med 15 – 17 millioner tonn innen 2020. Sentralt her var også blant annet at man skulle ha mer satsning på CO₂-fangst og -lagring. (Andresen & Boasson 2008).

---

³ <http://www.klassekampen.no/59405/article/item> sist lastet 06.01.2012

I følge Stryken (2013) skulle man etter Soria Moria-erklæringen fra 2005 pålegger nye gasskraft å ha rensing, men at staten kunnen betale for mellom 75 og 92 prosent av utslippene i form av kvoter. Som rapporten fra OECD (2011:129) sier:

«(...) In 2006, the government began planning full-scale CCS at the Kårstø gas-fired plant. In 2009, however, the government halted the procurement process for the assignment of contracts to construct the CCS facility there because the power plant had not been running full-time»

Enkelte hevder derfor at den nå velkjente «månelandingsdiskursen» til Stoltenberg kan ha vært en dekkoperasjon for å bygge gasskraftverket på Mongstad. Stoltenberg lanserte denne ordbruken for første gang i sin nyttårstale 2007, hvor han la opp til at Norge skulle være et foregangsland i kampen mot klimaendringene og hevdet at det skulle satses på rensing av CO₂. Slik det går frem i talen:

«Vi må ta vårt ansvar. Klimautslippene må ned. Norge påtar seg en pionerrolle når vi har bestemt at gasskraftverket på Mongstad skal ha rensing av klimagassen CO₂. Vi skal gjøre det mulig. Da president Kennedy sa at amerikanerne skulle lande på månen innen 10 år, hadde ikke amerikanerne vært i verdensrommet. De kom til månen innen 10 år. De satte seg mål. Og de nådde målene. Vår visjon er at vi innen 7 år skal få på plass teknologien som gjør det mulig å rense utslipp av klimagasser. Det blir et viktig gjennombrudd for å få ned utslippene i Norge, og når vi lykkes tror jeg veden vil følge etter. Dette er et stort prosjekt for landet. Det er vår månelanding»⁴

Med andre ord benytter Stoltenberg her månelandingen som en metafor på et langt og vanskelig prosjekt og sammenlignet det med første gangen amerikanerne var på månen. Altså ble dette sammenlignet med en av de største begivenhetene i menneskets historie (Stryken 2013). Brox (2009:32) hevder at en «effektiv måte å unngå en konkret, praktisk diskusjon om gjennomførlige tiltak mot klimakrisen på, er å omdefinere problemet til et superavansert teknologisk prosjekt». Det er nettopp dette han mener Stoltenberg har gjort ved å definere lagring av karbondioksid på havbunnen som en månelanding, og på den måten være et enormt teknologisk gjennombrudd. De tekniske sidene ved dette problemet er derimot ikke løst, og i

---

⁴ Statsministerens nyttårstale 2007, http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/aktuelt/taler_og_artikler/statsministeren/statsminister_jens_stoltenberg/2007-4/statsministerens-nyttarstale-2007.html?id=440349 sist lastet 06.03.2012

følge Brox vil dette være så dyrt å gjennomføre at det kanskje ville være billigere med solceller og vindmøller. Det viktige her er derimot at denne måten å legge frem prosjekter på er med på å hindre diskusjoner om hva som kan gjøres nå (Brox 2009). Slik Stoltenberg sier i sin nyttårstale fra 2008:

«Vi må også lykkes med å få tatt i bruk karbonfangst og lagring. Det vil ta lengre tid. Teknologien er ikke så prøvet. Til sammen har vi da potensial til å halvere verdens utslipp. Vi er i gang på Mongstad. Der skal vi flytte grensene for hva som er teknologisk mulig. Derfor sa jeg i min nyttårstale i fjor at Mongstad-prosjektet er vår månelanding»⁵

Med andre ord kan man her se at statsministeren er svært positiv til karbonfangst og lagring, men at dette er noe som skal skje lenger frem i tid, når teknologien er klar. Stoltenberg bidrar også til å skape en forvirring i forhold til hva de fleste av oss forstår som gode tiltak for miljøet, og som han selv sier:

«Jeg er for å utvikle vindkraftteknologi. Jeg tror det er teknologi som kan gi oss en god del kraft. Vi satser nå på store havmøller, og det er veldig bra. Men jeg mener at over tid så er det gjennom å stramme til kvotesystemet at vi skal fremme miljøvennlig energi. Da angriper vi problemet, vi slipper de usikre virkningene av subsidier, og ikke minst så får vi mer penger til utdanning og helse» (Alstadheim 2010:153)

Stoltenberg ser derfor ut til å ha tro på at det er kvotesystemet som er løsningen. Samtidig sier han at han er for de tiltakene som ofte oppfattes som klimavennlige, men at disse tiltakene har mange problemer knyttet til subsidiene. Fanebust (2010) stiller seg også kritisk til Stoltenbergs månelandingsprosjekt. For det første hevder han at denne teknologien for fangst og lagring allerede eksisterer, og at den blant annet har blitt benyttet av Statoil på Sleipnerfeltet siden 1996. I tillegg har USA anlegg som renser 9 millioner tonn CO₂ årlig, og det testanlegget som var et resultat av Stoltenbergs månelanding kun kunne rense 100 000 tonn per år. For det andre stiller han seg tvilsom til hvor engasjert Stoltenberg egentlig er for rensing og fangst av CO₂. Da Bondevik regjeringen gikk på kabinettsspørsmål i 2000 var dette fordi de ikke ønsket å bygge gasskraftverk uten rensing. Allikevel ble resultatet etter hvert en

---

⁵ Statsministerens nyttårstale 2008, http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/aktuelt/taler_og_artikler/statsministeren/statsminister_jens_stoltenberg/2008/nyttarstale-2008.html?id=495221 , lastet ned 01.03.2012.

ny regjering ledet av Bondevik som startet gasskraften uten rensing, og dette skyldes i stor grad at Høyre nå var kommet med i regjering (Andresen & Boasson 2008).

På spørsmål om hvorvidt han angret seg på å ha benyttet denne metaforen svarer Stoltenberg:

«Jeg angret ikke på det, for det er en månelanding i den betydning at det er et fantastisk teknologiprojekt. Det er det fordi vi skal utvikle en teknologi som verden ikke har sett før, og Norge er ledende i det arbeidet. Men det er mer enn en månelanding, fordi målet ikke bare er å reise til månen, det vil si å klare å rense CO₂. Det gjør vi allerede i dag. Målet er å gjøre det billig – til charterpris – for å få på plass en teknologi som gjør det økonomisk lønnsomt å rense CO₂» (Alstadheim 2010:79).

Man ser at Stoltenberg velger å holde fast på denne symbolbruken, og han går her lengre ved å benytte «chartertur» som en metafor for det å gjøre teknologien billigere. Siden månelandingen ikke har fått sitt gjennombrudd ennå er det mange som fortsatt har tro på kvotehandel som et viktig redskap i bekjempelsen av klimaendringene (Brox 2009). Høsten 2013 ble det klart at man skrinlegger planene om videre rensing på Mongstad, og som man har uttrykt det virker det som om månelandingen har krasjlandet.⁶ Som tidligere Miljøvernminister Erik Solheim har sagt i sin memoarbok:

« (...) Regjeringa har gitt inntrykk av at fullskala rensing har vært mer sannsynlig enn det har vist seg å være, opposisjonen har klaget på at det har gått altfor sakte og miljøbevegelsen har gjort CO₂-rensing til en hovedsak, også de som om teknologi kan vedtas» (Solheim 2013:239)

Med andre ord har Stoltenberg-diskursen gjort inntrykk på flere her i landet, og muligens har dette fokuset på rensing gjort at andre saker har kommet mindre frem og vært mindre trykkende. Skuffelsen over at rensingen ikke har ført frem slik man hadde ønsket, kan man også se i følgende utsagn:

«Min personlige oppfatning er det imidlertid ingen grunn til å legge skjul på: Jeg er helt enig med statsminister Jens Stoltenberg når han karakteriserer dette som vår tids største utfordring. Det er et godt uttrykk å benytte dersom man ønsker å mobilisere til handling. Eller det *var* det. Nå synes jeg det er

---

⁶ <http://e24.no/energi/kilder-regjeringen-skrinlegger-mongstad-planer/21612412> sist lastet 19.11.2013

forstemmende å se «vår tid største utfordring» redusert til en meningsløs floskel i regjeringens velassorterte samling. Etter syv år må en miljøbevisst velger bare konstatere den røde og litt grønne regjeringens fullstendige fallitt på dette feltet – som om man følger Stoltenbergs egen logikk altså er viktig. Det er lite annet enn *myten* om foregangslandet som fortsatt gjenstår» (Fanebust 2013:21)

Det er nettopp disse mytene som Fanebust her nevner som er interessante, for hvis Norge ikke egentlig er et foregangsland, hvor kommer da mytene fra?

2.4 Norsk miljø og energi

«(...) Idealized characterizations of Norway and Norwegians may be «true» to an extent, yet at the same time public images of national identity are a social construction-that is. They are hardly the only stories we can tell about Norway and Norwegians. In Norway, long-standing cultural values of environmentalism, simplicity and equality are increasingly in contradiction to political economic relations» (Norgaard 2001:141).

I følge Thomas Hylland Eriksen har forståelsen av nordmenn som et folkeslag med nær tilknytning til naturen røtter tilbake til den norske identitetskonstruksjonen på 1800-tallet. Det nasjonale selvbildet man bygde opp la vekt på at egenskaper som en enkel livstil og nærhet til naturen hørte nordmannen til. Dette ble særlig viktig i forbindelse med løsrivelsen fra Sverige i 1905, hvor man kunne vise til at Norge hadde mye nature, og spesielt mange fjell som var fraværende i både Sverige og Danmark. Dette har gjort at man i nyere tid enklere har kunnet distansere forurensning som noe «andre» gjør, og spesielt så man dette med syrereget som forurenset norsk skog og innsjøer på 1970-tallet. Mye av forurensningen kom fra det «skitne» EU, og forurenset det «rene» norske. Dette kom også igjen under EU-debatten før avstemningen i 1994, hvor man argumenterte for at norske produkter, og da spesielt de knyttet til jordbruk, var mer miljøvennlige enn de fra EU.⁷ Norgaard (2011) viser til denne nærheten til naturen kommer frem blant annet gjennom en fremstilling på et postkort av et norsk barn i en krybbe, ute i naturen og med ski plassert sammen med barnet i krybben. Dette er ment å symbolisere at nordmenn har en naturlig nærhet til naturen. Hun sier også at slike bilder ofte blir produsert eller forsterket av myndighetene, og ved at innbyggerne gjør disse til sine egne

---

⁷ Thomas Hylland Eriksen, <http://folk.uio.no/geirthe/Nature.html>, 25.10.2013

vil de kunne være med på å legitimere norsk klima- og petroleumpolitikk. Bildene er derfor med å opprettholde en form for nasjonal og kollektiv fornektelse av det norske bidraget til klimaendringene.

Norge er en av de største olje- og gasseksportørene i verden, og disse utgjør samlet den største eksportvaren. Norske myndigheter har derfor en egeninteresse når det gjelder blant annet priser på olje og gass. Norge vil ønske en stabil pris, siden en lav pris ikke vil gjøre oljeproduksjon lønnsomt, mens en høy pris vil kunne fremme utvikling eller overgang fra forbrukernes side til andre alternativer (Nyhamar 2007). Satt litt på spissen kan man derfor hevde at Norge har en egeninteresse i at andre land for eksempel ikke tar i bruk mer miljøvennlige alternativer. Merkevarerbyggingen av Norge som en energistormakt har viktig for landet. For det første er petroleumsressursene Norges viktigste økonomiske ressurs, men det har også vært viktig å bygge opp et omdømme som en trygg og sikker leverandør. Dette omdømmet har også spilt inn på det klimapolitiske området, ved at man har lagt mye vekt på norsk kompetanse i forhold til karbonfangst og lagring, samt norske prosjekter for kutt i utslipp i andre land (Lunde m.fl. 2008).

Bildet av Norge som en mer miljøvennlig produsent av olje og gass har også blitt en sentral del av det nasjonale selvbildet, og som Hønneland & Jensen (2008) viser kom dette frem i en noe spesiell variant i forhold til nordområdene. Et av deres viktigste poenger er her at det oppstod et bilde av russere som den norske motsatsen, og russerne hadde allerede begynt med olje- og gassproduksjon i Barentshavet. Argumentet ble derfor at Norge måtte som en følge av dette starte boring i nord for miljøet skyld, siden russerne ikke produserte miljøvennlig. De sier at det i argumentasjonen for å begynne boring i nordområdene ikke hadde noe å si om russerne faktisk hadde en miljøfiendtlig produksjon, men at dette ble en viktig del av virkelighetsforestillingen av situasjonen i nordområdene. Denne diskursens virkelighetsoppfatning fikk så stor makt og innflytelse at det ble en reell oppfatning at norsk oljeboring ville være det beste for miljøet og derfor også god miljøpolitikk.

Et annet spesielt argument som kom inn i den norske politikken er det såkalte «gassargumentet», hvor man hevdet at den norske gasseksporten ville redusere utslipp av klimaforurensning i EU fra kull og olje, og på den måten være et godt klimatiltak (Andresen & Boasson 2008). Selv om dette ville føre til utslipp nasjonalt i Norge, ville reduksjonene i andre land veie opp for dette. Nilsen (2002) hevder at ECON Senter for økonomisk analyse var en sentral aktør i utformingen av dette argumentet, og senteret utarbeidet rapporter på oppdrag fra blant annet Olje- og energidepartementet, som i en periode hadde navnet

Nærings- og energidepartementet. Han nevner også at Senter for samfunns- og næringslivsforskning (SNF) i 1995 fikk i oppdrag å lage en utredning i forbindelse med Regjeringens gassmelding. Da et av kapitlene i denne rapporten gikk i mot at gasskrafteksport til Sverige og Finland gode klimaløsninger, fikk SNF klar beskjed fra Nærings- og energidepartementet om at kapitlene som tok for seg dette skulle fjernes. Mye av dette skyldes antagelig at konklusjonene gikk i mot den politikken ECON og departementet ønsket. Dette førte i ettertid til mye debatt, og det var Jens Stoltenberg som på denne tiden var Energi- og næringsminister. Mange snakket derfor om dette som Stoltenbergs skjulte gass-spill. Nilsen viser også til at SNF hadde tradisjon for å basere forskningen sin på akademiske forståelser, mens ECON i større grad forstod at oppdragsgiveren hadde premisser for hvilke resultater man ønsket at skulle komme frem.

Olje- og gassproduksjonen fører til det Østerud m.fl. (2003) kaller klimadilemmaet, ved at man har hatt et ønske om å være en pådriver i klimaspørsmålet, samtidig som man er en stor olje- og gassnasjon med betydelige CO₂-utslipp. I følge Norgaard (2011) vil klimaendringene kunne være en trussel mot det norske selvbildet av å være miljønasjon. Olje- og gass har også bidratt til at man har fått en høy økning i levestandarden, samtidig som det bidrar til økte utslipp av blant annet klimagasser som CO₂. En tredjedel av de norske utslippene kommer fra olje- og gassproduksjon på norsk sokkel, og i tillegg investeres pengene i fra handelen med olje- og gass gjennom Statens pensjonsfond utland som igjen gjør Norge til et enda rikere land (Lunde & Stensdal 2013). Som en humorbok om Norge så fint sier det:

«The fact that Norway's wealth comes from a fuel source that is destroying the planet is a painful truth for the nature-loving Norwegians. They deal with this pain in much the same way that a mafia heiress may deal with the origins of her fortune. They forget about it whenever possible and continue to enjoy the money. Norwegians work the oil fields and service the oil platforms, while sweeping their reservations firmly under the carpet» (Elloway 2013:26)

Kanskje er ikke denne fremstillingen så langt fra sannheten. Selvbildet av å være en humanitær stormakt kan muligens også stå i fare, ved at nordmenn har blitt rike på utslippene, mens konsekvensene i størst grad føles i fattigere land. Dette kan bidra til at man ikke ønsker å fokusere på de negative konsekvensene av egen aktivitet, og derfor isteden kun fokuserer på det positive (Norgaard 2011). I forhandlingsrundene som ledet frem til Rio-konferansen

forsøkte Norge å få støtte for sin posisjon om felles utslippsreduksjon, og på den måten ville det ikke være viktig hvor man faktisk gjennomført tiltak. Norge søkte støtte for dette forslaget blant annet blant utviklingslandene (Asdal 2011). Man kan derfor stille spørsmålstegn ved om Norge forsøkte å benytte seg av anerkjennelsen av å være en humanitærnasjon til å få gjennomslag for felles gjennomføring som et uttrykk for norsk egalitærisme.

2.5 Makt hos Weber

Innen det internasjonale klimasamarbeidet ser man at det er stater som blir ansett som de viktigste aktørene, og klimaendringene forstås ofte som et problem som må løses mellom stater. Dette tankesettet har sine røtter tilbake til Westfalen-traktaten i 1648, hvor man som en følge av trettiårskrigen la grunnlaget for et mellomstatlig verdenssystem. Stater hadde i følge denne traktaten suverenitet over sine respektive territorier (Painter & Jeffrey 2009). Suverenitetsprinsippet legger til grunn at stater har enerett på lovgivning innad, og er formelt uavhengig av andre stater. Dette gjorde derfor at stater også fikk enerett på voldsutøvelse internt i staten (Østerud m.fl. 2003). Som Weber sier:

« (...) Vold er det middel som er særegent for staten. Nettopp nå er statens forhold til voldsanvendelse særlig intimt. I fortiden har de forskjellige samband – like fra ættegrupper – kjent bruk av vold som et helt normalt middel. Men i dag må vi si at staten er det eneste menneskesamband som innenfor et bestemt område – området er et av kjennetegnene – med hell hevder monopol på legitim bruk av voldsmakt. Eget for vår tid er at man bare tillater andre samband eller enkeltpersoner å bruke fysisk vold for så vidt som staten på sin side tillater det. Staten gjelder altså som eneste grunn for «retten» til å øve vold. For oss vil altså politikk bety: Streben etter makt eller innflytelse på maktfordelingen – hva enten de dreier som om maktfordeling mellom stater eller mellom de menneskegrupper som en stat omslutter (Weber 2000:10).

Innen folkeretten forstås en stat i dag som « (...) en enhet som er formelt uavhengig, har en fungerende øverste myndighet, en fast befolkning og et avgrenset territorium (...)» (Østerud m.fl. 2003:43), og det som menes med folkeretten kan defineres som « (...) en rettsordning som regulerer forbindelsene mellom stater og andre enheter som statene, gjennom å anerkjenne dem, gir rettslig eksistens og inngår rettslige forbindelse med» (Overrein 2005:16-17). Overnasjonal rettsutvikling har ført til at stater i dag er mindre uavhengige, og den territoriale suvereniteten har blitt svekket gjennom blant annet internasjonale avtaler, som

EØS-avtalen for Norge (Østerud m.fl. 2003). Et annet eksempel på en slik overnasjonal rettsordning kan være de Forente Nasjoner (FN), hvor stater frivillig avgir suverenitet til denne organisasjonen. Med andre ord er det fortsatt suverene stater som er hovedaktørene innen internasjonal politikk (Overrein 2005). I tillegg til suverenitetsprinsippet har moderne stater slik de oppfattes i dag utviklet en todelt spesialisering i formelt av et politisk og et administrativt apparat (Østerud m.fl. 2003). Dette leder derfor tilbake til Max Weber, og hans klassiske maktforståelse. Hans sier at makt er: « (...) ett eller flere menneskers sjanse til å sette igjennom sin vilje i det sosiale samkvem, og de selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand (...)» (Weber 2000:51)

I denne definisjonen finner man enkelte grunnantagelser i Webers forståelse av makt. For det første snakker han om aktører ved at makt er noe noen har og utøver, og det finnes ingen makt utover maktutøverne. For det andre har den en intensjon siden det dreier om å få sin vilje igjennom, uansett om det finnes motstand mot denne viljen. For det tredje er det alltid noen som har makt over noen andre (Grimen 2010). Weber skiller også mellom det han kaller makt og herredømme, hvor makt er de situasjonene hvor legitimitet ikke spiller noen rolle. Herredømme derimot gjelder legitime situasjoner, og legitimiteten ligger i behovet for rettferdiggjøring av makten (Engelstad 1999). Man kan derfor si at «Legitimitet betyr at maktbruken er rettmessig, på grunnlag av et prinsipp – f.eks. enighet – som både den styrende og den styrte aksepterer» (Østerud 2007:34). Den legitime formen for makt deler Weber inn i tre undertyper, hvor den første er det han kaller tradisjonelt herredømme. Her styrer herskeren på bakgrunn av tradisjon, og denne har eksistert fra gammelt av og oppfattes som hellig. Den andre formen er karismatisk herredømme, og legitimitet her er knyttet til egenskaper ved personen som styrer. Dette blir derfor en form for persondyrkelse for eksempel i form av en krigsherre, men kan også beskrive religiøse ledere som Jesus, eller politiske ledere som Martin Luther King. Den tredje formen kaller Weber for legalt herredømme, hvor man styrer gjennom lover og det oppstår embeter med regelstyrte arbeidsoppgaver. Det spesielle med denne formen er begrepet om arbeidsdisiplin, noe som er fraværende ved de to andre styreformene (Østerberg 2012). Han forklarer denne siste formen for herredømme som:

«Herredømme i kraft av legalitet, troen på de legale lovers gyldighet og på den saklige kompetanse, som bygger på rasjonalt oppstilte regler. Altså: En lydig innstilling i utførelsen av reglementerte plikter, et herredømme slik det øves av den moderne «statstjener og alle andre hvis stilling er lik hans på dette punkt» (Weber 2000:10-11).

2.6 Byråkrati

I overgangen til demokratier utviklet det seg en bevissthet om at politikken og administrasjonen var to separate sfærer, hvor valgte representanter står overfor folket gjennom valg, mens iverksettelsen av deres politikk skjer gjennom en spesialisert administrasjon. Det vokste derfor frem et ideal om *meritokrati*, som vil si at man skulle rekrutteres inn i en stilling på basis av individuelle kvalifikasjoner. Dette stod i kontrast til tidligere styreformer, hvor normen ofte var at man rekrutterte fra egen familie eller venner for å sikre lojalitet (Jacobsen 1997). Denne formen for administrasjon, eller byråkratiet, var for Weber den mest rendyrkede formen for legalt herredømme (Østerberg 2013), og i følge ham var opprettelsen av byråkratiet en form for formell rasjonalitet. Han hevdet at det moderne byråkratiet oppstod som en følge av at den kapitalistiske markedsøkonomien kunne være svært uforutsigbar, og byråkratiet kunne sørge for stabile rammevilkår (Østerud 2007). Rasjonaliteten hang også sammen med nedgangen i religiøs tenkning og fremveksten av vitenskapelig og teknologisk tenkning. Byråkrati ble på denne måten et hovedtrekk ved moderniteten og resultat av den industrielle revolusjonen (Kidd *et al.* 2010). Weber opererte med idealtyper, som vil si beskrivelser av idealiserte versjoner av virkeligheten. Disse kunne man benytte for å sammenligne virkeligheten opp i mot (Jacobsen 1997).

Webers modell for byråkratiet blir ofte omtalt som *klassisk byråkrati*, og tanken var å oppnå en objektiv saksbehandling av fast ansatte og lønnede byråkrater. Saksbehandlingen ble gjennomført av jurister som fulgte bestemte regler, med en klar rollefordeling og maktdeling. Makten var hierarkisk fordelt, og saker av samme sort skulle behandles likt (Røste 2013). På denne måten hadde de som var oppover i systemet også innflytelse på dem som var under, og det var en klar rangering mellom ansatte (Østerberg 2012). Denne byråkratimodellen kan kobles opp i mot det som kalles *ansvarlig byråkrati*. Her blir det lagt vekt på at de ansattes personlige trekk spiller liten rolle, siden man koordinerer og styrer aktiviteten gjennom hierarki, klare instruksjoner og arbeidsdeling. Med andre ord har den enkelte ansattes rolle vært klart definert, og man har kunnet bytte ut enkeltindivider uten at det har påvirket forvaltningens virke. Man legger med andre ord ikke vekt på hvilke personer som arbeider i byråkratiet, men snarere på de posisjonene de er i besittelse av. Det forventes at byråkratene ikke har en selvstendig innflytelse på politikken, og kun forbereder og iverksetter tiltak som kommer fra den folkevalgte ledelsen. Med andre ord vil man også ha en helt klar styringsstruktur, hvor den folkevalgte ledelsen styrer byråkratene gjennom lover og regler. I

denne modellen har man derfor lagt vekt på faglig dyktighet og i hovedsak etterspurt jurister (Christensen m.fl. 2010).

Byråkraten skulle på bakgrunn av dette være nøytral og politikkens tjener. Dette betyr allikevel at de ikke skal underkaste seg en herre eller ledelse, men man skal følge de reglene som samfunnet styres gjennom. Med andre ord er det ikke den politiske ledelsen de skal være lojal mot, for denne lojaliteten gjelder bare så lenge de følger reglene som samfunnet styres etter. Den ekte byråkraten kan derfor ofte virke illojal overfor den politiske ledelsen. En måte å sikre at politikerne ikke bryter inn i byråkratenes sfære er derfor å ansette byråkraten på livstid, noe som vil gjøre byråkraten uavhengig av herskerens personlige følelser. Dette gjør derfor at ansiennitet også blir viktig, slik at det er upersonlige forhold som bestemmer hvorvidt man rykker opp til høyere stillinger. I tillegg vil dette gjøre at byråkraten i så måte er faglig uavhengig, og kan fremme synspunkter selv om det ikke faller i smak hos den politiske ledelsen. Byråkratiets rolle er derfor å sikre stabilitet i staten, og sørge for at det ikke skjer drastiske endringer som følge av hyppige politiske skifter (Jacobsen 1997). Byråkratiet vil ofte stå overfor motstridende forventninger, og som Østerud (2007:66) sier:

«Statsadministrasjonen står overfor motstridende forventninger. Den skal være et *nøytralt* apparat for saksbehandling og oppfølging av politiske direktiver, den skal være *lojal* overfor den sittende regjering, men den skal også være *faglig uavhengig* i ekspertutredninger og saksbehandling. De kryssende forventningene gjelder særlig krave om politisk lojalitet på den ene siden og faglig uavhengighet på den andre, kanskje mest akutt for administrative fagetater utenfor departementene. Forvaltningen bør ikke være overivrig i sin lojalitet, fordi den skal være spiselig for et skiftende politisk lederskap»

En annen sentral teoretiker i forhold til byråkratiet er den senere amerikanske presidenten Woodrow Wilson. Han var enig med Weber i at det måtte være et klart skille mellom politikk og administrasjon, men stiller spørsmålsteget ved hvem administrasjonen skal være lojal overfor dersom det oppstår uenighet. I følge Wilson skal byråkratene da følge politikerne lojalt, og ikke folkemeningen. Dette begrunner han med at politikerne står ansvarlige overfor folket ved valg, og de kan da velge å bytte dem ut og byråkratene er på så måte indirekte lojale også overfor folket. For Wilson er et viktig poeng at effektiv administrasjon er avhengig av skjerming utenfra, og han la derfor også opp til at det var et sterkt behov administrativ frihet for byråkratene (Jacobsen 1997).

Med tiden har derimot administrasjonene blitt mer sammensatt som en følge av et økt behov for at byråkratene har forståelse for konsekvensene av virkemidlene man benytter for å nå bestemte mål. Dette har gjort at den faglige kompetansen i byråkratiet har blitt mer sammensatt, og den klassiske modellen bør derfor suppleres med det som kalles *representativt byråkrati*, hvor man i større grad legger vekt på byråkratenes personlige egenskaper. Man vil her legge til grunn en forståelse av at byråkratene vil ha en stor innflytelse på forvaltningen, og mindre vekt på strukturene. Det vil derfor være en grunntanke at det er personene som handler, ikke organisasjonene. Siden byråkratiet skal tjene befolkningen vil det også være sentralt at de også skal være representative for denne befolkningen, og deres sosiale bakgrunn spiller derfor inn. Hvordan individene tenker og handler vil derfor være svært viktig. Dette gjør at man vil få spenninger og konflikt internt i organisasjonene, og man vil derfor heller ikke nødvendigvis ha et felles mål. Forståelsen byråkratene har av problemer, handlingsalternativer og løsninger vil derfor vært preget av deres sosiale bakgrunn, verdier og personlige ståsted (Christensen m.fl. 2010).

2.7 Norske byråkrati

Den norske sentralforvaltningen, det vil si departementene og direktoratene, vil ha klare likhetstrekk med Webers klassiske byråkrati, men mange av kravene blir ikke fulgt like strengt. Man har for eksempel fått en mer fleksibel saksbehandling ved at man har kontakt mellom ansatte i ulike departementer (Røste 2013). Departementene er alle underlagt en statsråd, og det er denne statsråden som har det overordnede ansvaret for det som skjer innad i departementet. De ulike departementene vil normalt ha ansvar for hver sin sektor, og man får på den måten en spesialisering og arbeidsdeling i mellom dem. Derimot er det enkelte samfunnsområder som ikke like enkelt vil kunne fordeles inn i en sektor, og som det derfor vil oppstå noe overlapp mellom de ulike departementene i forhold til behandling av området (Rønning 2006). I tillegg er byråkratene som oftest eksperter på sine respektive områder, og siden politikerne ofte byttes ut ved valg, blir byråkratiet den stabile delen av forvaltningen (Røste 2013). Man kan derfor si at «Et byråkratisk apparat er ikke bare regjeringens forlengede arm, men arnested for varierende grad av politisk initiativ og innflytelse» (Østerud 2007:67). I følge Østerud m.fl. (2003) la man i den første maktutredningen til grunn at det var organisasjonsrammene som var viktigst for hvilke beslutninger byråkratene fattet, hvilket vil

si at det heller var hvordan de ble sosialisert inn i blant annet departementene og ikke sosial bakgrunn og politiske retningslinjer som var viktigst.

I etterkrigstida så man en økning i hierarkiske nivåer i sentralforvaltningen, og det ble opprettet en rekke nye stillinger for å forsøke å håndtere samordningsproblemer som var mellom departementene (Rønning 2006). Denne perioden var preget av korporatisme, hvor man ønsket å ha et nært samarbeid mellom politikk, næringsliv og byråkrati. Departementene gikk i denne perioden i økende grad over til å være politiske sekretariater, og man hadde på mange måter politisk hegemoni ved at både administrasjon og næringsliv måtte innordne seg etter politikken. Man så også en politisering av forvaltningen ved at nye profesjoner, som samfunnsøkonomer og samfunnsvitere, kom til. Disse var mer opptatt av mål-middel-rasjonalitet, og mindre av regelstyringen som juristene var vant med. Dette gjorde at man også fikk nye, spesialiserte departementer, og departementene fikk partipolitisk ledelse i form av statssekretærer og politiske rådgivere som var knyttet til statsråden. Denne dominerende modellen for statsstyre var en del av Arbeiderpartiets sosialdemokratiske program i etterkrigstiden, og ble benyttet som modell frem til omkring 1980 (Østerud m.fl. 2003). Fra 1970-tallet vokste begrepet om nytte- og kostnadsanalyse frem, hvor tanken var at politikerne skulle fremme ønsker, mens administrasjonen skulle kalkulere nytten og kostanden ved ulike alternativer. Det alternativet med lavest kostnad og høyest nytte skulle så velges. Dette frigjorde administrasjonen fra den politiske styringen, ved at politikerne bare fremmet ønsker, mens administrasjonen kom frem til hvilke løsninger som var de beste (Jacobsen 1997).

At man inkorporerte nye faggrupper inn i sentral administrasjon førte også til at disse faggruppene argumenterte for faglig frihet og opprettelse av frittstående enheter som kunne utføre oppgaver skjermet fra den politiske ledelsen, og man har i stor grad sett dette i opprettelsen av blant annet nye direktorater. Fra politikernes side har man også i etterkrigstiden sett argumentasjon for opprettelse av slike enheter, men da med begrunnelser om at administrasjonen har behov for avlastning. Poengene har uansett vært å skille ut saker som ikke er politiske, men tekniske og rutinepregede (Jacobsen 1997). I forhold til profesjonsbakgrunn viser Rønning (2006) til at det i 1996 var 22 prosent jurister, 11 % sosialøkonomer og 18 % samfunnsvitere. I perioden frem mot 2006 gikk derimot andelen jurister ned med 5 %, mens andelen samfunnsvitere økte med 5 %. De ulike departementene rekrutterer naturlig nok også fra ulike bakgrunner, og man ser at det for eksempel i Finansdepartementet er en overrepresentasjon av sosialøkonomer (Rønning 2006). Man kan derfor si at:

« (...) Normen om folkevalgte organers instruksjonsrett overfor forvaltningsstabene er viktig, men de ansatte kan også identifisere seg med de gruppene de er utgått fra, og den enheten de er ansatt i. Fra et styringsperspektiv er det viktig å kjenne de viktigste kjennetegnene ved de administrative stabene og hvilke effekter personalsammensetningen har på de beslutningene som treffes» (Christensen m.fl. 2010:89).

Med andre ord vil man kunne anta at hvilken bakgrunn de ansatte i departementene har kan påvirke hvilke beslutninger de favoriserer. Christensen & Lægreid (2002) sin undersøkelse viser at forholdet mellom statsrådene og embetsverket derimot vil variere, og mens enkelte statsråder føler at de samarbeider godt med embetsverket, vil andre føle det motsatte.

Det har også vært en tydelig markedsretting innen norsk forvaltning siden 1980-tallet, ofte kalt *New Public Management* (NPM), som var preget av nyliberal tankegang. Man ønsket innen denne tankegangen å målstyre offentlig forvaltning på samme måte som bedrifter. Sentralt her var at man både begynte en privatisering og fristilling av norske bedrifter, samtidig som man trakk bedriftstankegang inn i staten. I større grad fikk man derfor en tilbaketrukket og koordinerende stat, hvor departementet skulle arbeide etter overordnede retningslinjer, uten at dette førte til politisk styring (Østerud m.fl. 2003). Tanken var derfor at politikken skulle styre det store bildet, mens det var opp til administrasjonen å gjennomføre politikken på best mulig måte. Med andre ord kom Weber og Wilsons tanker inn igjen, ved at politikken ble verdivalg, mens administrasjonen foretok fakta-valg (Jacobsen 1997).

2.8 Styringsmentalitet og diskurser hos Foucault

Foucault på sin side skiller med to hovedformer for makt, som han kaller for «rett til død» og «makt over livet». Den første av disse beskriver den førmoderne makten, hvor man hadde makt til å få andre til ikke å oppføre seg på en bestemt måte. I ytterste konsekvens ville man her kunne avbryte andre menneskers liv, og makten ble på denne måten ødeleggende ved at man da ikke lenger ville ha makt over den døde. Foucault beskriver derfor denne formen for makt som negativ (Sandmo 1999). Han kaller dette for suverenitetsmakt og viser til at denne maktformen sine røtter i Europa på 1600- og 1700-tallet, hvor makten lå hos kongene og keiserne, og var lett synlig. Man benyttet seg her av offentlige avstraffelser som hadde som funksjon tydelig å vise hvem som hadde makt, og at det ikke lønnet seg å trosse denne. Med andre ord var motstand mot denne maktformen svært risikofylt (Lundgren m.fl. 2012).

På den andre siden har man derimot «makt over livet» som vokste frem på 1700- og 1800-tallet, og makten formet og skapte individets selvforståelse, tankemønstre og atferd. Makten vil her fungere gjennom en rekke institusjoner og relasjoner, og den får mennesker til å oppføre seg på en bestemt måte, fremfor en annen. Med denne forståelsen av makt ble derfor kunnskap også et viktig element ved denne for Foucault, og kunnskapen kunne forme en forståelse for hva som var normalt, men også hva som var unormalt (Sandmo 1999). Denne maktformen kaller Foucault for disiplineringsmakt, siden makten blir mer indirekte gjennom administrering av borgerne. Med dette blir også hans forståelse av koblingen mellom makt og kunnskap tydeligere ved at borgerne nå ved at individet nå fremstilles i form av data som samles inn og akkumuleres. Kunnskap og makt blir på denne måten gjensidig avhengige, og kunnskapsutvikling vil ikke være verdinøytral og objektiv (Lundgren m.fl. 2012). Man kan derfor si at:

« (...) Foucault shows that many concepts that we currently assume to be universally true simply didn't exist in other times and places. He demonstrates, moreover, that the promulgation of these novel categories of reality has consistently been linked with the emergence of new authorities and institutions empowered to manage, rule, care for or otherwise control social life, including medical and penal systems made possible by the social invention of madmen and deviants. So systems of new knowledge necessitate new forms of social power and vica versa. Ideas are not powerful because they are true, Foucault insist, they are true because of power (...) » (Robbins 2004:109).

Makten for Foucault produserer med andre ord kunnskap, og han sier derfor at den er produktiv. På denne måten blir sannhet konstruert og produsert av de som er i besittelse av makt, og denne sannhetskonstruksjonen fører til at det etableres diskurser (Sandmo 1999). Foucault tar derfor utgangspunkt i den sosialkonstruktivistiske verdensforståelsen (Jørgensen & Phillips 2002), og på mange måter vil derfor samfunns diskurser representere større sannhetsregimer (Sandmo 1999). Hvordan individer eller grupper atferd, holdninger og valg vil derfor være knyttet til deres underliggende verdensbilde. Dette vil si hvilke antagelser og forståelser mennesker har å ta valg på bakgrunn av. I følge Foucault og den postmoderne tradisjonen kan man ikke si at et verdensbilde er objektivt enten sant eller falskt, men er koblet til makt og kunnskap (O'Brien 2009). Sannheter blir på den måten produkter av diskursene (Sandmo 1999).

For Foucault fantes derfor makten alle steder, og i alle sosiale relasjoner og institusjoner. Disse institusjonene er også delt av det han kaller for sannhetsregimer, og vil til en viss grad bli kontrollert av makthaverne. Et nytt begrep oppstod derfor gjennom Foucaults forfatterskap som han kalte for *gouvernementalité* (Sandmo 1999). På norsk kan man oversette dette til «styringsmentalitet». Man får her en form for makt som virker inn på individets subjektivitet, ved at man får en selvstyring hvor den styrende og den styrte blir to sider av samme mynt. Man benytter her ikke lenger tvang og sanksjoner, men legger opp til at med autonomien mennesker oppnår følger også et ansvar for egen risiko (Lundgren m.fl. 2012). Foucaults begreper om styringsmentalitet svarer også til fremveksten av økonomisk nyliberalisme og nyliberale regjeringer. For at stater skulle kunne ha politisk suverenitet over hele befolkningen, måtte samfunnet forstås som noe separat fra selve staten. Staten ville på denne måten kunne intervenere overfor samfunnet. Staten var heller ikke en ting, og det viktige var derfor å rette fokus mot styringsteknologiene og praksisene staten benyttet seg av. Gjennom styringspraksisene ble nye realiteter skapt, og det handler derfor om hvordan staten strekker seg utover og former forvaltningsobjekter. Innen forurensning har man for eksempel at å knytte forståelsen opp i mot tall har vært sentralt, og det har vært vanskelig å forstå forurensning uten å forholde seg til tallene. Begrepet «utslipp» handler for eksempel om styring av miljøet i form av tallfesting, og det er vanskelig å forstå denne begrepet uten tall (Asdal 2011).

Et annet forhold som var sentralt hos Foucault var *subjektiv posisjonering*, som viser til måten regimer kan legge restriksjoner på hvem en person kan være. Disse restriksjonene finnes som regel i alle samfunn, og opererer ofte implisitt. Den kan derimot bli institusjonalisert ved at man lager lover for hva som er akseptabel og uakseptabel atferd. Formelle institusjoner vil for eksempel her være staten og kirken, men de kan også være uformelle i form av offentlig opinion. Man har for eksempel sett sterk makt over måten kvinner kan forstås på i enkelte samfunn, ved at man har hatt en distinksjon i form av madonna eller hore. Dette kan gjøre det vanskelig, for ikke å si umulig, for kvinner i disse kulturene å inneha andre posisjoner. På den andre siden vil denne formen for makt også være selvregulerende ved at mennesker vil oppføre seg som om de er under konstant overvåkning. Dette er i følge Foucault hovedmåten makt utøves på, og institusjonene behøver derfor kun å vise makten sin overfladisk av og til. Selv om disse institusjonene er mektige, kan folk derimot gjøre motstand, og er et av de viktigste konseptene hos Foucault. Dersom mennesker oppfatter en form for sosiale kontroll for skadelig vil de her gjøre motstand og blir på den

måten et positivt perspektiv på kollektiv handling. Dette ser man for eksempel ved at folk melder seg inn i fagforeninger (Rogers 2011).

Diskursiv makt handler derfor om å få andre til å akseptere sin forståelse av et fenomen, og måten man forstår et problem på vil derfor kunne forstås som en form for sosial konstruksjon ved at man anser enkelte måter å tenke og handle på som mer legitime enn andre. Hvis en slik diskurs utvikler seg til å bli en forståelse som man anser at alle er enige om, kan man snakke om den som hegemonisk. Dette vil da si at det vil være vanskelig, om ikke nesten umulig, for de som tenker annerledes omkring et fenomen og ønsker andre handlinger å få gjennomslag for sitt syn (Rønning 2006). Med andre ord vil mange derfor ta i bruk de begrepene som en dominerende diskurs benytter for å beskrive og forstå et fenomen. Det interessante her vil derfor være å se på hvem som har *definisjonsmakt*, altså hvem som bestemmer hvordan man snakker eller ikke snakker om et fenomen. Ved å være i besittelse av slik makt vil man kunne sørge for å endre fokuset over på noe annet (Engelstad 2005).

Som vist tidligere kan klimaendringene tolkes og forstås på svært mange ulike måter, og man kan si at de ulike virkelighetskonstruksjonene representerer ulike diskurser. Alle disse diskursene vil ha ulike måter å snakke om fenomenet på, og derfor også representere det forskjellig. Ulike diskurser vil også legge vekt på ulike aspekter ved et fenomen, og dette igjen fører til at man anser ulike måter å for eksempel løse klimaendringene. Følger man den Foucauldianske tradisjonen vil diskursene ikke være manifestasjoner av en indre sannhet i mennesker, men vil være basert på den diskursive kulturen individene er en del av. Hvis en gruppe individer derfor representerer et fenomen på lignende måte, kan man si at de tilskriver seg den samme diskursive virkelighetsforståelsen (Burr 2003). For å si det på en annen måte: «Diskursene utgjøres blant annet av institusjoner; symbolbaserte programmer som regulerer sosial samhandling og som har en materialitet. Den materielle verden gjør motstand når man forsøker å forandre den. Mennesket laver sin historie, men ikke under betingelser det selv har valgt» (Neumann 2001:80). Dette gjør at man kan omtale diskurser som en form for sosial konstruksjon, og på den måten en virkelighetsoppfatning som flere mennesker kan si seg enig i (Benjaminsen & Svarstad 2010).

3. Den sosialt konstruerte virkeligheten

Grunnlaget for denne studien bygger på den sosialkonstruktivistiske forståelsen av makt i form av diskurser, og deres interesse for mellommenneskelige samtaler og andre former for interaksjoner mellom mennesker. Det man er interessert i å studere er her er subjektivitet og intersubjektivitet, som vil si hvilke sannheter og argumenter grupper legger til grunn for å fremme sine verdier eller konstruere virkeligheter. Man kan her for eksempel studere hvordan makt blir utøvd omkring et bestemt tema, og hvordan denne fordeler seg mellom forskjellige profesjoner (Rogers 2011). Ulike verdensbildene deles internt i grupper, og hvordan kunnskap og diskurser på denne måten formes og deles er sentral. En grunnleggende tanke innen sosialkonstruktivismen er at man ser for seg at mennesker ikke ser ting passivt slik de er, men derimot er selektive i hva de ser. Individer vektlegger slik enkelte aspektet ved en ting og fenomener, men utelukker andre (Watts & Stenner 2012).

I følge Burr (2003) er det ikke kun en måte å definere denne tilnærmingen, siden den benyttes noe forskjellig i ulike fagdisipliner. Allikevel har de alle noen grunnantagelser til felles. For det første er det viktig at man har en kritisk holdning til den eller de forståelsene av verden som tas for gitt, og stiller seg på den måten som en motsats til den positivistiske og empiriske tradisjonelle vitenskapen. For det andre er disse kategoriene knyttet til historie og kultur, i form av tid og sted. På denne måten blir derfor forståelser også et produkt av stedet og tidsperioden de er skapt. For det tredje ser man kunnskap som en sosial prosess ved at den skapes i mellommenneskelige relasjoner og opprettholdes gjennom denne kontakten. Dette gjør at språk blir en viktig del av kunnskapsproduksjonen. For det fjerde anser man kunnskap og sosial handling for å være sammenvevd. Siden forståelse er en form for forhandling mellom ulike syn, vil man kunne oppnå et nesten uendelig antall mulige sammensetninger, eller sosiale konstruksjoner av verden. Alle de ulike verdensbildene vil bringe med seg ulike former for handling, og på denne måten blir makt sentralt ved at verdensbildene legger føringer på hvilke handlinger som er legetime.

Mens man innen sosialkonstruktivismen derfor har en relativ virkelighetsoppfattelse, vil man på motsatt side ha realismen. Innen realismen vil man hevde at det finnes en virkelighet som ikke er avhengig av mennesker representasjoner av den, og representasjonene er basert på en underliggende virkelighet (Burr 2003). Dette gjør derfor at man innen realismen ofte vil fokusere på fenomener, mens sosialkonstruktivister vil fokusere på hva ulike aktører tenker om disse fenomenene (Benjaminsen & Svarstad 2010). Realister vil hevde at mennesker, i alle fall i prinsippet kan få tilgang til den underliggende virkeligheten, mens man innen

sosialkonstruktivismen vil hevde at denne virkeligheten ikke er tilgjengelig for mennesker, uansett om den finnes eller ikke (Burr 2003). Dette gjør at sosialkonstruktivister vil legge vekt på hvem som definerer noe som et problem, hva og hvordan de snakker om problemet og hva slags argumenter de legger til grunn for sitt ståsted (Giddens 2009a). Hvilken gjennomslagskraft individer og grupper har for sine synspunkter vil derfor være et viktig aspekt (Benjaminsen & Svarstad 2010). Dette gjør at man også kan skille mellom det som kan kalles mikro og makro-sosialkonstruktivisme. På mikronivået fokuserer man på de sosiale konstruksjonene som finner sted i folks dagligliv, og med ulike konstruksjoner som eksisterer samtidig kan man ikke si at den ene er mer riktig enn den andre. Makt vil her ligge i diskursene. På makronivå vil man være enig i at språket konstruerer virkeligheter, men man vil være mer opptatt av at makt ligger i institusjonelle praksiser, og sosiale relasjoner og strukturer (Burr 2003).

En form for mellomposisjon mellom disse to virkelighetsoppfattelsene er kritisk realisme, hvor man anerkjenner at det finnes en virkelighet uavhengig av vår oppfatning av den. Man vil også være åpne for at det finnes ulike konstruksjoner av virkeligheten, men alle disse forestillingene er derimot ikke like riktige eller viktige (Benjaminsen & Svarstad 2010). På den andre siden har man også en form for kritisk sosialkonstruktivisme, eller kritisk relativisme, hvor man vil anerkjenne at det kan finnes deler av en virkelighet utenfor tekster og diskurser. Denne posisjonen er et svar på problematikken som oppstår i politikken dersom man anerkjenner at alle ståsteder er like riktige representasjoner av virkeligheten, som vil føre til at det kan være vanskelig å stille personer ansvarlig for egne moralske valg og politiske ståsteder (Burr 2003).

Kritisk realisme og kritisk relativisme legger også ofte til grunn ulike teknikker for å tilegne seg kunnskap om virkeligheten på. Innen kritisk realisme vil alltid ta utgangspunkt i et bestemt ståsted, og vil ofte forsøke å utfordre dominerende forklaringer på hendelser. Dette gjør derfor at de sosiale strukturene vil være sentrale i å forme måten man forstår et fenomen på, og vil derfor legge til grunn *retroduction* for å identifisere systematiske regulariteter. Retroduction går ut på at man benytter seg av et allerede eksisterende rammeverk for å tolke funn, og på den måten arbeide seg bakover. Innen kritisk relativisme vil man derimot i større grad være interessert i å finne frem til det som er annerledes, eller ikke passer inn. Man vil her derfor benytte seg av *abduksjon*, hvor man i større grad har et åpent sinn i forhold til hvilke rammeverk som vil besvare funn i størst mulig grad. Med abduksjon vil man derfor i større

grad om å utforske det som skjer, og finne ut hvorfor folk gjør det det gjør og hvordan det er meningsfylt for dem (Rogers 2011).

De ulike virkelighetsoppfatningene vil derfor legge føringer på hvordan man blant annet oppfatter naturen. Sosialkonstruktivister vil være opptatt av hvordan mennesker tolker naturen, og ikke naturen i seg selv, noe som har gjort at denne retningen har fått sterkest innflytelse innen samfunnsvitenskapene. Innenfor naturvitenskapene vil man som oftest tenke motsatt og legger realismen til grunn for sin kunnskapsproduksjon om verden. At ulike fagdisipliner fokuserer på hvert sitt område er med på å opprettholde en dualisme som har gjort tverrfaglig samarbeid vanskelig (Lidskog & Sundqvist 2013). Hvis man derfor antar at måten man forstår naturen på er subjektivt, vil dette legge føringer på hvordan man skal oppføre seg i forhold til den. Konstruksjoner av naturen blir derfor politiske ved at man tilskriver seg autoritet over naturen, og kan derfor bli benyttet til å støtte opp om bestemte, politiske ståsteder. De ulike konstruksjonene kan derfor på mange måter bli forstått som myter, og det er derfor spesielt relevant når noen utøver motstand mot disse mytene (Evans 2008).

3.1 Kvalitativ, kvantitativ, eller et sted i mellom?

Innen samfunnsfagene er det vanlig at man i hovedsak skiller mellom det man kaller kvantitative eller kvalitative forskningsopplegg, men i praksis finnes det også en rekke metoder som blander elementer fra begge disse (Grimen 2004). Når man skal velge metode blir det sentrale spørsmålet hvilke data man er interessert i, og hvor mange variabler og enheter som skal danne datagrunnlaget i undersøkelsen. I disse idealtypiske metodene representerer enheter det eller de man undersøker, og kan for eksempel være personer eller kommuner. Variabler derimot er det som varierer mellom de enhetene man undersøker. Det vil si egenskaper eller kjennemerker ved disse, som for eksempel kjønn eller inntekt (Kristiansen 2007). Hellevik (2002) forklarer avveiningen i forhold til datagrunnlaget ved at man har en viss mengde ressurser til rådighet, og man må derfor gjøre en vurdering av hvordan man ønsker å bruke disse ressursene. Han bruker derfor begrepene ekstensive eller intensive opplegg for de to forskningsoppleggene nevnt over. Med en kvantitativ metode vil man ha mange enheter, men få variabler, og man vil her få bred og ekstensiv informasjon om enhetene. Dersom man heller ønsker å benytte seg av en kvalitativ metode vil man ha få

enheter, men mange variabler, og på den måten vil man få dypere og mer intensiv informasjon om hver enhet.

Disse forskjellene gjør at de ulike metodene også vil føre til ulike former for kunnskapsproduksjon. Kvalitative forskningsopplegg vil være opptatt av analytiske beskrivelser, og vil derfor søke nærhet til enhetene de forsker på. Dette oppnår de for eksempel gjennom observasjoner eller intervjuer. Man er her også mer opptatt av den sosiale konteksten enhetene befinner seg i, mens man innen kvantitativ metode er mer opptatt av store tall og statistiske generaliseringer. Forskningsoppleggene er også forskjellige mellom de to metodene. Innen kvantitativ metode vil man være svært bundet av det opplegget man har lagt opp til på forhånd, mens kvalitative opplegg derimot har mer fleksibilitet og kan tilpasses underveis i prosessen dersom noe uforutsett skulle oppstå (Thagaard 2009). Disse metodene er derfor tilpasset alle tilfeller, og når man skal utforske subjektivitet kan det være en stor fordel å benytte seg av en blandet metode som kalles Q-metode. Q-metode er ment å få til en bedre dekning av individers egne ståsteder, og frustrasjoner som mange føler i forbindelse med spørreskjemaundersøkelser kan kanskje best uttrykkes som følgende:

«How many times have you filled out a survey where you feel frustrated when answering each individual question? That is, you want to be able to qualify your answer because there is more to it, or because it depends on your answer in the other questions, or more importantly it is dependent on unasked questions. Q methodology provides a radical alternative to such survey-based research methods in social sciences (collectively termed R methodology) (Addams & Proops 2000:1)

Mange av oss kan nok kjenne oss igjen i denne frustrasjonen når man deltar i en spørreundersøkelse, og man vil gjerne ha mulighet til å redegjøre for hvorfor man har krysset av slik man har gjort. Som de sier er det nettopp denne frustrasjonen Q ønsker å demre opp for.

3.2 Q-Metodologi

Q-metodologi blir ofte satt opp sammen med kvantitative metoder, men dette er problematisk siden metoden ikke har som mål å studere fenomener objektivt. Det man måler er relative verdier omkring et fenomen eller tema i form utsagn, og deltageres rangering av disse. Det man måler er derfor deltageres relative vektlegging av utsagn, og tallene man benytter er derfor på ordinalnivå. Siden det er deltageres ståsted man er ute etter, vil man kunne si at

metoden ligger nærmere kvalitative metoder, som for eksempel diskursanalyse (Rogers 2011). Metoden ble for første gang introdusert i 1935 av William Stephenson i et brev han sendte til tidsskriftet *Nature*, og ble utviklet av ham gjennom de neste tre-fire åra. Stephenson var selv student av Charles Spearman, mannen som utviklet faktoranalyse, og Spearman skal ha sagt at Stephenson er den første som har tilført denne metoden noe nytt (Watts & Stenner 2012).

Stephenson forkastet tanken om at man behøvde store datasett for å studerer menneskers tankesett, og hevdet at det tradisjonelt hadde blitt lagt for stor vekt på målinger. Målet med Q-Metodologi ble å måle hvordan folk forstår og oppfatter verden på ulike måter, både som individer og grupper, og hvordan de tillegger verden mening. På grunn av dette har metoden derfor i stor grad blitt benyttet innen psykologi, siden den kan hjelpe individer med selvrefleksjon og overkommer personlige problemer (Rogers 2011). Tankene som ligger til grunn for Q-metodologi kan kobles til Foucault og hans tanker omkring makt, kunnskap og diskurser, og hans forklaring på hvorfor disse diskursene kommer til og blir oppfattet som sosiale fakta (Watts & Stenner 2012). Diskurser blir derfor også svært relevante i Q, og man kan si at:

«For example, some people may see environmental problems as being caused by large-scale and impersonal forces, over which they have no individual control, while others may see the world as more responsive to their actions. Others again may feel that environmental problems are not really very important, with others social ills being far more pressing (...)»
(Addams 2000:14)

Metoden benyttes derfor i tilfeller hvor man er spesielt interessert i subjektiviteten til et individ sett gjennom hans eller hennes ståsted. Dette gjør man ved å benytte kvantitative metoder for å samle inn data om individer, for så å tolke disse kvalitativt (Brown 1996). På denne måten kan man analysere alle sidene ved subjektiviteten på en strukturert og statistisk måte (Barry & Proops 1999). Som Rogers (2011:152) sier: «William Stephenson created Q methodology explicitly as a means of gaining insight into the immensely diverse (and often contested) ways in which people – as individuals and as members of groups, communities and other collectives – make sense of the lifeworlds they inhabit».

En hovedtanke innen denne metodologien er at individene skal kunne snakke for seg selv i større grad enn innen andre metoder, og ved å benytte Q kan man identifisere relasjoner i de svarene som ulike individer gir, som fører til at man kan se etter felles mønstre i svarene deres (Addams & Proops 2000). For å finne frem til disse felles mønstrene benytter man seg

av faktoranalyse, men man vil ofte ha en noe annerledes forståelse her enn det man har innen kvantitativ metode generelt. Stephenson valgte å benytte terminologien R-metodologi på alle metoder som benytter seg av egenskaper som variabler og personer som utvalg i faktoranalysen, og R er her en henvisning til «r»-en i korrelasjonskoeffisienten *Pearson's r* (Watts & Stenner 2012). R vil derfor bli brukt på den motsatte forståelsen av faktoranalysen enn den som benyttes i Q, og det vil bli gått nærmere inn på disse forskjellene senere i oppgaven.

Brown (1980) kritiserer mange av de kvantitative metodene for å ta utgangspunkt i forskerens eget ståsted, eller et eksternt ståsted som han kaller det. Dette har i følge ham gjort at forskeren kun har gått ut av det forutbestemte rammeverket når dataene han eller hun har samlet insisterer på det. Poenget hans er at det har vært alt for lite forskning som har tatt utgangspunkt i å utforske verden fra det indre ståstedet til de som blir studert. Det har for eksempel vært vanlig å utforme kvantitative forskningsdesign hvor deltageren uttrykker sin mening i form av skalaer, og man har regnet individet som summen av graderingen på disse skalaene. Man bestemmer på forhånd hvordan man skal tolke ulike graderinger, og forskeren påtvinger derfor sitt eget syn på deltageren. I etterkant vil derfor forskere tillegge besvarelsen mening og vil kunne legge mer i tolkningen av besvarelsen enn det deltageren hadde mulighet til. På denne måten er det derfor forskeren som konstruerer meningen til deltageren. For eksempel vil ulike personer ha ulike forhold til forskjellige ord, og derfor tillegge dem ulike egenskaper. Forskeren vil derfor kunne ha en helt annen forståelse av et ord enn det deltageren selv har.

3.3 Operant subjektivitet og instruksjonsbetingelsen

Hovedformålet med Q er som nevnt å studere subjektivitet, og subjektivitet er derfor det mest sentrale begrepet innen metoden. Begrepet betyr her måten et individ uttrykker sitt eget ståsted og synsvinkel, og blir på den måten en egenreferanse som er basert på individenes egne erfaringer (McKeown & Thomas 1988). Man bruker ofte begrepet *operant subjektivitet*, som for Stephenson var for å understreke at subjektivitet ikke er noe som eksisterer separat fra verden omkring oss, men er en del av omgivelsene man lever i. Dataene man samler inn blir derfor subjektiv ved at det er en person som utfører den og ikke en annen, samtidig som man kan fange opp dette under kontrollerte, eksperimentelle forhold. Med andre ord blir den subjektiviteten som fanges opp summen av en rekke atferder som til sammen utgjør en

persons ståsted akkurat på det tidspunktet han eller hun gjennomfører en Q-sortering (Watts & Stenner 2012). Q-sorteringen blir på denne måten kun et bilde, et portrett i et øyeblikk av tid av en hendelese (Wolf 2010). Altså «Subjectivity, understood in operant terms, is simply the sum of behavioural activity that constitutes a person's current *point of view*» (Watts & Stenner 2012:26).

Brown (1980) forenkler dette ved å si at Q er subjektivt ved at en persons synspunkt nettopp er hans eller hennes, mens den er operant fordi den finnes naturlig innen en bestemt situasjoner. I følge ham gjør dette at man innen Q ikke venter ulike responser opp i mot hverandre, slik man for eksempel gjør innen mer tradisjonelle, kvantitative metoder. Hvilket synspunkt en person har overfor en bestemt politisk sak blir derfor kun hans ståsted, og betraktes hverken som rett eller gal. Man benytter seg derfor heller ikke av begrepet *validitet* innen Q, siden det ikke finnes noe utenforstående kriterie for å bedømme en persons eget ståsted. Han viser for eksempel til at man innen kvantitativ metode ofte kan definere en gradering fra venstre til høyre på det politiske spekteret med operasjonaliserte kategorier av ulike politiske tilhørigheter, og at man kan plassere individer innen disse kategoriene. Dette gjør at individets ståsted blir avhengig av den tidligere meningen som ble tillagt skalaen. Derimot hevder han at de politiske spekteret er mye mer komplekst enn et høyre-venstre spekter, og ulike personer kan inneha synspunkter som ligger både til venstre og til høyre. Q-metodologi er derfor formet slik at den skal være en rekonstruktiv teknikk, og tillate respondentene å snakke for dem selv.

Mens kvantitative metoder begynner med å måle responsene fra individer basert på forhåndsbestemte konsepter, begynner Q med meninger og ut i fra disse blir konsepter utviklet (Addams 2000). Subjektivitet er derfor ikke en fast og statisk måleenhet, og heller ikke konstruert av et individs sosiodemografiske bakgrunn eller andre karakteristikk. Et individ kan derfor gjennomføre samme Q-sortering på mange forskjellige måter og dette er derfor avhengig av instruksjonsbetingelsene (Eden *et al.* 2005). Instruksjonsbetingelsen er derfor svært sentral innen Q, og går ut på at man ønsker å fokusere oppmerksomheten til deltagerne på en sinnstilstand, og man legger vekt på en betingelse eller en situasjon for sorteringen (Wolf 2010). Instruksjonsbetingelsen er guiden som blir gitt for sorteringen av Q-utvalget. Når det gjelder politiske ståsteder kan man for eksempel be respondenten sortere utsagnene etter hvilke som er mest like eller mest ulike hans eller hennes eget ståsted. I enkelte studier kan man også be respondentene sortere samme sortering i hennhold til ulike situasjoner. For eksempel kan man be dem sortere etter hvilke utagn man mener samsvarer

med et bestemt ståsted, for eksempel konservativ, og deretter et annet, sosialistisk (McKeown & Thomas 1988). Dette gjør at resultatene kan være meningsfylte og statistiske selv om de kun er konstruert av en person, og også representere ulike subjektiviteter (Eden *et al.* 2005). Ved å benytte seg av Q vil man derfor i større grad kunne utforske individenes egne ståsteder enn i mer tradisjonell kvantitativ metode, og man kan utforske individene og deres ståsted samtidig som man oppfyller alle regler og prosedyrer for vitenskaplig metode (Watts & Stenner 2012).

3.4 Kommunikasjonsuniversitet og Q-settet

Kommunikasjonsuniverset inneholder alle utsagn som en hvilken som helst diskurs om et tema kan bruke (Wolf 2010), og er alle mulige måter man kan snakke om et tema eller fenomen (Addams 2000). Utvelgelsen av utsagn gjøres fordi man aldri har mulighet til å inkludere alle utsagnene i universet, og dette kan være en svakhet ved undersøkelsen dersom man ikke er påpasselig med å velge et representativt utvalg (McKeown & Thomas 1988). Det er ofte problematisk å vite når man skal slutte å samle inn flere utsagn, men en vanlig regel er å stoppe når intervjuobjektene ikke lenger kommer med noen nye utsagn og at de sier blir gjentagende det som har blitt sagt tidligere (Eden *et al.* 2005). Antall utsagn som skal være med i det endelige Q-settet varierer, og vil spesielt være formet av det man studerer. Det har blitt vanlig at de inneholder mellom 40 og 80 utsagn, men gode studier har blitt gjennomført med nedentil 25 utsagn. Er det for eksempel barn som er gruppen man forsker på, vil man normalt bruke færre utsagn. Det er derimot lite som rettferdiggjør at man må ha store antall utsagn, siden mange utsagn ofte vil være uoversiktlig for deltageren. Bruker man få utsagn er det derimot lurt at de utsagnene man bruker fatter bredt, mens store antall utsagn vil kunne være mer spesifikke. Det kan ofte være lurt å starte med et større antall utsagn, og gjennom pilotundersøkelser redusere antallet. Dette er også viktig ved at man får personer fra gruppen man er interessert i til å se over utsagnene, og man kan her finne ut om utsagnene er tilfredsstillende for gruppen. Stephenson selv har uttrykt at det ikke finnes kun en riktig måte å lage Q-sett. De kan komme fra både rent teoretiske betraktninger, eller fra mer praktiske måter. Det viktigste er derimot at Q-settet består av utsagn som passer til den bestemte problemstillingen for studien, og på best mulig måte kan benyttes til å besvare denne (Watts & Stenner 2012).

I følge McKeown & Thomas (1988) er det to måter å velge ut utsagn i en Q-studie. For det første kan man ha ustrukturerte utsagn, hvor utsagn blir sett for å være relevante uten at man kontrollerer undertemaer som kan være interessante. Her kan det være en fare for at man får for mange eller for få utsagn innenfor en kategori, og dette gjør at sjansen for skjevhet i utvalget øker. Man begynner med å avdekke hva som er hovedtemaene omkring det man er interessert i, og denne måten å komme frem til utsagn på vil ofte være nærmere koblet til kvalitative arbeidsmåter. Tanker er her at utsagnene skal være representative for forståelsen av hele fenomenet, ikke kun en undergruppe. Selv om man her kaller dette for ustrukturerte Q-sett, vil man allikevel forvente en sterk struktur i sluttproduktet. Ustrukturert refererer her kun til måten utsagnene samles inn (Watts & Stenner 2012).

Den andre formen er strukturerte Q-utvalg hvor man setter disse sammen mer systematisk, og unngår svakhetene i den første fremgangsmåten. Man utfører her en teoritestning ved at man tar med hypotetiske betraktninger i utvalg. Det er vanlig å sitte igjen med 200-500 utsagn fra kommunikasjonsuniverset, og dette gjør at man må redusere disse slik at de blir et gjennomførbart Q-sett som individene kan sortere (Eden *et al.* 2005). En metode for å oppnå strukturerte Q-sett kalles ofte *balance-block*-tilnærmingen, og går ut på at man finner underkategorier innenfor temaet man ønsker å utforske, og vil da sitte igjen med fire kategorier man kan dele utsagnene inn i, For eksempel 10 stk i hver rute. Her vil man sikre seg et balansert og representativt Q-sett. Tankegangen som ligger bak denne måten å forme Q-settet på vil ofte være nært koblet til kvantitative studiemåter. Et problem her vil derimot kunne oppstå dersom den som gjennomfører studien har misoppfatninger om kommunikasjonsuniverset, og derfor ikke nødvendigvis reflekterer de utsagnene som benyttes innad i gruppen (Watts & Stenner 2012).

Den vanligste måten å samle inn disse utsagnene på er gjennom intervjuer med personer innenfor den aktuelle populasjonen, og grunnen til at de samles inn på denne måten er at man da får utsagn som ligger nærmere måten populasjonen muligens snakker om et tema (Addams 2000). En annen vanlig fremgangsmåte er å ha både intervjuer og annen litteratur (Berner 2010). Det finnes derimot også mange andre måter å finne frem til disse utsagnene på, og McKeown & Thomas (1988) viser til et eksempel om homofiles rettigheter i Seattle, Washington. Her ble det samlet inn utsagn gjennom en rekke kilder, som for eksempel TV-debatter, kronikker i aviser og intervjuer av personer på gata. I følge dem var det en rekke av utsagnene som var klare helt fra begynnelsen, mens andre utsagn fikk de først etter å ha mer detaljerte undersøkelser.

Det er viktigste er uansett å forsøke å få til et balansert Q-sett. Innen R vil man normalt være ute etter å trekke ut et representativt antall deltagere fra en gruppe man er interessert i å generalisere om, men i Q er det derimot utvalget av utsagn som er den representative populasjonen. Dette vil si at man har trukket et representativt utvalg utsagn fra kommunikasjonsuniverset. Det som er viktig er derfor ikke at man er nøye med å ha like mange negative og positive utsagn, men heller at sorteringen ikke ser ut til å være ladet i en spesiell retning. Det må derfor sørges for at alle deltagerne føler at de får en god balanse mellom utsagn de er enige med og utsagn de er uenige med, og at de derfor føler at de får uttrykt sitt ståsted, og ikke føler seg frustrert over ubalanse i utsagnene (Watts & Stenner 2012). Et problem med en slik innsamlingsmetode kan være at enkelte ståsteder blir overrepresentert eller underrepresentert, og på den måten kan man få en skjevhet i det endelige Q-settet. Uansett om disse påstandene samles inn strukturert eller ustrukturert, er det viktigste å sikre at man får så fullstendig og dekkende sett som mulig (Addams 2000).

Det er også en fordel om man unngår begreper som er svært tekniske eller kompliserte, dersom ikke deltagerne har en ekspertise innen feltet det er snakk om. I tillegg kan det være vanskelig om utsagnene inneholder flere setninger, siden det da kan være vanskelig å fordele dem utover skalaen. Det finnes antageligvis ikke et perfekt Q-sett, men om man følger en rekke anbefalinger vil man unngå mange av de største problemene. Man vil alltid ende opp med noe man gjerne skulle ha endret på når studien er over, men er ikke et metodologisk problem på den måten man ville hatt med et spørreskjema. Dette kommer av at man ikke er interessert i en allerede definert mening, slik man ofte er i R, men heller opptatt av at det er deltagerens egen mening og forståelse i sorteringen man er interessert i. Utsagnene man benytter seg av kan derfor i større grad bli sett på som forslag, enn som utsagn med en allerede tillagt mening. Dette gjør at man legger mye vekt på å i etterkant finne frem til deltagerens egen mening. Uansett hva slags Q-sett man fremlegger for deltagerne, om de er gode, dårlige eller midt i mellom, vil deltagerne etter beste evne prøve å finne frem til sitt ståsted. Dette gjør at så lenge man har et bredt spekter med utsagn, vil man få en viss forståelse for deltagerens subjektivitet. Dette gjør derfor Q til en svært robust metodologi (Watts & Stenner 2012).

3.5 Deltagerne

Etter at man har konstruert Q-settene må man velge ut deltagere, og dette utvalget kalles som oftest for et Person-utvalg, eller P-utvalg. Selv om valget av deltagere som oftest er mer usystematisk en måten påstandene blir samlet inn på, bør man forsøke å få et så bredt utvalg som overhode mulig i forhold til diskurser. Som en konsekvens av at man forventer begrenset mangfold, behøver ikke antall deltagere være stort. Derimot er det forventet at deltagerne velges ut i fra kriteriet at de skal ha så bredt spekter av meninger som overhode mulig. Dette kommer av at man skal kunne identifisere alle faktorene som er tilstede under det temaet man har for undersøkelsene. Bredde og diversitet er derfor viktigere enn proporsjonalitet (Addams 2000). Det er som nevnt tidligere utsagnene i Q-settet, og ikke deltagerne, som representerer utvalget i Q-metodologi. Hver deltager blir på den måten en variabel, og det er viktig at man velger ut deltagere som har ståsteder som er relevante for problemstillingen. En vanlig tilnærming til utvelgelse av deltagerne er det som oftest kalles strategisk tilnærming, hvor man velger deltagere man tror har et spesielt interessant ståsted. Derfor vil man forsøke å velge ut deltagere som er så demografisk sammensatt som mulig, selv om faktorene ikke nødvendigvis reflekterer dette til slutt. Skal man for eksempel studere en insituisjon vil det være lurt å velge deltagere fra ulike deler av denne insituisjonen som mulig (Watts & Stenner 2012). På denne måten vil derfor utvelgelsen av deltagere ofte være en vurderingssak for den som gjennomfører studien. I følge McKeown & Thomas (1988) er det for eksempel av større informativ verdi å studere et individ i 1000 timer enn det er å studere 1000 individer i en time. Dette viser blant annet Berner (2010) hvor hun har gjennomført en svært interessant studie på en person, med forskjellige instruksjonsbetingelser.

Man kan derimot ta i bruk mer systematisk uttrektning av deltagere, og dette gjør man med faktoriale design. Fremgangsmåten her er i hovedsak den samme som når man trekker strukturert Q-utvalg, og man forsøker å finne personer av mer teoretisk interesse. Med andre ord kan man for eksempel her forsøke å trekke P-utvalg fra to forskjellige grupper som man ønsker å sammenligne. På samme måte som i utvelgelsen av et Q-utvalg, antar man ikke at alle populasjonsvariabler er inkludert i et P-utvalg. Det er heller ikke antatt at alle teoretiske muligheter er til stede i P-utvalget (McKeown & Thomas 1988). Mens man innen tradisjonell R-metodologi vil legge vekt på at desto flere deltagere man kan få med i studien er bedre, vil man i Q være mindre opptatt av antallet. Siden man i Q ikke er opptatt av å generalisere funnene sine til en større populasjon, vil man heller ikke være opptatt av hvor mange deltagere man har i studien. Det viktigste er å kunne etablere at et ståsted faktisk finnes, og

deretter forstå og sammenligne dem. En vanlig tommelfinger-regel er derimot at man skal ha færre deltagere enn det man har utsagn i Q-settet (Watts & Stenner 2012).

Man snakker derfor om ekstensive og intensive P-utvalg, men disse betegnelsene forstås forskjellig innenfor ulike metodologiske tradisjoner. Innenfor R-metodologi vil man ofte se for seg at en utvalg med 50 respondenter er en intensiv studie, men innen Q-metodologi vil man si at dette er en ekstensiv studie. Gjør man en slik studie innenfor Q vil man normalt være interessert i å se på omfanget av synene på en sak, og alle disse får samme instruksjonsbetingelse. En intensiv studie innenfor Q vil derimot være en dybde-studie av en person som sorterer en Q-sortering basert på forskjellige instruksjonsbetingelser. Dette gjør at forståelsen av hva som er intensivt og ekstensivt er avhengig av formålet med studien, og må derfor forstås kontekstuell. Q-metodologi kan derfor brukes både når det er snakk om en dybdestudie av en persons oppfatninger under ulike instruksjonsbetingelser, eller en bredestudie hvor det er interessant å fange opp bredden av forståelser. Når man trekker ut et ekstensivt P-utvalg må man som oftest være pragmatisk og se på hvem som er tilgjengelig. Hvis man har få respondenter, men det virker som de reflekterer alle synene som er tilgjengelige vil man ikke tjene noe på å legge til flere respondenter i studien. Tilgjengelighet er derfor et kriterie for å lage P-utvalg (McKeown & Thomas 1988).

Siden formålet derfor er å etablere kunnskap om hvilke diskurser som er til stede om et fenomen i en gitt situasjon, kan man derfor si:

«(...) We have seen that Q methodology aims only to establish the existence of particular factors or viewpoints. This can be achieved with very few participants. That's fine, but it's also likely to prohibit generalization to a population of people. Conversely, simply establishing the existence of a viewpoint can be a very powerful thing if it contradicts or somehow undermines established preconceptions about a particular category of people, or if it questions our current treatment or professional practice in relation to that category. In such cases, a single viewpoint might be used to realign and redefine how we understand and operate in general» (Watts & Stenner 2012:73).

Med andre ord kan få deltagere fortsatt føre til veldig meningsfulle konklusjoner, selv om de ikke nødvendigvis fører til generaliseringer (Watts & Stenner 2012). Man ser derfor at verdileggingen av kunnskap i større grad har tradisjon til den kvalitative, enn den kvantitative, tradisjonen.

3.6 Sorteringen

Q-sorteringen kalles en sortering fordi deltagerne her blir bedt om å sortere de utsagnene man har i Q-settet. Har man et visst antall utsagn, må man også ha et kort for hvert utsagn, og disse bør være standardiserte med en font og en farge slik at det kun er innholdet i utsagnene som får fokus fra deltagerne. Dette er viktig, siden kort som for eksempel er fargelagt med ulike farger vil kunne skape forvirring og man vil ikke kunne stole på resultatene man kommer frem til (Watts & Stenner 2013). I forhold til selve Q-sorteringen er det viktig at respondentene har nok plass til å spre utsagnene utover et bord eller noe lignende. Man ber som oftes respondenten om først å lese igjennom kortene og bli kjent med dem. Deretter ber man dem om å sortere kortene i tre hauger, en for de man er enig med, en for dem man er uenige med og en for de man er likegyldige til. Etter dette er gjort ber man respondenten om å spre kortene under distribusjonsmarkørene (ofte -5 til +5, eller -3 til +3). Dette gjør at respondentene kan se utsagnene i relasjon til hverandre, og på den måten rangere dem etter hvordan de selv føler om dem. De respondenten er mest enig med vil for eksempel havne under markøren +3 og vil da få samme skåre i dataene. Det samme gjelder for de som er på negativ side. Under hele denne prosessen er respondentene frie til å bytte om på rekkefølgen av utsagnene og man vil kanskje endre syn på hvilke man er mest enig med underveis. Til slutt plasseres de utsagnene man har minst følelser overfor under 0 og det man sitter igjen med skal være basert på respondentens eget ståsted (McKeown & Thomas 1988). Man vil normalt anta at deltagerne kun vil føle sterkt, enten positivt eller negativt, for et begrenset antall utsagn. Fordelingen i matrisen baseres derfor på deltagerens relative vektlegging av utsagnet, og på den måten plasseres utsagnene i forhold til hverandre. På denne måten vil derfor deltagerne føle sterkest for de utsagnene som havner enten til høyre eller venstre, mens de nærmere sentrum vekker mindre følelser (Watts & Stenner 2012).

Rangeringen her er derimot en mer helhetlig prosedyre enn i utfyllingene av et spørreskjema i R-metodologi, siden alle elementene er i relasjon til hverandre. På den måten kan respondentene endre på plasseringen av påstandene helt til de føler at de er i samsvar med deres eget syn. Enkelte hevder derfor at selv om man har laget et dårlige Q-sett, kan resultatene være brukbare på grunn av respondentenes egen sortering. Det er derfor selve sorteringen som får frem respondentenes subjektivitet, og som følge av begrenset diversitet kan man forvente at man uansett ender opp med et begrenset antall ordnede faktorer. Dette er sjelden mer enn fem (Addams 2000), og faktorer her vil tilsvare det samme som diskurser. Det to begrepene vil derfor ble benyttet noe om hverandre. Rangeringen kan nå skrives ned i

sorteringsskjemaet og når man har tilstrekkelig med slike sorteringer man begynne med dataanalysen (McKeown & Thomas 1988).

Fra forskerens ståsted vil fordelingsmønsteret man velger være irrelevant, så fremt man benytter seg av en form for normalfordeling. Formen på denne normalfordelingen vil derimot ikke spille noen rolle for resultatene man får, fordi en hvilken som helst form for standardisert fordeling vil fange opp holdningene deltagerne. For deltagerne derimot vil dette være av betydning, siden man tvinges til å tilskrive alle utsagnene en verdi, noe som for mange kan oppfattes som begrensende. Man kan derimot benytte seg av en ikke-standardisert distribusjon også, hvor deltagerne fritt kan tillegg verdi til hvert utsagn. Innen Q vil man finne både de som mener at dette ikke behøver å by på problemer, og de som stiller seg kritisk. Poenget er allikevel at uansett om man benytter seg av en ikke-standardisert distribusjon vil ikke dette gi noen ekstra informasjon av verdi, og standardiserte distribusjoner er derfor å foretrekke siden dette gir bedre sammenligningsgrunnlag mellom ulike sorteringer. Selv med få utsagn i sorteringen har ikke deltagerne like store begrensninger som de ofte selv føler, siden sammensetningsmulighetene er enormt stor. Så den ekstra friheten man gir deltagerne med en ikke-standardisert fordeling vil derfor gjøre sorteringen vanskeligere for deltagerne enn enklere. Hvor mange utsagn man har med i undersøkelsen vil i stor grad påvirke utseende på denne fordelingen, og det er anbefalt at man benytter seg av 9 fordelings-grader når man har under 40 utsagn, og 11 dersom man benytter seg av 40 til 60 utsagn og 13 dersom man har over 60. Dette er derimot bare anbefalt, men færre fordelings-grader vil kunne gjøre at deltagerne føler en sterkere grad av begrensning. Er det eksperter man utforsker vil man normalt ha en flatere fordeling, mens man normalt benytter en brattere fordeling når deltagerne er mindre kjent med temaet (Watts & Stenner 2012).

3.7 Q & R

Innen R-metodologi vil man som oftest være interessert i å finne ulikheter mellom grupper, mens Q derimot er mer interessert i å finne deltagernes egenkategorisering. Dette gjør at deltagerne gjennom sin egen sortering av utsagnene vil kunne tilskrive seg tilhørighet til en gruppe, og derfor er det ikke lurt å ta utgangspunkt i at man skal sammenligne ulike grupper når man først begynner med sin egen Q-studie (Watts & Stenner 2012). Det er sentalt i Q-metodologi at subjektive ståsteder kan kommuniseres, og at de faktisk er respondentenes egne. Innen R-metodologi tenker man seg ofte at mennesker er en pakke med egenskaper, og

at disse er de samme for alle og at man derfor kan måle det på basis av skalaer. Dette gjør at subjektet sjelden blir analysert. Enkelte hevder at i et kommunikasjonsunivers omkring et tema vil man normalt ha flere diskurser hvor samme ord eller påstander betyr ulike ting for ulike individer, avhengig av konteksten de er i. Innen Q-metodologi vil man lese alle påstandene i relasjon til de andre, og derfor få et rikere bilde av ståstedene og holdningene til respondentene. Dette gjør at bilde også blir enklere å sammenligne med hva andre har valgt. Innen R-metodologi kan det for eksempel være vanskelig å være sikker på hvordan man skal vekte hver enkelt respondents svar. Når to personer krysser av ”moderat enig med” er det vanskelig å vite om disse to har den samme forståelsen av vektingen sin, eller hvis en krysser av ”sterkt enig med ” og en annen ”moderat enig med” (Addams 2000). Ved at man i Q plasserer utsagnene i relasjon til alle de andre utsagnene, vil de derfor også vektlegges i forhold til hverandre. Man vil derfor kunne si at deltageren var mer enig et et utsagn enn et annet, og motsatt.

Innen både Q og R er faktoranalyse sentralt, men det er derimot enkelte ulikheter som det er viktig å avklare. Faktoranalyse handler om redusere store datasett ned mange variabler til, og man benytter seg av korrelasjoner mellom de originale variablene til å finne frem til færre, underliggende faktorer. For å kunne sammenligne ulike variabler, har man behov for å benytte en standardisert skåre, som her vil bli kalt Z-skåre, siden ulike variabler ikke måler det samme. Ved å standardisere variablene vil man kunne sammenligne ulike måleenheter, og dette gjør at man ved å benytte seg av faktoranalyse vil få en korrelasjonsmatrise som viser koblingen mellom de ulike variablene (Watts & Stenner 2012). Korrelasjon til vise til i hvilken grad to variabler ser ut til å samvariere, og uttrykkes i form av en korrelasjonskoeffisient, hvor *Pearson's r* er den mest brukte. Denne uttrykkes på en skala fra -1 til +1, hvor -1 viser til en perfekt negativ samvariasjon, mens +1 viser til en perfekt positiv samvariasjon. 0 vil vise til at det ikke er noen samvariasjon mellom variablene (Ragin 1994). I R vil faktorer vise assosiasjoner mellom forskjellige variabler på populasjonsnivå, ikke individuelle forskjeller mellom personer, så informasjonen blir derfor interessant generelt istedenfor individuelt. For Stephenson var det interessante derimot å studere holistisk, altså helheten, og ikke individuelle trekk. Han ble derfor oppmerksom at man kunne snu om på prosessene i faktoranalyse, og Q-metodologi kom derfor til å bli assosiert med metoder hvor man har snudd om på R ved at personer ble variabler, og egenskaper ble ansett som utvalget eller populasjonen. Dette blir derfor også ofte kalt by-person faktoranalyse, i motsetning til by-variable faktoranalyse (Watts & Stenner 2012).

4. Byråkratene og klimaendringene

I gjennomføringen av denne studien ble det i størst mulig bli fulgt de anbefalingene som ulike forskere hevder man bør følge for å gjennomføre en solid Q-studie. Der det ser ut til å være uenighet mellom forskjellige forskere omkring elementer ved forskningsprosessen, vil dette bli forsøkt å bli diskutert i best mulig grad. Det første man må gjøre før man går i gang med en Q-studie er å gjøre seg bestemmer seg for om det vil ha noen mening å få frem synspunktene, eller verdensbildene, som eksisterer i en bestemt gruppe (Watts & Stenner 2012). Mye tyder på at byråkratene i departementene er til stede der beslutninger tas i forhold til norsk klimapolitikk, og hva deres synspunkter er vil derfor være interessante. Byråkratene vil utrede, samt iverksette, den politikken regjeringen og Stortinget vedtar. Med andre ord vil det i denne redegjørelsen ligge til grunn en antagelse om at byråkratenes forståelse av klimaendringene vil påvirke hvordan de selv oppfatter problemet, og påvirke hvilken politikk de selv vil ønske å fremme. Det interessante er derimot ikke den enkelte byråkrats eget ståsted, men heller om det finnes generelle diskurser som er til stede blant byråkratene.

Det var i alt elleve byråkrater ($n = 11$) som sa seg villig til å delta i undersøkelsen, og for å sikre størst mulig diversitet i P-utvalget ble det aktivt forsøkt å rekruttere deltagere fra fire ulike departementer. Antagelsen før studien startet var at man trolig ville finne bredest spekter av synspunkter ved å rekruttere deltagere fra flest mulig departementer. Ulike departementsansatte vil ofte jobbe med ulike saker, og det er derfor rimelig å anta at man også har en noe forskjellig bakgrunn og preferanser. Siden denne studien har samlet inn personopplysninger, har den blitt meldt inn til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) og har fulgt de kravene som ble stilt for å få godkjent gjennomføringen av studien. I dette inngår blant annet at alle deltagerne skal anonymiseres og at det ikke skal være mulig å finne tilbake til deltagerne. I tillegg har alle deltagerne oppgitt informert samtykke, ved at de har fått informasjonsbrev om studien (se vedlegg), og har skrevet under på at de samtykker i at dataene som har blitt samlet inn kan benyttes såfremt forutsetningene for deltagelsen innfris. Deltagerne har også blitt opplyst om at de kan trekke seg fra studien på et hvilket som helst tidspunkt (Thagaard 2009). Som Christensen & Lægreid (2002:110) sier «(...) Det er sterke normer om at embetsmenn i departementene ikke skal gå ut med bredt anlagte intervjuer uten at statsråden er kjent med det. Dersom det blir sagt ting i slike sammenhenger som ikke er politisk klarert eller i samsvar med statsrådets syn, kan det får alvorlige konsekvenser for vedkommende embetsmann (...)». De viser også til et eksempel om en

embetsmann som mistet jobben på grunn av kritiske uttalelser om politikken innenfor hans eget saksfelt. I følge innstillingen fra «De nasjonale forskningsetiske komiteer» betyr konfidensialitet «De som gjøres til gjenstand for forskning, har krav på at all informasjon de gir, blir behandlet konfidensielt. Forskeren må hindre bruk og formidling av kunnskap som kan skade enkeltpersoner som forskes på. Forskningsmaterialet må vanligvis anonymiseres, og det stilles strenge krav til hvordan lister med navn eller andre opplysninger som gjør det mulig å identifisere enkeltpersoner oppbevares og tilintetgjøres» (gjengitt i Thagaard 2009:27). Derfor har det blitt valgt å bruke helt enkelt beskrivelse av deltagerne, uten å vise til andre forhold enn at de er byråkrater. Anonymiseringen har derfor skjedd ved at alle deltagerne har fått helt enkelt en «B» for byråkrat, og et nummer fra 1 til 11. All informasjon som har blitt samlet inn i løpet av studien vil også bli slettet og tilintetgjort etter at studien er fullført.

Mange har vært kritiske til at det er et for lite utvalg deltagere i Q-studier, og at det derfor kan være vanskelig å generalisere fra resultatene. Man har for eksempel hevdet at subjekter ikke er statistisk representative for en større populasjon. Representativitet inne Q handler derimot ikke om populasjonsstatistikk, men at det man kommer frem til skal være representativt for en diskurs eller faktor som finnes i en populasjon. Generaliseringer skjer derfor i forhold til disse diskursene, så dersom for eksempel fem sorteringer skårer høyt på en faktor kan man være relativt sikker på at dette er en pålitelig faktor-skåre (Addams 2000). Man kan derfor forsvare at det kun er elleve deltagere i denne studien, og det vil bli vist senere i oppgaven at faktorene som kommer frem er pålitelige.

I følge Watts & Stenner (2012) kan det være en fordel å samle inn personlig informasjon om deltagerens bakgrunn som kan påvirke deres ståsted, som for eksempel alder og kjønn. I tillegg kan det være lurt å sørge for å ha en boks som deltageren selv kan krysse av i for sitt eget syn, og på den måten plassere seg selv innenfor en kategori. I denne studien har det ikke blitt systematisk samlet inn bakgrunnsinformasjon om deltagerne, av den grunn at byråkratene her er en gruppe som offentliggjøring av synene deres kan få konsekvenser for dem selv og deres stilling. Å bruke en selvkategorisering, ved at man oppgir sitt politiske ståsted før selve studien, kunne vært benyttet her også, men det har vært ønskelig at deltagerne får utforske sitt subjektive syn gjennom selve sorteringen. Dette skyldes en bekymring for at dette ville kunne ha påvirket selve sorteringen ved at deltageren da på forhånd ville ha vært bevisst på sitt eget ståsted.

Innsamlingen av utsagn er den mest tidskrevende fasen innenfor en Q-studie, og krever mye planlegging og utholdenhet. Hvilke utsagn man velger å inkludere, og hvilke man velger å ekskludere kan ha implikasjoner for resultatene man får i analysen (Eden *et al.* 2005). Etter samtale med B1 ble det forklart at personene det var ønskelig å ha med i P-utvalget hadde svært begrenset med tid og at de arbeidet med svært tette tidsplaner. Derfor ville det ikke være mulig å få gjennomført intervjuer blant respondentene før selve sorteringen, og det ville heller ikke være mulig å gjennomføre en innsamling av utsagn fra kommunikasjonsuniverset til byråkratene. Utsagnene som ble benyttet i denne studien kom derfor fra en større studie utarbeidet av PLAN-prosjektet (Potentials and Limitations to Adaptation in Norway). PLAN-studien har samlet inne utsagn fra hele den norske befolkningen og har tatt høyde for ulike faktorer som sosial bakgrunn, demografi, bosted og kjønn. Man samlet her inne utsagn fra 26 deltagere, og man forsøkte i størst mulig grad å sørge for representativitet fremfor antall. Deltagerne ble intervjuet i omkring en time hver, og det ble foretatt semi-strukturerte intervjuer hvor det snakket spesielt om klimaendringer, men også andre relevante temaer. Etter å ha gått igjennom intervjuene ble 200 utsagn trukket ut, og disse ble så redusert til 32 (N = 32).

Disse 32 utsagnene ble også brukt i denne undersøkelsen. Utsagnene ble det trykket opp kort for hvert enkelt utsagn (se vedlegg) for å gjøre dem enklere å sortere for deltagerne. Alle kortene har hatt hvit bakgrunn og svart tekst med samme størrelse og font. Kortene har vært laget av tynn, men stiv plastikk, noe som har gjort det enkelt å sortere dem. Alle kortene har fått tilskrevet et nummer, som har blitt sentrert øverst på kortet, med en tilfeldig nummerfordeling, slik at utsagnfordelingene etter nummerering har vært tilfeldig. Utsagnene som ble benyttet kan man se i følgende tabell:

Tabell 1: Utsagn brukt i Q-sorteringen

Nummer	Utsagn
1	Klimaendringer er ikke en trussel mot menneskeheten.
2	Jeg er villig til å senke min levestandard for å skape en bedre fremtid.
3	Jeg stoler på at myndighetene tar ansvar for vår felles fremtid.
4	Grønt forbruk er det beste jeg kan gjøre for miljøet.
5	Vi kan ikke gjør noe med klimaendringer før vi endrer vårt kapitalistiske system.

6	Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet.
7	Påstanden om menneskeskapte klimaendringer kommer til å bli avdekket som en vitenskapelig skandale.
8	Før eller siden vet vi jo at planeten tar hevn.
9	Varmere somre i Norge vil være bra for mine utendørsaktiviteter.
10	Vi er ansvarlige overfor Gud og må beskytte hans skaperverk.
11	Jeg bekymrer meg mer over lokale miljøproblemer enn klimaendringer.
12	Mesteparten av ansvaret ligger på internasjonalt nivå.
13	Hvis Norge fortsetter å åpne opp for oljeutvinning, viser vi verden at vi ikke bryr oss om klima.
14	Arbeidsplasser og stabilitet må prioriteres foran miljøhensyn.
15	Det kommer til å bli klimaendringer, men ikke så dramatiske som media skal ha det til.
16	Det er utrolig trist om mine barn eller barnebarn ikke kan gå på ski i lavlandet i fremtiden.
17	Klimaendringer kommer antakeligvis til å være gunstig for norsk næringsliv.
18	Norge bør ønske klimaflyktninger velkommen.
19	Hvis ikke rike Norge skulle klare å tilpasse seg et nytt klima, så tror jeg ingen klarer det.
20	Jeg bekymrer meg mer over andre typer verdensproblemer enn klimaendringer.
21	Det må oppstå en krise før vi gjør forandringer.
22	Vi har god nok forståelse av utfordringene som klimaendringer vil medføre – nå må vi handle i samsvar med dette.
23	Jeg er bekymret over klimaendringer i fattigere deler av verden.
24	Jeg er klar til å gjøre en innsats hvis bare noen hadde stilt krav til meg.
25	Utryddelsen av selv det minste insekt som følge av klimaendringer vil få dramatiske konsekvenser.
26	Jeg tror virkelig at jeg kan skape en bærekraftig fremtid
27	Jeg er pessimistisk med tanke på fremtidige klimaendringer.
28	Fremtidig teknologi vil løse klimaproblemet.
29	Fattige folk i land som India har rett til økonomisk utvikling uavhengig av klimaendringer.
30	Man må begynne med seg selv til tross for at det kjennes som en dråpe i havet.
31	Norge bør sette agenda og lede an for å motvirke klimaendringene.
32	Menneskeheten har alltid tilpasset seg, og det vil vi også gjøre i forhold til klimaendringene.

Kilde: Plan-prosjektet

4.1 Før studien

I oppstarten av denne studien ble det gjennomført en førstudie med to personer fra to ulike departementer for å se hvorvidt det var mulig å gjennomføre studien, samt å teste ut om utsagnene som skulle bli benyttet var representative for byråkratene. Man bør alltid foreta en pilotundersøkelse for å se om Q-settet er i samsvar med det respondentene syn omkring temaet (Addams 2000). For å teste at det ikke var for mange utsagn som falt inn under det samme synet, ble de to personene som var med i pilotundersøkelsen spurt hvorvidt de følt at spennet i utsagn var dekkende for de de antok var mulige syn, hvorav begge bekreftet dette. Gjennom pilotundersøkelsen ble det med andre ord bekreftet at utsagnene var representative for disse to byråkratenes ståsted, og de eneste innvendingene mot utsagnene var at det var enkelte ord og setningsoppbygninger som de ikke selv ville ha benyttet, men at utsagnene og verdigrunnlaget i seg selv var riktige. Som B2 selv sa det var ikke setningene talerette i forhold til departementene, men at utsagnenes innhold var gode. B1 var i sitt intervju kritisk til at enkelte ord, som «klimaflyktning» ble benyttet, siden dette ikke lenger var et begrep som ble benyttet i departementene. Deltageren mente allikevel ikke at dette var noe problem. For deltagerne var også spredningen av utsagnene og deres innhold compatible med både måten de så på klimaendringene og det de ble antok å være synene innen departementene. Utsagnene ble derfor beholdt slik de var i det opprinnelige utvalget, selv om enkelte språklige variasjoner ble påpekt.

En ting begge deltagerne i pilotstudien påpekte var at det var mye enklere å plassere utsagnene i ytterpunktene enn i sentrum av tabellen. Dette var også en positiv erfaring, siden man innen Q vil være mest interessert i de faktorene som representerer ytterpunktene til deltagerne (Watts & Stenner 2012). Siden språket man benytter seg av for å beskrive klimaendringne ofte er knyttet til verdier, vil begrepene kunne ha forskjellig mening for personer ut i fra når de blir diskutert og av hvem. Dette betyr at betydningen av klimaendringer er definert ut i fra de sosiale settingene (Pettenger 2007). Man kan derfor her se at setningenes mening langt på vei ble definert gjennom den sosiale settingen, og gjorde deltagerne er bevisste på hvordan klimaendringene blir beskrevet i utsagnene.

Instruksjonsbetingelsen deltagerne i førundersøkelsen først ble instruert om å sortere etter var: «Sorter utsagnene etter din personlige syn på klimaendringene. Etter samtale med B1 var det en utfordring hvorvidt denne instruksjonsbetingelsen skulle beholdes, siden B1 hevdet at byråkrater var svært skeptiske til å svare subjektivt. En revidert instruksjonsbetingelse vart derfor forsøkt ved andre deltager: «Sorter utsagnene ut i fra din

stilling som byråkrat». B2 svarte derimot at dette var en sak som ikke var relevant eller ønskelig å sortere ut i fra denne instruksjonsbetingelsen, men at det for deltageren personlig var det svært interessant. Dette gjorde at den opprinnelige introduksjonsbetingelsen ble beholdt, siden det for B1 selv ikke var et problem å sortere etter denne. B2 sorterte derfor også etter den første introduksjonsbetingelsen, og det virket ikke til å være et problem for de andre deltagerne å sortere ut i fra denne betingelsen.

B1 ble intervjuet ved to anledninger, i første omgang i forhold til hvilke tanker deltageren hadde omkring studien. Dette ble gjort for å høre hvordan byråkraten selv tenkte i forhold til en slik undersøkelse, og B1 stilte seg svært kritisk til mulighetene for å gjennomføre en slik studie. Andre intervju fant sted samtidig som selve sorteringen, både i forkant og etterkant. Dette var for at deltageren skulle kunne gi utfyllende informasjon omkring utsagnene, sorteringen og det å forholde seg til et fenomen på denne måten. Det ble bekreftet fra begge deltagerne i førundersøkelsen at sorteringene var en spennende og interessant måte å gjennomføre en undersøkelse på, og de følte begge at de fikk uttrykt sine meninger gjennom sorteringen. Det ble ikke gjort noen kalkuleringer på dataene fra førundersøkelsen, men sorteringene ble innlemmet i hovedstudien og er derfor med på å danne datagrunnlaget for analysen.

4.2 Gjennomføringen

Utvalget av deltagere i denne studien har både vært teoretisk og pragmatisk ved at det kun har blitt valgt deltagere som arbeider i norske departementer, mens det ikke har blitt diskriminert i forhold til hvem og hvilke som har kunnet delta. Ved å si at arbeider i departementene menes det her at de oppfyller en rolle som byråkrat. De første tilnærmingene til departementene ble forsøkt gjennom offisielle kanaler, hvor det ble tatt kontakt med sentrale personer gjennom mail og telefon. Mange av disse mailene ble derimot ikke besvart, og det viste seg vanskelig å oppnå kontakt på denne måten. Etter kontakt med et departement ble forespørselen om departementet ville delta formelt avvist, og det ble ikke gjort ytterligere forsøk på å oppnå kontakt gjennom offisielle kanaler. Grunnene til at de ikke ønsket å delta var at de ikke ønsket at de ulike departementene skulle bli satt opp i mot hverandre, og på den måten ikke fremstå som en enhet. Det ble hevdet her at departementene var underlagt en regjering, og på den måten måtte bli forstått som en enhet og at det derfor ikke var ønskelig å at ulike departementer muligens ble satt opp i mot hverandre. Det var ikke mulig å avkrefte hvorvidt

departementer ville bli satt opp i mot hverandre i forhold til syn, siden det i stor grad er dataene i seg selv som styrer hvilke konklusjoner man kan trekke. Etter å ha blitt oppmerksom på denne problematikken både fra dette departementet og gjennom samtaler med B1, er det viktig å presisere her at det ikke er departementenes syn som presenteres gjennom denne analysen, men deltageres subjektive forståelse av klimaendringer.

Med andre ord er det ikke ønskelig med denne studien å hverken legge frem ulike syn for de forskjellige departementene, eller å hevde at dataene danner grunnlag for å hevde at et departement er mektigere enn et annet. Det som vil bli forsøkt gjort her er å synliggjøre de diskursene som ser ut til å finnes blant deltagerne, uten å hevde at dette er de eneste tilgjengelige blant byråkrater i norske departementer. På grunn av disse utfordringene ble det gjort noen endringer i forhold til hvordan tilnærmingen foregikk overfor mulige deltagere fremover, og det ble valgt å ta kontakt med hver deltager individuelt. Dette lyktes i større grad, og det de fleste viste seg svært positive til delta.

I følge Watts & Stenner (2012) finnes det i hovedsak tre måter man kan få deltagerne til å gjennomføre Q-sorteringen på, hvilke er ved møte deltagerne personlig, gjennom posten eller som en internettundersøkelse. Den beste måten vil være den første, siden man da har mulighet til å kommunisere med deltageren, men siden de andre måtene kan spare en for betydelig med tid har de derfor også noen fordeler. I denne studien ble ti av sorteringene gjennomført ved personlige møter, mens en sortering ble gjennomført gjennom post. Det har det blitt avtalt møte med deltagerne, og studien har blitt presentert både i form av informasjonsbrev (se vedlegg), pr. mail og ved presentasjon og utdeling av informasjonsbrevet ved møtet. Alle deltagerne har gitt samtykke til at dataene som ble samlet inn kan brukes på den måten som kommer frem gjennom informasjonsbrevet.

Alle deltagerne har fått samme instruksjonsbetingelsen, hvor de ble bedt om gjennomføre sorteringen ut i fra sitt personlige syn på klimaendringene. De fikk utdelt et sett med kort og et sorteringsskjema, og kortene ble presentert for dem i en logisk rekkefølge hvor utsagnene ved alle tilfellene lå fra 1 til 32. Som Watts & Stenner (2012) sier er det svært nyttig å starte med å be deltagerne om å sortere utsagnene i tre stabler, hvor en er utsagn de er positivt enig med, den andre utsagn de er uenig med og i den tredje de utsagnene som ikke vekket bestemte følelser hos dem. Stablene blir også lagt i forhold til sorteringsskjemaet, slik at deltagerne får inntrykk av sitt eget ståsted. Selv om enkelte deltagere her føler at de får en overvekt av positive eller negative utsagn, er ikke det noe problem siden man nå kun forbereder seg til selve sorteringen. Deltagerne ble så bedt om å fordele utsagnene etter

[illegible]

For enkelte deltagere var dette morsomt, mens for andre var det frustrerende. Som Watts & Stenner (2012:84) sier:

Med andre or der det ikke nødvendigvis et problem at man føler noe frustrasjon dersom enkelte utsagn ikke kan plasseres helt slik man ville ønsket dersom man hadde frie tøyler. Watts & Stenner (2012) viser til er at man kan benytte en form for delelinje mellom utsagnene

i sentrum som rangerer likt, og på den måten skape en fordeling mellom utsagn som skårer likt, men som deltageren vekter noe forskjellig.

Deltagerne fikk sortere på egenhånd mens intervjuer oppholdt seg like ved slik at de kunne stille spørsmål underveis dersom de ønsket dette. Etter at deltagerne hadde sortert ferdig, ble det foretatt et kort intervju hvor de ble spurt hvordan de blant annet følte at sorteringen passet deres subjektive forståelse. Det ble brukt omkring 20 til 30 minutter på selve sorteringen og omkring 10 til 15 minutter på det etterfølgende intervjuet. Ved selv å være til stede når deltagerne gjennomfører sorteringen, vil man kunne gjennomføre intervjuer rett etter sorteringen. Dette gjør at man enklere vil kunne fange opp deltagerens forståelse av sorteringen enn det man kan dersom man kontakter dem på et senere tidspunkt. På denne måten vil man derfor kunne styrke både kvaliteten på dataene man har samlet inn, samt få nyttig tilleggsinformasjon. I fem av tilfellene ble det gjennomført intervjuer direkte etter at sorteringen ble gjennomført, hvor fire av disse ble tatt opp på lydbånd. At det ikke ble gjennomført intervjuer etter de resterende sorteringene skyldes ulike grunner, blant annet som følge av begrenset tid. Som B1 nevnte i forundersøkelsen har byråkratene svært begrenset med tid, og det er derfor forståelig at de ikke har kunnet avse mer tid enn de allerede hadde gjort ved å sortere. Dette kan være en svakhet i forhold til tolkningen av dataene, men av de som ble intervjuet faller de relativt jevnt fordelt på de ulike faktorene, noe som gjør at grunnlaget for å forstå faktorene allikevel er relativt godt.

Thagaard (2009) sier at formålet med intervjuer å få utfyllende informasjon om blant annet deltagerens perspektiver. Selve intervjuet var lagt opp delvis strukturert, ved at det på forhånd var blitt formulert enkelte hovedspørsmål (se vedlegg), men situasjonen var lagt opp slik at deltagerne ble oppfordret til å svare fritt. En svakhet man her må være forsiktig med, er at spørsmål som «hvorfor plasserte du utsagnene du gjorde på +3» vil gjøre at deltagerne svarer «fordi de er de viktigste for meg» (Watts & Stenner 2012). Dette er en svakhet i denne studien, ved at slike spørsmål ble benyttet. Allikevel var dette kun veiledende spørsmål for å få deltagerne til å snakke om sorteringen, og ved å la deltagerne snakke fritt kom det allikevel frem nyttig tilleggsinformasjon. Det viktigste er derfor at deltagerne snakker om utsagnene og hvilken mening de legger dem, samtidig som det også er sentralt at deltagerne får gitt uttrykk for utsagn de synes var vanskelige å forstå eller mente manglet (Watts & Stenner 2012). Dette ble også gjort her, ved at deltagerne ble spurt om de følte at de fikk uttrykt sitt ståsted på en god måte, samtidig som det ble spurt om de følte at det var noe som manglet eller virket selvmotsigende. Av de som ble intervjuet ble det avvist at det var selvmotsigelser

eller utsagn som manglet for å dekke deres syn. Deltagerne så ut til å ha et sterkt ønske om å utdype hvorfor de vektla ulike utsagn akkurat slike de gjorde, hvilket også var hovedformålet med det etterfølgende intervjuet

4.3 Uroterte faktorer

Etter at deltagerne har gjort sin del sitter man igjen med en rekke Q-sorteringer og intervjuer. Q-sorteringene vil så bruke i faktoranalyse, hvor hovedmålet er å finne frem til felles syn blant deltagerne (Eden *et al.* 2005). Q-metodologi har som vi ser røtter i både kvalitativ og kvantitativ metode. Den skiller seg allikevel noe fra andre statistiske metoder, ved at det ikke er gitt at det finnes kun en bestemt måte å komme frem til en akseptabel løsning, selv om enkelte måter er å foretrekke overfor andre. Siden man baserer seg på abduksjon er det derimot ikke noe objektivt man kan sette dataene opp i mot, og det er derfor viktig at man lar dataene lede en frem til løsninger og tilpasser seg det man finner (Watts & Stenner 2012). I analysen av dataene i denne oppgaven har programmet *PQMethod v.2.11* blitt benyttet for å kalkulere dataene. I tillegg til bruk av dette programmet har flere av kalkuleringene blitt gjort for hånd, i hovedsak de som ikke fremstilles av programmet og for å etterprøve funnene.

Korrelasjonsmatrisen under viser korrelasjonen mellom alle Q-sorteringene i studien, hvilket vil si i hvilken grad de samsvarer med hverandre. Med andre ord viser denne i hvilken grad de ulike deltagerne deler synspunkter på temaet (Watts & Stenner 2012).

Tabell 2: Korrelasjonsmatrise

Correlation Matrix Between Sorts											
Sorteringer	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	B10	B11
B1	100	15	44	57	49	71	81	74	47	50	70
B2	15	100	64	36	36	36	28	25	36	52	24
B3	44	64	100	60	46	50	50	44	59	47	50
B4	57	36	60	100	57	80	73	59	56	50	64
B5	49	36	46	57	100	59	55	36	32	52	41
B6	71	36	50	80	59	100	85	77	46	75	74
B7	81	28	50	73	55	85	100	76	54	69	81
B8	74	25	44	59	36	77	76	100	41	57	68
B9	47	36	59	56	32	46	54	41	100	59	62
B10	50	52	47	50	52	75	69	57	59	100	52
B11	70	24	50	64	41	74	81	68	62	52	100

Kilde: Feltarbeid

PQMethod har alternativet at man kan foreta en Principal-Component Analyse (PCA) eller en Centroid faktoranalyse. I følge Watts & Stenner (2012) er ikke PCA en faktor analyse og komponentene ikke faktorer, men de to metodene vil uansett ved de fleste tilfeller føre frem til et svært likt resultat. PCA vil komme frem til den beste mulige matematiske løsningen, men i Q metode er man ikke alltid enig i at den matematisk beste løsningen nødvendigvis er den beste, og man vil ofte foretrekke en teoretisk beste løsning istedenfor. De anbefaler derfor at man benytter seg av en Centroid faktoranalyse, siden man her i større grad kan utforske dataene og foreta en teoretisk vurdering på hvilken løsning man mener er den beste. For å illustrere de to analysemetodene vil man videre for dataene i undersøkelsen få denne uroterte ladningen på de forskjellige faktorene:

Tabell 3: Uroterte faktorer med PCA og Centroid

Deltager	PCA			Centroid		
	Faktor 1	Faktor 2	h^2	Faktor 1	Faktor 2	h^2
B1	0.8000	-0.3756	0.7811	0.7581	0.3519	0.6986
B2	0.4931	0.7574	0.8168	0.4597	-0.5841	0.5525
B3	0.7035	0.4896	0.7346	0.6908	-0.4113	0.6464
B4	0.8270	0.0157	0.6842	0.8095	-0.0079	0.6554
B5	0.6593	0.1555	0.4589	0.6193	-0.1172	0.3973
B6	0.9087	-0.1549	0.8497	0.9050	0.1282	0.8355
B7	0.9096	-0.2597	0.8948	0.9010	0.2777	0.8889
B8	0.7973	-0.3116	0.7328	0.7562	0.3444	0.6904
B9	0.6945	0.2092	0.5261	0.6612	-0.1673	0.4652
B10	0.7831	0.1849	0.6474	0.7676	-0.0961	0.5985
B11	0.8296	-0.2381	0.7449	0.8000	0.2163	0.6868
Eigenvalue	6.5694	1.3020	7.8714	6.1712	0.9441	7.1153
Varians	60	12	72	56	9	65

Kilde: Feltarbeid

Tallene som her oppgis for hver sortering under hver av faktorene kalles for faktorladninger, og tilsvarende korrelasjonskoeffisienter. Dette vil si at de måler korrelasjonen mellom faktorene og sorteringene (McKeown & Thomas 1988). Summen av de kvadrerte faktorladningene for rekken uttrykkes som h^2 , og sier oss hvor mye en sortering har til felles med de andre

sorteringene. Disse kan regnes ut ved å legge sammen de kvadrerte faktorladningene av hver av sorteringens ladninger på alle faktorene, som for oss er to (Brown 1980:223-224):

$$\text{PCA } h^2 \text{ B1: } (0.8000)^2 + (-0.3756)^2 \approx \mathbf{0.7811}$$

Det kan også være interessant å kalkulere hva som vil være en signifikant faktorladning på 0.01 og 0.05 nivå for sorteringene (Watts & Stenner 2012:198):

$$\begin{aligned} P < 0.01 &= 2.58 \times (1 / \sqrt{N} \text{ (Antall utsagn)}) \\ &= 2.58 \times (1 / \sqrt{32}) \\ &\approx 0.456 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} P < 0.05 &= 1.96 \times (1 / \sqrt{N}) \\ &\approx 0.347 \end{aligned}$$

Med signifikant faktorladning mener man her at de individuelle sorteringene må lade over en av disse verdiene for å bli ansett som statistisk signifikante. Ser man her på Centroid Faktor 2 vil denne faktoren kun ha 1 signifikant sortering på $P < 0.01$ -nivå, mens den får hele 3 på $P < 0.05$ -nivå.

Når man derimot skal finne ut hvorvidt en faktor er signifikant, finnes det en rekke ulike kriterier, hvor noen av disse er statistiske eller matematiske, mens andre er teoretiske (McKeown & Thomas 1988). Det første kriteriet er *Eigenvalues*, eller Kaiser-Guttman kriteriet som sier at man beholder de faktorene som har en eigenvalue på mer en 1. Eigenvaluen forteller oss styrken på faktorens forklaringskraft og statistiske styrke, og dersom de har under 1 vil dette si at de forklarer mindre enn variansen til en sortering (Watts & Stenner 2012). Man kan beregne eigenvaluen og variansen for PCA faktor 1 på følgende måte (Brown 1980:222):

$$\begin{aligned} \text{PCA } EV_1: &(0.8000)^2 + (0.4931)^2 + (0.7035)^2 + (0.8270)^2 + (0.6593)^2 + (0.9087)^2 + (0.9096)^2 \\ &+ (0.7973)^2 + (0.6945)^2 + (0.7831)^2 + (0.8296)^2 = \mathbf{6.569} \end{aligned}$$

$$\text{PCA Varians}_1: 100 \times (6.569 / 11) = 59.72 \approx \mathbf{60\%}$$

Brown (1980) er derimot noe kritisk til dette kriteriet, siden man i store datasett ofte vil få mange faktorer med en høyere eigenvalue enn 1, hvor mange av faktorene kan være spuriøse. Samtidig er det en fare for at man utelater meningsfylte faktorer som skårer lavere enn 1. Dette gjør at han derfor betrakter eigenvalues og total varians som relativt meningsløst innen Q. Med andre ord er det ikke nødvendigvis slik at objektive kriterier er den beste måten å velge seg ut faktorer i denne metoden, men de kan brukes som guide for de valgene som tas (Watts & Stenner 2012). Som Brown (1980) selv sier:

«Factor size is (...) affected by the variables (persons) which are included in the study and since the selection of subjects in Q methodology is not based on sampling theory, but instead on experimental principles, factor strength is a statistical artifact of little or no interest» (Brown 1980:43)

Størrelsen på P-utvalget og Q-utvalget vil i stor grad kunne påvirke hvorvidt man får høy eller lav eigenvalue, og det behøver derfor ikke å tilsi at den er enten signifikant eller ikke-signifikant (McKeown & Thomas 1988). En annen metode for utvelgelse av faktorer som Brown (1980) nevner er Humphrey's rule. Her har man både en streng og en mild versjon, og den strenge versjonen sier at de to sorteringene som skårer høyest på hver faktor må overstige to ganger standardfeilen. Den milde versjonen sier derimot at de to sorteringene som skårer høyest på faktoren må overstige en ganger standardfeilen i undersøkelsen. Det første man gjør er derfor å regne ut standardfeilen (Brown 1980:222):

$$\begin{aligned} SE_r &= (1/\sqrt{N}) \\ &= (1/\sqrt{32}) \approx 0.177 \end{aligned}$$

To ganger standardfeilen blir derfor:

$$2 \times (SE_r) = 2 \times 0.177 = 0.354$$

Ganger man så opp de to sorteringene som skårer høyest på centroid-analysen, får man:

$$\text{Centroid Faktor 2: } (-0.5841) \times (-0.4113) = 0.24$$

Faktor 2 i Centroid-analysen vil derfor ikke være signifikant dersom man benytter den strengere versjonen, men vil være signifikant innen den milde versjonen. Man kan derfor si:

«In sum, it is important to distinguish between theoretical and the statistical significance of factors in Q methodology. As a general principle, Q emphasizes the former while foregoing sole reliance on the latter. At a practical level, common sense offers the best counsel when determining the importance of factors, that is, their contextual significance in light of the problem, purpose, and theoretical issues in the research project» (McKeown & Thomas 1988:51-52).

Det har i denne studien blitt valgt å beholde begge de to faktorene for den videre roteringen, både fordi de begge har en eigenvalue på over 1 innen PCA, men også fordi den ligger svært nært oppunder dette kravet også innen centroid-analysen. Teoretisk er det også interessant for denne oppgaven å finne frem til flest mulig syn, og ikke nødvendigvis de ståstedene det er størst enighet om.

4.4 Roterte faktorer

Faktorene er her det å forstå som det samme som diskurser, og en interessant måte å forklare ulikheter mellom diskurser eller faktorer i en Q-studie er som følger:

«Each and every position, or combination of spatial coordinates, within this space represent a unique and meaningful viewpoint that might legitimately be adopted by an individual Q sort. A lecture theatre serves as a useful analogy in this context. All the eyes in the lecture theatre are trained on the same target object, the lecturer, but each and every seating position offers its occupant a unique viewpoint or perspective in relation to the object. The same principle applies in the concept space. All the Q sorts are trained on the same target object or subject matter – as a function of our research question and condition of instruction – but each and every position in the space reflects a unique viewpoint or perspective. In the lecture theatre, seating positions in close proximity offer similar viewpoints, while those that are spatially separated offer quite different viewpoint. Again, the concept space works in the same way. The close proximity of two mapped Q sorts signals their general agreement and the presence of similar viewpoints. The greater their physical separation, however, the more their respective viewpoint diverge» (Watts & Stenner 2012:115).

Når man skal rotere faktorene har man to muligheter, man kan enten gjøre det selv for hånd eller benytte seg av Varimax-funksjonen i PQMethod. Den største forskjellen mellom disse to måtene å rotere faktorene på er hvordan man bedømmer hvorvidt man har kommet frem til akseptable faktorer. (Watts & Stenner 2012). Med andre ord vil man derfor her stå overfor den samme bedømmingen som over, ved at man må velge mellom en matematisk og objektiv bedømmelse, eller en teoretisk og subjektiv (McKeown & Thomas 1988).

Ved å rotere for hånd er det den som roterer faktorene som bestemmer når man har funnet en akseptabel løsning, og dette kan for eksempel gjøres på bakgrunn av teori man har lagt til grunn før selve undersøkelsen. Dette kalles derfor ofte for en teoretisk rotering (Watts & Stenner 2012), og den største styrken med denne formen for rotering er at man enklere kan se om enkelte individer som er av spesiell interesse skiller seg ut i forhold til resten av deltagerne. Er det for eksempel en person man vet er i en spesiell posisjon og som har makt og innflytelse som overgår de andre deltagerne, kan denne personens ståsted være interessant å skille ut for seg selv (Brown 1980). Med andre ord legger denne analyseformen stor vekt på forskerens forkunnskaper om deltagerne som studeres, og man er mindre opptatt av de formelle statistiske kravene for hvilke faktorer man kan trekke ut (Watts & Stenner 2012). Man kan derfor ved å rotere for hånd i større grad kunne finne frem til en løsning som beskriver virkeligheten mer nøyaktig (Addams 2000), og favoriseres som roteringsmetode i Q av både Brown og Stephenson (Watts & Stenner 2012; Addams 2000; Brown 1980). Enkelte er derimot kritiske til denne måten å rotere på, siden man ikke med sikkerhet kan si om den faktorløsningen man finner frem til faktisk gjenspeiler virkeligheten, eller er et uttrykk for forskerens eget ståsted, og dette gjør at faktorløsninger som i Q har kommet frem på denne måten blir kritisert innen andre metodetradisjoner (Watts & Stenner 2012).

Benytter man seg derimot av Varimax-funksjonen vil programmet finne frem til den løsningen som forklarer maksimal varians blant sorteringene. Her vil man da komme frem til en matematisk beste løsning. Innen Q vil man ofte anbefale å bruke Varimax som et tillegg til å rotere for hånd, siden den kan fungere som en guide til den beste løsningen (Watts & Stenner 2012). Varimax er derfor mye brukt innen Q siden metoden gir pålitelige resultater, og siden man innen Q er ute etter å finne frem til dominerende synspunkter blant en gruppe vil den maksimale variansen ofte svare til dette (Watts & Stenner 2005). Det to analysemetodene kan derfor føre til noe ulike konklusjoner, og rotasjon for hånd kan være fordelaktig dersom man ønsker å finne frem til spesifikke synspunkt blant bestemte aktører eller grupper, mens Varimax kan gi den beste løsningen dersom man er ute etter å finne frem

til generaliserte ståsteder blant de fleste i undersøkelsen. Det kan derfor være en fordel å benytte seg av begge metodene under analysen, siden man da i større grad vil utvikle en bredere forståelse av dataene man arbeider med (Watts & Stenner 2012). Hvilke av de to måtene å rotere faktorene man til slutt velger vil derfor være avhengig av dataene man har, og hvilke mål man har for undersøkelsen (Brown 1980).

For de roterte faktorene i denne undersøkelsen vil Varimax-resultatene bli presentert, selv om det også ble gjennomført roteringer for hånd for å sammenligne resultatene. Løsningene som kom frem gjennom sistnevnte metode viste seg derimot ikke her å gi noe bedre forklaringsgrunnlag enn den matematiske løsningen gjorde, og Varimax ble derfor foretrukket. Roteringen for hånd viste derimot at, i hovedsak B2, så ut til å skille seg ut fra de andre sorteringene, og dette gjorde at en to-faktorløsning ble videreført i roteringen siden det var interessant å se hvordan denne personens synspunkter muligens skilte seg fra de andre. Resultatene med både PCA og Centroid vil i første omgang bli presentert for å vise forskjeller mellom dem:

Tabell 4: Roterte faktorer: PCA, Centroid og Verimax-analyse

Sortering	PCA & Varimax			Centroid & Varimax		
	Faktor 1	Faktor 2	h^2	Faktor 1	Faktor 2	h^2
B1	0.8745	0.1280	0.7811	0.8212	0.1557	0.6986
B2	-0.0065	0.9037	0.8167	0.0332	0.7425	0.5691
B3	0.3167	0.7965	0.7347	0.3217	0.7368	0.6464
B4	0.6811	0.4693	0.6841	0.6533	0.4781	0.6554
B5	0.4642	0.4934	0.4589	0.4350	0.4561	0.3973
B6	0.8434	0.3720	0.8497	0.8102	0.4232	0.8355
B7	0.9019	0.2852	0.8948	0.8941	0.2993	0.8890
B8	0.8369	0.1799	0.7328	0.8153	0.1608	0.6906
B9	0.4639	0.5576	0.5261	0.4399	0.5212	0.4652

B10	0.5512	0.5862	0.6475	0.5678	0.5253	0.5983
B11	0.8233	0.2591	0.7450	0.7761	0.2904	0.6867
Eigenvalue	4.95	2.86	7.81	4.62	2.53	7.15
% expl.Var.	45	26	71	42	23	65
Faktor 1	B1, B6, B8, B11			B1, B6, B7, B8, B11		
Faktor 2	B2, B3			B2, B3, B5, B9		
Confounded	B4, B5, B9, B10			B4, B10		

Kilde: Feltarbeid

Interessant er det her å se at h^2 her vil være den samme som før roteringen for hver av sorteringene, og dette skyldes i følge Brown (1980) at den forklarer forholdet mellom sorteringen og alle de andre sorteringene. I tabellen over ser man hvordan de ulike sorteringene lader på de ulike faktorene, og som man ser ender man opp med et svært annerledes resultat etter at man har rotert faktorene. Noen mindre avvik mellom dem skyldes her ulike avrundinger. Man kan se at de sorteringene som har signifikant ladning på $P < 0.01$, som vil si en ladning på 0.456 eller mer, har blitt uthevet. Brukes en av disse roteringen med alle faktorene som lader signifikant på dem, vil det bli svært høy korrelasjon mellom dem. Man kaller ofte de sorteringene man flagger som signifikante for definerende sorteringer, hvilket vil si at de brukes for å finne frem til intersubjektiviteten mellom de andre sorteringene som også blir flagget som definerende. Er det høy korrelasjon mellom faktorene tilsier dette at de i stor grad vil gi uttrykk for lignende ståsteder. Dette kan sees i følgende tabell:

Tabell 5: Korrelasjon mellom roterte faktorer etter flagging av alle signifikante sorteringer

Korrelasjon mellom faktorer	PCA		Centroid	
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 1	Faktor 2
Faktor 1	1.0000	0.5820	1.0000	0.6827
Faktor 2	0.5820	1.0000	0.6827	1.0000

Kilde: Feltarbeid

Siden det som er interessant for denne analysen er å finne frem til spredningen av syn blant byråkratene, vil det å benytte seg av en av disse ikke gi det ønskelige forklaringspotensialet. Dette gjør at det derfor vil bli plukket ut færre sorteringer som definerende sorteringer for å sørge for mer diversitet i synene. Som Watts & Stenner (2012) sier er det ikke vanlig å markere sorteringer som definerende dersom de lader tung på mer enn en faktor, siden de da vil være *confounded* og brukes normalt ikke til å lage faktorestimater. Faktorestimater vil her si de estimatene man lager for synet til deltagerne som lader på en bestemt faktor. De sorteringene som derimot har en høyere ladning enn 0.456 på kun en faktor vil man kunne si at ligger nært opp i mot synet som denne faktoren uttrykker. Det er vanlig å si at en sortering har høy ladning på en faktor dersom ladningen ligger på mellom 0.7 og 0.9, mens den vanligvis har en svært lav ladning dersom den skårer under 0.3 (Addams 2000). Det vil bli fulgt Watts & Stenner (2012) sin anbefaling om å benytte seg av centroid analyse i resten av oppgaven, og siden

« (...) it makes little difference whether the specific factoring routine is the principal components, centroid, or any other available method. Regardless of the precise procedure employed, the resultant factor structures differ little from one another in any appreciable respects (McKeown & Thomas 1988:49)

I følgende Centroid-analyse flagges derfor kun de sorteringene som skårer over 0.7 på faktoren, samtidig som de sorteringene som har en signifikant ladning på mer enn en faktor blir utelatt.

Tabell 6: Sorteringer med signifikante ladninger over 0.7 på kun en faktor

Centroid Verimax			
Sortering	Faktor 1	Faktor 2	h^2
B1	0.8212X	0.1557	0.6986
B2	0.0332	0.7425X	0.5524
B3	0.3217	0.7368X	0.6464
B4	0.6533	0.4781	0.6554
B5	0.4350	0.4561	0.3973
B6	0.8102X	0.4232	0.8355
B7	0.8941X	0.2993	0.8890
B8	0.8153X	0.1608	0.6906
B9	0.4399	0.5212	0.4652
B10	0.5678	0.5253	0.5983
B11	0.7761X	0.2904	0.6867
Faktor 1	B1, B6, B7, B8, B11		
Faktor 2	B2, B3		
Cofounded	B4, B5, B9, B10		

Kilde: Feltarbeid

Kriteriene vi har lagt til grunn gjør derfor at B9 bli utelatt fra å være en definerende faktor siden ladningen ikke overstiger 0.7, selv om denne sorteringen kun har signifikant ladning på en faktor. Et annet argument for å utelate denne sorteringen er at sorteringens skåring på faktor 1 også ligger svært nært opp i mot $P < 0.01$, og om $P < 0.05$ hadde blitt benyttet ville den ha blitt signifikant. Med andre ord får vi derfor her fem sorteringer som definerende for faktor 1, mens vi får to definerende sorteringer for faktor 2. Dette gjør at faktorene også fyller minstekravet om at minst to sorteringer skal ligge til grunn for faktorestimatet (Watts &

Stenner 2012; Addams 2000). Ved å benytte disse sorteringene for å beregne faktorestimatet får vi også lavere korrelasjon mellom faktorene:

Tabell 7: Korrelasjon mellom faktorer etter flagging

	Faktor 1	Faktor 2
Faktor 1	1.0000	0.4459
Faktor 2	0.4459	1.0000

Kilde: Feltarbeid

Dette tyder derfor på at vi nå har kommet frem til faktorestimater som i større grad gir uttrykk for forskjellige ståsteder enn det vi ville fått dersom alle sorteringene som hadde en statistisk signifikant ladning hadde blitt flagget. Med andre ord får vi derfor her to faktorestimater som danner akseptabelt grunnlag for den videre analysen og tolkningen.

4.5 Faktorene

Når man skal finne frem til synene som deles innad i gruppen må man gå tilbake og se på helheten av sorteringene og hvordan de ulike utsagnene skårer på faktoren. Altså:

«Given the required malleability, however, each participant will be able to leave a recognizable impression in the provided items – captured in the *form* of their Q sort – in much the same way the footsteps leave a recognizable impression in yielding ground. Afterwards, we simply need to grasp the *nature of the beast* that just passed by, something that can be achieved through close attention to the impression they left, and by means of interpretation» (Watts & Stenner 2012:65)

Poenget blir derfor å se på hvordan de ulike sorteringene rangeres innen de to faktorene, og på bakgrunn av disse og intervjuene forsøke å konstruere historien byråkratene som lader sterkest på denne faktoren forteller om klimaendringene.

Tabell 8: Centroid-rangering av utsagn for faktor 1

Faktor 1:			
Nummer	Utsagn	Z-Skåre	Rangering
22	Vi har god nok forståelse av utfordringene som klimaendringer vil medføre – nå må vi handle i samsvar med dette.	1.722	3
13	Hvis Norge fortsetter å åpne opp for oljeutvinning, viser vi verden at vi ikke bryr oss om klima.	1.621	3
31	Norge bør sette agenda og lede an for å motvirke klimaendringene.	1.612	2
23	Jeg er bekymret over klimaendringer i fattigere deler av verden.	1.589	2
27	Jeg er pessimistisk med tanke på fremtidige klimaendringer.	1.231	2
2	Jeg er villig til å senke min levestandard for å skape en bedre fremtid.	1.125	2
30	Man må begynne med seg selv til tross for at det kjennes som en dråpe i havet.	0.926	1
19	Hvis ikke rike Norge skulle klare å tilpasse seg et nytt klima, så tror jeg ingen klarer det.	0.784	1
4	Grønt forbruk er det beste jeg kan gjøre for miljøet.	0.560	1
21	Det må oppstå en krise før vi gjør forandringer.	0.492	1
18	Norge bør ønske klimaflyktninger velkommen.	0.463	1
29	Fattige folk i land som India har rett til økonomisk utvikling uavhengig av klimaendringer.	0.321	1
16	Det er utrolig trist om mine barn eller barnebarn ikke kan gå på ski i lavlandet i fremtiden.	0.252	0
24	Jeg er klar til å gjøre en innsats hvis bare noen hadde stilt krav til meg.	0.089	0
26	Jeg tror virkelig at jeg kan skape en bærekraftig fremtid.	0.000	0
32	Menneskeheten har alltid tilpasset seg, og det vil vi også gjøre i forhold til klimaendringene.	-0.012	0
25	Utryddelsen av selv det minste insekt som følge av klimaendringer vil få dramatiske konsekvenser.	-0.094	0
8	Før eller siden vet vi jo at planeten tar hevn.	-0.216	0
28	Fremtidig teknologi vil løse klimaproblemet.	-0.248	0
11	Jeg bekymrer meg mer over lokale miljøproblemer enn klimaendringer.	-0.321	0
20	Jeg bekymrer meg mer over andre typer verdensproblemer enn klimaendringer.	-0.418	-1
5	Vi kan ikke gjør noe med klimaendringer før vi endrer vårt kapitalistiske system.	-0.439	-1
17	Klimaendringer kommer antakeligvis til å være gunstig for norsk næringsliv.	-0.556	-1
6	Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet.	-0.686	-1
9	Varmere somre i Norge vil være bra for mine utendørsaktiviteter.	-0.719	-1
10	Vi er ansvarlige overfor Gud og må beskytte hans skaperverk.	-0.727	-1

12	Mesteparten av ansvaret ligger på internasjonalt nivå.	-0.938	-2
14	Arbeidsplasser og stabilitet må prioriteres foran miljøhensyn.	-1.036	-2
3	Jeg stoler på at myndighetene tar ansvar for vår felles fremtid.	-1.125	-2
15	Det kommer til å bli klimaendringer, men ikke så dramatiske som media skal ha det til.	-1.353	-2
1	Klimaendringer er ikke en trussel mot menneskeheten.	-1.840	-3
7	Påstanden om menneskeskapte klimaendringer kommer til å bli avdekket som en vitenskapelig skandale.	-2.059	-3

Kilde: Feltarbeid

Med utgangspunkt i denne tabellen kan man finne frem til fellestrekk mellom de ulike sorteringene som var signifikante for denne faktoren. Diskursen man fremstiller på bakgrunn av dette vil derfor være en idealtipe i forhold til hvordan man betrakter verden, og vil derfor ikke være nøyaktig det samme som synet til en eller noen få individer (Addams 2000). Man vil derimot finne frem til et generalisert syn for alle som lader signifikant på faktoren. Til å begynne med kan man derfor starte med å fordele de ulike utsagnene etter hvordan de passer sammen, og hvordan de ulike rangeringene kan tolkes i sammenheng. For å legitimere estimatet for diskursen vil utdypningene som kom frem gjennom intervjuene begrunne de ulike utsagnene.

Under denne diskursen ser man i første omgang at man vil ha stor tiltro til at man har nok kunnskap omkring klimaendringene, og man må derfor handle på bakgrunn av dette. Som B1 utdypet er det snakk om solid forskning, og viser til at konklusjonene som trekkes i dag i hovedsak er de samme som dem man fremstilte med de enkle modellene man hadde på 1960-tallet. I tillegg har man hatt kjennskap til istidvariasjoner i mange hundre år, og til sammen gjør dette gjør at man ikke har tro på at påstanden om menneskeskapte klimaendringer vil bli avdekket som en vitenskapelig skandale. B11 sier derfor at det er urealistisk at klimaendringene ikke blir like dramatiske som man har sett for seg. Man vil derfor også være uenig i at klimaendringene ikke er en trussel mot menneskeheten, og dette gjør at man må prioritere klimaendringene før andre problemer. Bildene som fremstilles i media anser man derfor heller ikke for å være overdrevet, og man mener heller at media har vært noe tilbaketrukket. Siden man anser kunnskapen for å stemme vil man derfor også være pessimistisk i forhold til fremtiden. Som B11 sier:

«(...) når jeg sier jeg er enig i nummer 27 [Jeg er pessimistisk med tanke på fremtidige klimaendringer.] og 23 [Jeg er bekymret over klimaendringer i

fattigere deler av verden.], så ser jeg at det (...) ikke er noe moro å være både pessimistisk og bekymret, men det er vel nettopp den følelsen som kanskje beskriver (...) situasjonen»

«Så det [er] såne grunnleggende ting her som gjør at det er grunn til å være pessimist (...). Samtidig er usikkerheten heldigvis såpass stor at man (...) kan godt håpe på at det går bra (...)»

Som man ser er B11 her bekymret for andre deler av verden, og man vil derfor mene at de fattige trolig er de som vil bli hardest rammet av endringene. Norge derimot vil ikke være av de mest usatte landene, og vi har derfor et moralsk ansvar for å ta i mot klimaflyktninger. Siden Vesten har et historisk ansvar for problemene mange land opplever i dag, må fattigere land få muligheten til å utvikle seg økonomisk.

Det norske ansvaret strekker seg derimot lenger, og ved å fortsette med oljeutvinningen som i dag viser vi verden at vi ikke tar alvoret inn over oss. Norge bør derfor være et foregangsland og sette en agenda for å redusere konsekvensene av klimaendringene. Dette gjør at man må ta noen tøffe valg, og satse på miljøvennlige alternativer. B1 sier for eksempel at monsternaster og vindmøller ikke er vakre, men nødvendige. Dersom man skal kunne håndtere klimaendringene er det dessverre slik at enkelte vil miste arbeidsplassen sin, men siden det klimaendringene er så truende må vi handle nå. Problemet er derimot det at folkeviljen vil prioritere arbeidsplasser fremfor klimatiltak, og man ville ha tiltro til at politikerne vil tørre å ta de tøffe valgene i frykt for å miste stemmer.

Man vil også legge mer vekt på individuelle endringer enn kollektive handlinger, og vil mene at man må begynne med seg selv. Deltagerne er derfor villige til å senke egen levestandard dersom det vil føre til en bedre fremtid. Dette skyldes man har tiltro til mennesker, og grunnen til at man ikke handler individuelt skyldes ikke at mennesker er onde eller dumme, men at mange har vanskelig for å forestille seg fremtidige generasjoner. Pessimismen skyldtes også at man i liten grad kunne forestille seg hvordan et samfunn med en temperaturøkning på for eksempel 4 grader °C ser ut. Temperatur er også en ting som det kan være vanskelig å forestille seg i seg selv, og folk flest merker ikke noen betydelig forskjell mellom 20 og 24 grader. Siden man er skeptiske til at myndighetene tar ansvar for alles felles fremtid, vil man ønske andre løsninger enn de man til nå har forsøkt gjennom internasjonale samarbeid. Når statsministeren for eksempel fløy til klimaforhandlingene i København, gjør dette at folk får mindre tiltro til at han tar klimaendringene alvorlig.

Tabell 9: Centroid-rangering av utsagn for faktor 2

Faktor 2			
Nummer	Utsagn	Z-Skåre	Rangering
22	Vi har god nok forståelse av utfordringene som klimaendringer vil medføre – nå må vi handle i samsvar med dette.	2.064	3
31	Norge bør sette agenda og lede an for å motvirke klimaendringene.	1.385	3
12	Mesteparten av ansvaret ligger på internasjonalt nivå.	1.376	2
2	Jeg er villig til å senke min levestandard for å skape en bedre fremtid.	1.367	2
18	Norge bør ønske klimaflyktninger velkommen.	1.037	2
28	Fremtidig teknologi vil løse klimaproblemet.	1.037	2
15	Det kommer til å bli klimaendringer, men ikke så dramatiske som media skal ha det til.	0.697	1
32	Menneskeheten har alltid tilpasset seg, og det vil vi også gjøre i forhold til klimaendringene.	0.688	1
19	Hvis ikke rike Norge skulle klare å tilpasse seg et nytt klima, så tror jeg ingen klarer det.	0.679	1
21	Det må oppstå en krise før vi gjør forandringer.	0.679	1
27	Jeg er pessimistisk med tanke på fremtidige klimaendringer.	0.679	1
23	Jeg er bekymret over klimaendringer i fattigere deler av verden.	0.349	0
26	Jeg tror virkelig at jeg kan skape en bærekraftig fremtid.	0.349	0
29	Fattige folk i land som India har rett til økonomisk utvikling uavhengig av klimaendringer.	0.349	0
3	Jeg stoler på at myndighetene tar ansvar for vår felles fremtid.	0.339	0
24	Jeg er klar til å gjøre en innsats hvis bare noen hadde stilt krav til meg.	0.339	0
20	Jeg bekymrer meg mer over andre typer verdensproblemer enn klimaendringer.	0.000	0
30	Man må begynne med seg selv til tross for at det kjennes som en dråpe i havet.	0.000	0
16	Det er utrolig trist om mine barn eller barnebarn ikke kan gå på ski i lavlandet i fremtiden.	-0.339	0
25	Utryddelsen av selv det minste insekt som følge av klimaendringer vil få dramatiske konsekvenser.	-0.349	0
4	Grønt forbruk er det beste jeg kan gjøre for miljøet.	-0.349	-1
1	Klimaendringer er ikke en trussel mot menneskeheten.	-0.670	-1
7	Påstanden om menneskeskapte klimaendringer kommer til å bli avdekket som en vitenskapelig skandale.	-0.688	-1
17	Klimaendringer kommer antakeligvis til å være gunstig for norsk næringsliv.	-0.688	-1
9	Varmere somre i Norge vil være bra for mine utendørsaktiviteter.	-1.027	-1
11	Jeg bekymrer meg mer over lokale miljøproblemer enn klimaendringer.	-1.027	-1
13	Hvis Norge fortsetter å åpne opp for oljeutvinning, viser vi verden at vi ikke bryr oss om klima.	-1.037	-2

14	Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet	-1.037	-2
5	Vi kan ikke gjør noe med klimaendringer før vi endrer vårt kapitalistiske system.	-1.037	-2
6	Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet.	-1.715	-2
10	Vi er ansvarlige overfor Gud og må beskytte hans skaperverk.	-1.724	-3
8	Før eller siden vet vi jo at planeten tar hevn.	-1.724	-3

Kilde: Feltarbeid

Som man kan se har man innen denne diskursen rangert utsagn både likt og ulikt i forhold til den forrige diskursen, men det betyr allikevel ikke at man tillegger utsagnene den samme meningen.

For det første kan man se at deltagerne her også er enig i at man har nok kunnskap og bør handle deretter. Man har heller ikke tro på at klimaendringene vil bli avdekket som en vitenskapelig skandale, og man anser endringene som en reell trussel mot menneskeheten. Dette gjør at man er noe pessimistisk på fremtiden, men man har allikevel stor tiltro til at mennesker vil klare å tilpasse seg og spesielt i Norge vil man ha gode forutsetninger for å håndtere endringene. På grunn av denne tilpasningen vil fremstillingene man har sett i media ofte bli ansett for å være overdrevet. I forhold mer overnaturlige fenomener vil man stille seg kritisk. Spørsmål knyttet til Gud og hevn fra planetens side vil ikke være relevant når man snakker om klimaendringer. Tiltroen til tilpasning gjør også at man ikke anser at det at noen enkelte arter, som et insekt, utryddes vil få fatale konsekvenser. Dette kan man se i utsagn som dette:

«(...) jeg synes at denne påstanden om at planeten tar hevn, det er jo på en måte (...) en slags overtro i det. At planeten tar hevn vil jo ikke planeten gjøre, men du kan jo si at (...) det vitner om sånn kosmisk rettferdighet, som jeg ikke tilslutter meg i hvert fall (B2)»

Deltageren mener derfor at det å trekke inn religion er en avsporing i diskusjonen, siden man i religiøse sammenslutninger allerede har et fast svar på hvordan ting vil ende.

Man vil også ha en tro på at det må en krise til før man endrer samfunnet i henhold til den kunnskapen man har. Disse endringene i henhold til kunnskapen vil si at man må forholde seg til det økonomiske systemet man har i dag, og prøve å tilpasse dette i en positiv retning. Man vil derfor ha stor tiltro til både bærekraftig utvikling og teknologi som mulige løsninger. Norsk oljeutvinning vil derfor ikke føre til mistro i andre land til norske klimaforpliktelser,

men man må se mulighetene som også ligger i å utvikle mer klimavennlig teknologi. Norge bør sette agenda og være en pådriver for utviklingen av denne teknologien, noe som vil være positivt både for norsk omdømme og næringsliv.

Dette gjør at man har tro på at myndigheten vil ta ansvar for vår felles fremtid, og hovedansvaret for å håndtere klimaendringene vil derfor også ligge på internasjonalt nivå, i form av blant annet forpliktende avtaler. Problemet til nå har vært at klimaendringene ikke kommer høyt nok på den politiske agendaen, og man må begynne å håndtere endringene før det er for sent. Dersom Norge blir et foregangsland i forhold til grønn teknologi, vil man gjennom disse avtalene kunne overføre grønn teknologi til fattigere deler av verden. På den måten vil disse landene kunne utvikle seg økonomisk uten at det behøver å gå på bekostning av miljøet. Gjennom avtalene vil Norge også forplikte seg til å ta i mot klimaflyktninger. Siden man også her er tilbøyelig til å være bekymret for hvordan klimaendringene kan slå ut i andre deler av verden, vil man også være villig til å senke egen levestandard dersom det vil være til hjelp.

Man er også opptatt av at man må fokusere på reell politikk, og få til tiltak. Personlige følelser er viktige, men det viktigste er å få til større, altomfattende tiltak. Det ser man for eksempel i dette utsagnet:

«Om man får gå på ski i lavlandet eller ikke – i det store og det hele så er jo det utrolig lite viktig, selv om jeg selvfølgelig er tilbøyelig til å være litt enig med det, så er det uvesentlig i denne sammenhengen (B11)»

5. To virkeligheter?

Deltagerne i denne studien konstruerer som man ser to ulike virkelighetsforståelser av klimaendringene, eller det Watts & Stenner (2012) forklarte som å betrakte en foreleser fra to ulike sider av en forelesningssal. Ikke alle deltagerne ser ut til å sitte på samme side i salen, men man kan for eksempel si at fem sitter på høyre side, to på venstre og de fire resterende mer spredd. De som skårer nært hver av faktorene vil derfor betrakte klimaendringene på samme måte som man vil betrakte foreleseren: jo nærmere man sitter hverandre desto likere ser fenomenet ut. På en annen måte kan man si at man rammer inn klimaendringene forskjellig (Dayton 2000). Dette gjør at de to diskursene legger ulike tolkninger av endringene til grunn, som igjen fører til at man innen den ene diskursen er relativt pessimistisk i forhold til fremtiden, mens man innen den andre er relativt positiv. I følge Hulme (2009) skyldes uenighetene omkring klimaendringene blant annet at folk evaluerer risiko forskjellig, og derfor også ser konsekvensene av endringene ulikt. Hva det er som gjør at personer forstår faktaene forskjellig vil være avhengig av en rekke faktorer, og en av disse vil være hvilken kunnskap man baserer sin virkelighetsforståelse på. Er det snakk om to helt forskjellige virkelighetsforståelser, eller har de mer til felles enn de er uenige om? Først setter vi opp de utsagnene som har skåret høyest og lavest på de to diskursene i en tabell:

Tabell 10: Faktorsammenligning

Diskurs	- 3 utsagn (sterkt uenig med)	- 2 Utsagn	+ 2 Utsagn	+ 3 Utsagn (Sterkt enig med)
Faktor 1	7. Påstanden om menneskeskapte klimaendringer kommer til å bli avdekket som en vitenskapelig skandale.	14. Arbeidsplasser og stabilitet må prioriteres foran miljøhensyn.	31. Norge bør sette agenda og lede an for å motvirke klimaendringene.	13. Hvis Norge fortsetter å åpne opp for oljeutvinning, viser vi verden at vi ikke bryr oss om klima.
		3. Jeg stoler på at myndighetene tar ansvar for vår felles fremtid.	2. Jeg er villig til å senke min levestandard for å skape en bedre fremtid.	
	1. Klimaendringer er ikke en trussel mot menneskeheten.	12. Mesteparten av ansvaret ligger på internasjonalt nivå.	27. Jeg er pessimistisk med tanke på fremtidige klimaendringer.	22. Vi har god nok forståelse av utfordringene som klimaendringer vil medføre – nå må vi handle i samsvar med dette.
		15 Det kommer til å bli klimaendringer, men ikke så dramatiske som media skal ha det til.	23. Jeg er bekymret over klimaendringer i fattigere deler av verden.	
Faktor 2	8. Før eller siden vet vi jo at planeten tar hevn.	6. Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet	12. Mesteparten av ansvaret ligger på internasjonalt nivå.	31 Norge bør sette agenda og lede an for å motvirke klimaendringene.

		5. Vi kan ikke gjøre noe med klimaendringer før vi endrer vårt kapitalistiske system.	2. Jeg er villig til å senke min levestandard for å skape en bedre fremtid.	
	10. Vi er ansvarlige overfor Gud og må beskytte hans skaperverk.	1. Klimaendringer er ikke en trussel mot menneskeheten.	18. Norge bør ønske klimaflyktninger velkommen.	22. Vi har god nok forståelse av utfordringene som klimaendringer vil medføre – nå må vi handle i samsvar med dette.
		14. Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet	28. Fremtidig teknologi vil løse klimaproblemet.	

Kilde: Feltarbeid

Denne tabellen gjør det noe enklere å sammenligne de ulike faktorene, og som vi har flere av de samme utsagnene skåret relativt likt mellom dem.

De to faktorene har mange trekk som også samsvarer med de hovedlinjene i norsk klimapolitikk som det har blitt vist til tidligere i oppgaven. Den første diskursen ser ut til å legge vekt på det egalitære perspektivet ved den norske identiteten, og man ønsker å utjevne forskjeller mellom ulike deler av verden. Man er bekymret for de mindre velstående land, og man vil mene at det vil være nødvendig at Norge reduserer oljeutvinningen. Dette bør gjøres både for miljøets skyld, men også fordi det kan skade det norske omdømme i andre land. Deltagerne her vil mene at det er nødvendig at politikerne foretar valg som ikke er populære, men de har allikevel liten tiltro til at dette vil bli gjort. Denne mistroen til at myndighetene vil ta ansvar gjør at man derfor har større tiltro til at individer kan gjøre en forskjell ved selv å ta ansvar. At man her er pessimistiske i forhold til fremtiden kan nok også skyldes at man mener at Norge fører feil politikk i forhold til hva man vil mene at trengs for å løse klimaproblemene.

Den andre diskursen har mange trekk som minner om økologisk modernisering, og tankene man har hatt omkring økonomiske løsninger i forhold til kostnad-nytte analyser i den norske miljøpolitikken. Innen denne diskursen vil man mest sannsynlig være enig i mange av de argumentene Stoltenberg fremmet i forhold til klimaendringene. Man ser her at det ikke er noen motforestilling mot å fortsette med oljeutvinning, siden man har tro på at fremtidig teknologiutvikling vil løse mye av problemene. Man vil her også med rimelighet anta at deltagerne vil være enige i de såkalte «boring for miljøet» og «gassargumentet» som ble nevnt tidligere, ved at utvinning av norsk gass kan rettferdiggjøres ved at man sørger for at man i EU kan redusere sine utslipp fra kullenergi. Med andre ord vil økning i utslipp i Norge allikevel føre til at man vil få redusert globale utslipp. Det tyder derfor at disse deltagerne vil være enige i at det viktigste er å få til felles, globale utslippsmål istedenfor nasjonale. At man

her er mest positive i forhold til fremtiden kan skyldes at den politikken man ser at blir ført både nasjonalt og internasjonalt er den politikken individene her i stor grad vil være enige med. Ser man derimot på de utsagnene som har skåret signifikant ulikt mellom faktorene kan man sette dem opp i følgende tabell:

Tabell 11: Utsagn som skiller seg mellom faktorene

Utsagn som skiller faktorene («Distinguishing statements»)		Faktor 1		Faktor 2	
Nummer	Utsagn	Rangering	Skåre	Rangering	Skåre
13	Hvis Norge fortsetter å åpne opp for oljeutvinning, viser vi verden at vi ikke bryr oss om klima.	3	1.62*	-2	-1.04
23	Jeg er bekymret over klimaendringer i fattigere deler av verden.	2	1.59*	0	0.35
30	Man må begynne med seg selv til tross for at det kjennes som en dråpe i havet.	1	0.93	0	0.00
4	Grønt forbruk er det beste jeg kan gjøre for miljøet.	1	0.56	-1	-0.35
8	Før eller siden vet vi jo at planeten tar hevn.	0	-0.22*	-3	-1.72
28	Fremtidig teknologi vil løse klimaproblemet.	0	-0.25*	2	1.04
6	Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet.	-1	-0.69*	-2	-1.72
10	Vi er ansvarlige overfor Gud og må beskytte hans skaperverk.	-1	-0.73	-3	-1.72
12	Mesteparten av ansvaret ligger på internasjonalt nivå.	-2	-0.94*	2	1.38
3	Jeg stoler på at myndighetene tar ansvar for vår felles fremtid.	-2	-1.13*	0	0.34
15	Det kommer til å bli klimaendringer, men ikke så dramatiske som media skal ha det til.	-2	-1.35*	1	0.70
1	Klimaendringer er ikke en trussel mot menneskeheten.	-3	-1.84*	-1	-0.67
7	Påstanden om menneskeskapte klimaendringer kommer til å bli avdekket som en vitenskapelig	-3	-2.06*	-1	-0.69
(P < .05 ; Asterisk (*) Indicates Significance at P < .01)					

Kilde: Feltarbeid

Som man her kan ser er det derfor få skiller mellom de to diskursene utover de som er nevnt over. Det kan derfor være interessant å gå over til å se på liketene mellom dem.

5.1 Stor enighet

Mye tyder allikevel på deltagerne i denne studien er enige seg i mellom i forhold til de fleste utsagnene i denne studien, og de fleste utsagnene hadde ikke statistisk signifikant forskjellig rangering mellom faktorene. Dette kan man se i tabellen under:

Tabell 12: Utsagn som ikke skiller seg signifikant mellom faktorene

Consensus Statements -- Those That Do Not Distinguish Between ANY Pair of Factors.		Faktor 1		Faktor 2	
Nummer	Utsagn	Rangering	Z-skåre	Rangering	Z-skåre
2	Jeg er villig til å senke min levestandard for å skape en bedre fremtid.	2	1.13	2	1.37
4	Grønt forbruk er det beste jeg kan gjøre for miljøet.	1	0.56	-1	-0.35
5	Vi kan ikke gjør noe med klimaendringer før vi endrer vårt kapitalistiske system.	-1	-0.44	-2	-1.04
9	Varmere somre i Norge vil være bra for mine utendørsaktiviteter.	-1	-0.72	-1	-1.03
10	Vi er ansvarlige overfor Gud og må beskytte hans skaperverk.	-1	-0.73	-3	-1.72
11	Jeg bekymrer meg mer over lokale miljøproblemer enn klimaendringer.	0	-0.32	-1	-1.03
14	Arbeidsplasser og stabilitet må prioriteres foran miljøhensyn.	-2	-1.04	-2	-1.04
16	Det er utrolig trist om mine barn eller barnebarn ikke kan gå på ski i lavlandet i fremtiden.	0	0.25	0	-0.34
17	Klimaendringer kommer antakeligvis til å være gunstig for norsk næringsliv.	-1	-0.56	-1	-0.69
18	Norge bør ønske klimaflyktninger velkommen.	1	0.46	2	1.04
19	Hvis ikke rike Norge skulle klare å tilpasse seg et nytt klima, så tror jeg ingen klarer det.	1	0.78	1	0.68
20	Jeg bekymrer meg mer over andre typer verdensproblemer enn klimaendringer.	-1	-0.42	0	0.00
21	Det må oppstå en krise før vi gjør forandringer.	1	0.49	1	0.68
22	Vi har god nok forståelse av utfordringene som klimaendringer vil medføre – nå må vi handle i	3	1.72	3	2.06
24	Jeg er klar til å gjøre en innsats hvis bare noen hadde stilt krav til meg.	0	0.09	0	0.34
25	Utryddelsen av selv det minste insekt som følge av klimaendringer vil få dramatiske konsekvenser.	0	-0.09	-1	-0.35
26	Jeg tror virkelig at jeg kan skape en bærekraftig fremtid.	0	0.00	0	0.35
27	Jeg er pessimistisk med tanke på fremtidige klimaendringer.	2	1.23	1	0.68
29	Fattige folk i land som India har rett til økonomisk utvikling uavhengig av klimaendringer.	1	0.32	0	0.35
30	Man må begynne med seg selv til tross for at det kjennes som en dråpe i havet.	1	0.93	0	0.00

31	Norge bør sette agenda og lede an for å motvirke klimaendringene.	2	1.61	3	1.39
32	Menneskeheten har alltid tilpasset seg, og det vil vi også gjøre i forhold til klimaendringene.	0	-0.01	1	0.69

Kilde: Feltarbeid

Spesielt interessant er det å se at begge disse diskursene legger til grunn at man har nok kunnskap og at man må handle i samsvar med denne. I følge Asdal (2011) ser det ut til at det aldri var noen diskusjon mellom departementene omkring hvorvidt klimaendringene faktisk fant sted. Hun sier at det langt på vei så ut til at man tok den naturvitenskaplige ekspertisen for å være gitt sannhet, og det oppstod derfor heller ikke uoverensstemmelser mellom departementene når det gjaldt denne kunnskapen. Alle elleve deltagerne i undersøkelsen ser ut til å være enige om at kunnskapen man har faktisk er riktig, og at man derfor må handle i forhold til dette. Det interessante er at man med rimelighet vil anta at byråkratene mener IPCCs forskningsrapporter som kunnskapen man anser som den riktige, men det hindrer dem allikevel ikke fra å anse ulike løsninger på endringer på løsningene som de beste. Som en deltager uttrykte det:

«Det (...) med forståelse har jo med at Klimapanelets rapporter er jo relativt entydige, selv om det er store variasjoner der og som viser at det er store usikkerheter mener jeg, så peker alt i riktig retning» (B9)

At de derimot er noe uenige om hvilke tiltak som muligens er det beste, skyldes nok derfor også i en viss grad hvilken kunnskap man bygger sin forståelse av klimaendringene på. Dette stemmer godt overens med det Meyer (2002:14) sier om at «forskning inngår i beslutningsprosesser i det politisk-administrative styringsverket, og brukes ofte til å legitimere politisk handling». Man kan på denne måten vise til forskningen for å rettferdiggjøre at man har gjennomført bestemte politiske vedtak.

5.2 Politikk, makt og byråkratene

I følge Asdal (2011) har byråkratiet gått over til å bli aktører som i stor grad samler makt i sine kontorer. Man kan derfor si:

«(...) Forvaltningen er mektig, og er gjennom politiseringen de siste årene blitt enda mektigere. Makten den besitter er legitimert av

politikken, men skjult av byråkratiet – og dermed desto viktigere å avdekke. Å avsløre forvaltnings-maktens anatomi; hvem har den, hvor befinner den seg, hvordan utøves den, og hvem – om noen – kontrollerer den, er følgelig ikke en heksejakt på uskyldige byråkrater, men en nødvendig synliggjøring i et hvert demokrati (...)» (Hoff 2010:4)

I følge Jacobsen (1997) vil man teoretisk kunne skille politikk og administrasjon, men i praksis vil det være umulig. En rekke saker vil ofte gå fra å være tekniske, og altså administrasjonens oppgave, til å bli politisk og da politikernes oppgave, og omvendt. Han nevner her spesielt miljøvern som på 1960-tallet var en ikke-sak ved at man ikke la vekt på den i politikken, mens man fra 1960-tallet begynte å se en stor grad av politisering på dette saksområdet og ble noe politikerne måtte ta stilling til. Han viser også til at Weber selv skal ha sagt at alle problemer vil få politisk betydning, uansett hvor tekniske de kan virke.

Gjennom intervjuene kom det frem at byråkratene var svært bevisste på sin egen rolle som byråkrater, og man kan her trekke inn Foucaults forståelse av subjektiv posisjonering (Grimen 2010). Flere av deltagerne nevnte i begynnelsen av intervjuene sin rolle som byråkrat, og at de var svært bevisste på Webers idealtype om at de skal være politisk lojale overfor den politiske ledelsen. Som en av deltagerne uttrykte det: « (...) i en sånn politisk kontekst, så for meg som er ansatt under en politisk ledelse så er det jo liksom ikke uproblematisk» (B11). Det var derfor flere av deltagerne som opplevde det nærmest som et svik mot den politiske ledelsen å delta i denne undersøkelsen.

Denne tankegangen finner man også igjen i Modalsli-utvalgets uttalelse om embetsmennene i departementene:

«En departementsmann står imidlertid i et slikt fortrolig forhold til statsråden, at man ikke kan tillate ham uten videre å gi uttrykk offentlig for enhver mening han har om statsrådets gjerninger og hans politikk. Han må kunne delta aktivt i det politiske liv, men på hans departements arbeidsområde må han være tilbakeholdende. Man kan ikke tillate ham aktivt å motarbeide statsråden – i egenskap av departementssjef. Men utenfor dette området, må man innrømme ham samme frihet som andre tjenestemenn» (Modalsli-utvalget; gjengitt i Røksund 2001:147)

Deltagerne vil nettopp på grunn av sin stilling være underlagt en statsråd, og ved å uttrykke sitt eget ståsted overfor klimaendringene virket det på deltagerne som at de gikk i imot den politiske ledelsen dersom de hadde et annet ståsted enn det som var den offentlige politikken

til både den politiske ledelsen og departementet. Allikevel er det tette bånd og samarbeid mellom både byråkratene og politikerne, og som Carl Friedrich har sagt:

«For å si det enkelt; offentlig politikk er en kontinuerlig prosess, der utformingen umulig å skille fra iverksettingen (...). Politikere og administratorer spiller en kontinuerlig rolle i både utforming og iverksetting, selv om det antakeligvis er mer politikk i utformingen, og mer administrasjon i iverksettingen av politikken» (gjengitt i Jacobsen 1997:37).

Jacobsen (1997) sier også at administrasjonen i stor grad kan påvirke hvilke politiske saker som kommer på dagsorden, og nettopp det at de er fageksperter innen sine respektive felt gjør at de har mulighet til å fremme saker de mener er politisk viktige. Det å fremme saker slik at de kommer på den politiske dagsordenen er en av de viktigste ressursene man har innen demokratier, og uansett om det er byråkratenes egeninteresse, faginteresse eller andre grunner vil de være i en posisjon til å påvirke politikken i større grad enn folk flest. Som en av deltagerne uttrykte det: «(...) Jeg har nok større mulighet til å påvirke enn mange andre har, rett og slett fordi jeg sitter i de rommene hvor beslutningene tas (...)» (B9). Deltagerne er derfor bevisste både på den rollen de har som byråkrater, hvor de skal være behandle saker profesjonelt. Allikevel er de også klar over at de er i en posisjon hvor de har påvirkningsmulighet. Dette betyr derimot ikke at de faktisk bruker denne muligheten til å fremme egeninteressen, og B9 la også vekt på at det først og fremst var de faglige hensynene som var viktigst og at deltageren selv kunne være uenig i enkelte elementer ved politikkutformingen personlig.

5.3 Ny regjering – ny politikk?

Siden byråkratiet er underlagt den politiske ledelsen, vil regjeringsbyttet som fant sted høsten 2013 kunne være interessant for hvilke føringer forvaltningen vil få den neste regjeringsperioden. Mens mange hadde forventninger til de to siste Stoltenberg-regjeringenes miljøstatsing, endte de med å bli skuffet. Ved å ta utgangspunkt i de to partiene som nå sitter sammen i regjering vil man kunne danne seg et bilde av hva man kan forvente under denne regjeringsperioden. På høyres hjemmeside kan man se at partiet forklarer at de ønsker å være en pådriver for å kutte drastisk i utslippet av klimagasser både nasjonalt og internasjonalt. Partiet mener det er viktig å legge «føre-var»-prinsippet til grunn, siden mye tyder på at dette vil bli den største utfordringen verdenssamfunnet vil møte de neste årene. Klimaendringene

beskrives som «vår største markedssvikt», og løsningene på problemene ser ut til å forstås i økonomiske terminologi. Ny teknologi blir beskrevet som løsningen på klimaendringene, og det er viktig at myndighetene legger til rette for utviklingen av denne teknologien, både gjennom avgifter, miljøkrav og høye kvotepriser. Det er i følge dem allikevel viktig at man ikke legger for mye press på sektorer som er utsatt, slik at forurensende industri flytter ut til land hvor det stilles lavere krav. Dette sier de vil både norsk industri og klimaet tape på.⁸

Fremskrittspartiet sier i sitt prinsippprogram for 2013 at:

Økonomisk vekst må skje på en bærekraftig måte, blant annet gjennom teknologiutvikling. I den grad det skal brukes offentlige midler til tiltak som begrenser forurensning, så skal de benyttes der de gir best resultat. Vårt prinsipp er at den som forurenser, skal betale. Forurensning kjenner ingen landegrenser og derfor bør Norge arbeide for internasjonale avtaler som begrenser forurensning. Norge bør ikke innføre særregler og særavgifter for norsk næringsliv, noe som svekker vår konkurranseevne internasjonalt og setter arbeidsplasser i fare.⁹

FrP var også det eneste partiet på Stortinget som ikke skrev under på klimaforliket, og partiet nektet helt frem til IPCCs fjerde rapport for at klimaendringene var menneskeskapte. Mens man har sett at de andre partiene har gått inn for å innfri de norske forpliktelsene i Kyoto-protokollen, har ikke dette fått støtte i FrP (Andresen & Boasson 2008).

Går man ut i fra partienes egne programmer er det derfor lite som tyder på at man vil se drastiske endringer i den norske klimapolitikken. Mye tyder derimot på at man vil få en videreføring av den politikken som har blitt ført frem til i dag. Den nye Solberg-regjeringen har blant annet vedtatt å blant kutte i bevilgningene til klimatiltak, deriblant regnskogsbevaring i Brasil. Klima er heller ikke del av de åtte prioriterte sakene i regjeringens Sundvoll-plattformen (Dagens næringsliv 06.11.2013). Man kan derfor hevde at:

«Det er god grunn til å tro at ulike regjeringsalternativer vil føre ulik klimapolitikk. Men det er også viktig å være klar over at norsk klimapolitikk i svært stor grad påvirkes av EU. I mars 2006 bestemte Stoltenberg II-regjeringen seg for å akseptere at EUs kvotedirektiv blir gjort gjeldende i

---

⁸ http://www.hoyre.no/www/politikk/hva_mener_hoyre_om/energi_og_miljo/klimapolitikk/ sist lastet 16.11.2013

⁹ <http://www.frp.no/nor/mener/En-enklere-hverdag/Prinsipp-og-handlingsprogram/Prinsippprogram-2013> sist lastet 16.11.2013

Norge, og i tidligere år ble det klart at olje- og energiminister Terje Riis-Johansen endelig aksepterer at EUs fornybardirektiv er EØS-relevant. Dermed er sentrale deler av klimapolitikken allerede meislet ut av EU – som vedtok en stor klima- og energipakke med lovforslag i desember 2008»¹⁰

EU ble en viktig aktør for norsk miljøpolitikk fra slutten av 1980-tallet (den gang kalt EF), og spesielt fra innføringen av EØS-avtalen i 1992. Avtalen krever at Norge i stor grad tilpasser seg EUs miljøregelverk og inkorporerer av denne miljøpolitikken i nasjonal lovgivning. Dette har derfor resultert i en stor grad av samsvar mellom den norske og EUs miljølovgivning, og Norge har derfor på mange måter mottatt ferdig utarbeidet miljøregelverk fra EU. I denne forbindelse kan dette føre til at norske regjeringer og byråkratiet ikke har hatt noen grunn til å inkludere Stortinget og interesseorganisasjoner, siden man kun kan oppfylle minstekravene uten å utvikle en mer ambisiøs politikk (Dahl 1999).

5.4 Svakheter og veien videre

Denne studien ønsket som nevnt tidligere å ha flere deltagere med i selve studien, problemene som ble møtt underveis gjorde dette vanskelig. Hadde man fått ca 30 deltagere i studien ville man i større grad hatt grunnlag for å snakke om mer generaliserte syn blant byråkratene. Det som har blitt påvist i denne studien er derimot at de diskursene som kom frem viste mange likhetstrekk med den politikken Norge fremmer. Hvilken vei påvirkningen går er derimot vanskelig å si, siden det ville vært et behov for å gjøre flere dybdeintervjuer av deltagerne for å finne ut hvorvidt de selv føler at de er i en posisjon til å påvirke. En mulighet er at deltagerne har søkt seg inn i byråkratiet nettopp fordi de er enige i den politikken som føres. På den andre siden derimot kan det være slik at byråkratene sosialiseres inn i et arbeidsmiljø hvor en dominerende forståelse eksisterer og man kan ha vanskelig for å gå i mot denne og derfor underkaste seg institusjonens forståelse. Q-studier kan derimot være et sentralt virkemiddel for å trekke frem syn som normalt ikke vinner frem, og større studier kan finne frem til hierarkisk rangerte diskurser.

Hadde det i forkant av denne studien latt seg gjøre å samle inn utsagn gjennom intervjuer med byråkratene selv ville det gitt grunnlag for å benytte seg av et bredere sorteringsskjema og mer konkrete utsagn omkring løsninger. Dette ville ha gjort at man kunne fanget opp flere nyanser i diskursene, og på den måten kanskje funnet frem til flere faktorer.

---

¹⁰ Anne Therese Gullberg <http://www.cicero.uio.no/webnews/index.aspx?id=11190> sist lastet 16.11.2013

Siden man kan anta at byråkratene er eksperter på sine egne områder, vil man også kunne anta at de benyttet et mer spesifikt språk i forhold til fenomener som klimaendringene. Ulike profesjoner vil for eksempel kunne formulere begreper forskjellig, og hvilke av disse som får gjennomslag for sin uttrykksmåte vil kunne definere ordbruken omkring et fenomen (Rønning 2006). Som en deltager uttrykte det:

« (...) vi lever jo av å skrive, så dermed så ville jeg jo vært mye mer sann finformulert selv, men dette er overskriftsmessig, så synes jeg dette er ganske (...) godt beskrivende (...). Kanskje et poeng sann verdimessig å ha litt sterke ord» (B9)

Deltagerne som ble intervjuet i etterkant av sorteringen gav allikevel alle uttrykk for at de følte at sorteringen gav et representativt bilde av hvordan de oppfattet klimaendringene. Men man ønsket at enkelte løsninger ble spesifisert tydeligere, som for eksempel: «Type pris på karbon, altså sånne konkrete håndgrep da, som må til og som jo både regjeringen og IEA og andre har» (B2). Som vist tidligere sier Watts & Stenner (2012) at selv mindre ideelle Q-utvalg vil gi sorteringer som gir gode representasjoner av deltagerens virkelighetskonstruksjon, og ved å benytte seg av etterfølgende intervjuer vil man derfor kunne samle inn komplementær kunnskap i forhold til den man får ved kun å gjennomføre en sortering. Intervjuene her gav som vi ser viktig tilleggsinformasjon i forhold til fortolkningen av sorteringen.

Siden byråkrater kan sies å være fageksperter ville det vært ønskelig å gjennomføre en større studie blant dem for å avdekke hvilke syn og virkelighetskonstruksjoner som er tilstede blant dem. I studien som har blitt gjennomført i denne oppgaven ser man blant annet at det var fire deltagere som ikke falt inn under en enkelt faktor, noe som er en indikator på at det kan være flere diskurser her som det ville være interessant å utforske. Hadde man kunne gjennomføre intervjuer blant deltagerne på forhånd for å samle inn utsagn, samt få en oppfatning av hvordan byråkratene selv snakker om klimaendringene, ville man kunnet konstruere et Q-sett som i større grad reflekterte ekspertspråket til byråkratene. Man kunne så ha gjennomført Q-sorteringer blant et større utvalg deltagere, for eksempel 40 stykker fra et bredt utvalg departementer, og samtidig benyttet et Q-sett med rundt 50 utsagn og en brattere normalfordeling. Dette ville gitt et bedre bilde av byråkratenes virkelighetsforståelser, og man ville muligens ha kunnet trukket ut så mange som syv faktorer. Flere faktorer avspeiler ofte en

mer kompleks forståelse av et fenomen, men det er viktig å huske på som Brown (1980) sier, at man heller ikke skal trekke ut for mange faktorer, siden disse kan være spuriøse.

Q-studien her kan på mange måter danne grunnlaget for å gjennomføre en større studie innad i norske departementer. En større studie ville ikke hatt like store utfordringer i forhold til personvernsopplysninger, og man ville kunnet samle inn mer bakgrunnsinformasjon blant deltagerne. Er det slik at ulike profesjonsbakgrunn påvirker virkelighetskonstruksjonene hos byråkratene? Ser man at ansatte i ulike departementer gir uttrykk for ulike syn, og er det noen av synene som virker hegemoniske i byråkratiet? Er det slik at departementene aktivt rekrutterer inn individer med bestemte synspunkter? Slike spørsmål ville kunne blitt besvart i en større undersøkelse, og dersom man hadde kombinert Q med diskursanalyse ville man mest sannsynlig kommet frem til svært interessante resultater. En diskursanalyse ville for eksempel kunne sammenlignet intervjuene man gjennomførte i etterkant av sorteringen, for så å trekke ut bestemte ord og uttrykk man ser går igjen og se om man kan avdekke et eller bestemte ekspertspråk i eller mellom grupper. Diskursanalysen kunne også gjennomført tekstanalyser på dokumenter, pressemeldinger og lignende, som departementene gir ut. Alt i alt ville en større studie her vært svært interessant, men også svært ressurskrevende.

6. Avslutning

Mye tyder som man ser på at forholdet mellom forvaltningen og politikk er mer sammensatt enn det man i Webers idealtyper legger opp til. Som nevnt var også Weber opptatt av at hans fremstillinger var nettopp idealtyper, og eksisterte ikke i sin rene form i den virkelige verden. Idealtypene var ment for å sammenligne den virkelige verden opp i mot. I norsk miljøpolitikk- og forvaltning er det tydelig at det ikke finnes et klart skille mellom politikk og forvaltning. Spesielt kan man se at økonomiske perspektiver på klimaendringene og Finansdepartementet som en aktiv påvirker i politikkkutforming har vært sentralt i Norge. Sentrale aktører vil kunne ha stor påvirkning på hvordan man rammer inn et bestemt fenomen, og derfor være i en maktposisjon til å definere hva som er et problem og hvordan det skal håndteres. I Norge ser man at det har vært et hovedfokus på å få gjennomført kostnadseffektive tiltak, og dette har blant annet ført til at man i internasjonale samarbeid har ønsket at klimaendringene skulle bli forstått som et felles problem som trenger felles løsninger. Man har derfor ønsket at det skal være internasjonale mål om utslippsreduksjon av klimagasser, og at Norge på den måten vil kunne gjennomføre klimatiltak i andre land og godskrive dette på landets klimaregnskap. Med andre ord har man i stor grad lagt opp til at klimaendringene skal forstås i form av økonomiske begreper, som kostnadseffektivitet, og dette har også vært sentralt for å argumentere mot nasjonale tiltak mot klimaendringene. Siden Norges økonomi i stor grad er avhengig av salg av olje og gass, vil landet i stor grad ha en egeninteresse i å unngå tiltak som vil føre til tiltak som igjen kan føre til lavere produksjon.

Selve studien kommer frem til to faktorer, eller diskurser, som ser ut til å uttrykke en form for intersubjektivt mellom deltagerne. Faktorene ser ut til å være enige om enkelte av påstandene om klimaendringene, mens ser ut til å være uenige i forhold til andre. Mest interessant er det at man innen den første diskursen er pessimistisk i forhold til fremtiden, deltagerne mener at man må gjennomføre upopulære og drastiske vedtak nasjonalt, og man har tro på at individer kan gjøre en forskjell. Den andre diskursen er derimot hevdet at det er mange tiltak som kan begrense konsekvensene av klimaendringene, og det er viktig at man satser på teknologiske løsninger. I tillegg er det viktig at man satser på tiltak som er kostnadseffektive, og man vil mene at det meste av ansvaret vil ligge på internasjonalt nivå. Av de utsagnene som uttrykte seg som signifikant forskjellig mellom diskursene, var det spesielt synet på fortsatt oljeutvinning i Norge som var interessant. Mens den første diskursen ser ut til å være bekymret for hvilke inntrykk dette gir av Norge i klimapolitikken, er man innen den andre diskursen mer tilbøyelig til å være enig i at norsk oljeutvinning faktisk kan

føre til reduserte utslipp av klimagasser i andre land. Dette gjør at man blant deltagerne i denne studien kan snakke om to virkelighetskonstruksjoner i forhold til klimaendringene., og begge disse synene ser ut til å samsvare godt med de perspektivene som har vært gjennomgående i norsk klimapolitikk.

Den 11. til 22. november 2013 foregår de såkalte COP 19 FN-forhandlingene i Warszawa¹¹, og hva disse forhandlingene vil føre frem til vil være svært interessant. Her vil man også se ulike virkelighetsforståelser og interesser bli fremmet, og hvem som vinner frem med sine syn vil være sentralt for videre klimapolitikk. Hva man oppfatter som et problem, og hvilke løsninger man foretrekker vil være avhengig av hvilken virkelighetsforståelse man legger til grunn, og man kan derfor si:

«What we do about climate change obviously depends on the stories we tell.
As these stories change, the world change too» (Onuf 2007:xv)

---

¹¹ <http://unfccc.int/2860.php> sist lastet 19.11.2013

7. Kilder

- Addams, H. 2000. Q Methodology. *Addams, J. & J. Proops (eds.). Social Discourse and Environmental Policy. An Application of Q Methodology.* Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham. 14-40
- Addams, H. & J. Proops. 2000. Introduction. *Addams, J. & J. Proops (eds.). Social Discourse and Environmental Policy. An Application of Q Methodology.* Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham. 1-13
- Alstadheim, K. B. 2010. *Klima-paradokset. Jens Stoltenberg om vår tids største utfordring.* Aschehoug, Oslo.
- Andresen, S. & E. L. Boasson. 2008. Internasjonalt klimasamarbeid. Klare anbefalinger, men svake forpliktelser. *S. Andresen, E. L. Boasson & G. Hønneland (red.). Internasjonal miljøpolitikk.* Fagbokforlaget, Bergen. 71-85
- Andresen, S., Boasson, E. L. & G. Hønneland. 2008. Fremveksten av internasjonal miljøpolitikk. *Andresen, E. L. Boasson & G. Hønneland (red.). Internasjonal miljøpolitikk.* Fagbokforlaget, Bergen 17-35
- Asdal, K. 2002. Forskningsråd og kunnskapsmakt. *Meyer, S. & S. Myklebust (red.). Kunnskapsmakt.* Gyldendal norsk forlag, Oslo. 102-132
- Asdal, K. 2011. *Politikkens natur – Naturens politikk.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Barry, J. & J. Proops 1999. Seeking sustainability with Q methodology. *Ecological Economics Vol 28.* 337-345
- Benjaminsen, T. A. & H. Svarstad. 2002. Miljø, utvikling og samfunnsvitenskap. *Benjaminsen, T. A. & H. Svarstad (red.). Samfunnsperspektiver på miljø og utvikling.* Universitetsforlaget, Oslo. 13-18
- Benjaminsen, T. A. & H. Svarstad. 2010. *Politisk Økologi. Miljø, mennesker og makt.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Berner, K. (2010). Bruk av Q-metodologi i en mastergradsstudie. *Thorsen, A. A. & E. Allgood (red.). Q-metodologi. En velegnet måte å utforske subjektivitet.* Tapir Akademiske Forlag, Trondheim. 191-198
- Berntsen, B. 2011. *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge.* Unipub, Otta
- Brown, S. R. 1980. *Political Subjectivity. Applications of q methodology in political science.* Yale University Press, London.
- Brown, S. R. 1996. Q Methodology and Qualitative Research. *Qualitative Health Research, Vol. 6. No. 4.* 561-567
- Brox, O. 2009. *Klimakrisen. Hva kan vi gjøre?* Aschehoug, Oslo.
- Buckingham, S. & M. Turner. 2008. Introduction. *Buckingham, S. & M. Turner (Eds.). Understanding Environmental Issues.* SAGE Publications Ltd, London. 1-7
- Burr, V. 2003. *Social Constructionism.* 2nd edition. Routledge, London.

- Cass, L.R. & M. E. Pettenger. 2007. Conclusion: The Constructions of Climate Change. *Pettenger, M. E. (ed.). The social construction of climate change. Power, knowledge, norms, discourses.* Ashgate Publishing Company, Hampshire. 235 – 246
- Castree, N. 2005. *Nature*. Routledge, London.
- Christensen, T. & P. Lægreid. 2002. *Reformer og lederskap. Omstilling i den utøvende makt*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Christensen, T., Egeberg, M., Larsen, H. O., Lægreid, P. & P. G. Roness. 2010. *Forvaltning og politikk*. 3. utgave. Universitetsforlaget, Oslo.
- Dahl, A. 1999. Miljøpolitikk – Full tilpasning uten politisk debatt. *Claes, D. H. & B. S. Tranøy (red.). Utenfor, annerledes og suveren? Norge under EØS-avtalen.* Fagbokforlaget, Bergen. 127-149
- Dayton, B. W. 2000. *Policy Frames, Policy Making and the Global Climate Change Discourse*. Addams, J. & J. Proops (eds.). *Social Discourse and Environmental Policy. An Application of Q Methodology*. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham. 71-99
- Eden, S., A. Donaldson & G. Walker. 2005. Structuring Subjectivities? Using Q methodology in human geography. *Area, Vol 37, No 4*. 413-422
- Elloway, D. 2013. *Xenophobe's guide to the Norwegians*. Xenophobe's Guides, London.
- Engelstad, F. 1999. Maktbegrepet etter Max Weber. *Engelstad, F. (red.). Om makt. Teori og kritikk*. Gyldendal Akademiske, Oslo. 15-42
- Engelstad, F. 2005. *Hva er makt?* Universitetsforlaget, Oslo.
- Evans, J. 2008. Social constructions of nature. *Daniels, P., Bradshaw, M., Shaw, D. & J. Sidaway. An introduction to Human Geography. Issues for the 21st Century*. 3rd edition. Pearson Education Limited, Harlow. 256-272
- Fanebust, F. 2010. *Selvbedraget. Norge og Klimakrisen*. Pax forlag, Oslo.
- Fanebust, F. 2013. Mytene i vår tid. *Fanebust, F. (red.). Makt – Myter – Media. Det er mye verre enn du tror*. Kolofon forlag, Oslo. 21-79
- Giddens, A. 2009a. *Sociology. 6th edition*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A. 2009b. *The politics of climate change*. Polity Press, Cambridge.
- Grimen, H. 2004. *Samfunnsvitenskaplige tenkemåter*. 3. utgave. Universitetsforlaget, Oslo.
- Grimen, H. 2010. Michel Foucault – styring, makt og motstand. *Pedersen, J. (red.). Moderne politisk teori*. Pax Forlag, Oslo. 226-247
- Hellevik, O. 2002. *Forskningsmetode i Sosiologi og Statsvitenskap*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hoff, K. T. 2010. Makt i forvaltningen. *Stat & Styring. Tidsskrift for politikk og forvaltning, Vol 20, No 4*. 4

- Hulme, M. 2009. *Why we disagree about climate change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hønneland, G. & L. C. Jensen. 2008. *Den nye nordområdepolitikken. Barentsbilder etter årtusenskiftet*. Fagbokforlaget, Bergen.
- IPCC. 2013. Summary for Policymakers. *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S. K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.). Cambridge University Press, Cambridge
- Jacobsen, D. I. 1997. *Administrasjonens makt – om forholdet mellom politikk og administrasjon*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Jansen, A-I. 1989. *Makt og miljø. Om utformingen av natur- og miljøvernpolitikken i Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kidd, W., K. Legge & P. Harari. 2010. *Politics & Power*. Palgrave Macmillian, Hampshire.
- Kristiansen, J. E. 2007. *Tall kan temmes! Om å bruke og formidle statistikk*. IJ-forlaget, Kristiansand.
- Lidskog, R. & G. Sundqvist. 2013. *Miljøsosiologi*. Gyldendal Akademiske, Oslo.
- Lie, E. 2012. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lunde, L. & I. Stensdal. 2013. Norsk ressurs- og miljøpolitikk mot 2030: Landing i Kina eller på månen? *Mølster, O. & Å. Weltzien (red.). Norge og det nye verdenskartet*. Cappelen Damm, Oslo. 80-105
- Lunde, L., Thune, H., Fleischer, E., Grünfeld, L. & O. J. Sending. 2008. *Norske interesser. Utenrikspolitik for en globalisert verden. Grunnlagsrapport fra Utenriksdepartementets refleksprosjekt*. Cappelen Damm, Otta.
- Lundgren, G.L., T. Juritzen, E. Engebretsen & K. Heggen. 2012. *Makt*. Engebretsen, E. & K. Heggen (Red.). *Makt på nye måter*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Jørgensen, M. & L. Phillips. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage, London.
- McKeown, B. & D. Thomas. 1988. *Q Methodology*. Sage Publication ltd, London.
- Meyer, S. 2002. Forskeren. Et beskjedent vitne? *Meyer, S. & S. Myklebust (red.). Kunnskapsmakt*. Gyldendal norsk forlag, Oslo. 9-21
- Miljøverndepartementet. 2006-2007. *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand. Stortingsmelding nr 26*. Oslo.
- Mjøset, L. 2002. Samfunnsvitenskapens natur. *Benjaminsen, T. A. & H. Svarstad (red.). Samfunnsperspektiver på miljø og utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo. 321-347
- Neumann, I. B. 2001. *Mening, Materialitet, Makt: En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Nilsen, Y. 2002. Kunnskapsmakt uten faglige ambisjoner. *ECON og norsk klimapolitikk i 1990-årene. Meyer, S. & S. Myklebust (red.). Kunnskapsmakt*. Gyldendal norsk forlag, Oslo. 192-214

Norgaard, K. M. 2011. *Living in Denial. Climate Change, Emotions, and Everyday Life*. The MIT Press, London.

NOU 1995:4. *Virkemidler i miljøpolitikken*.

NOU 2006:18. *Et klimavennlig Norge*.

Nyhamar, T. 2007. Norsk utenrikspolitikk: Nasjonal internasjonalisme? *Hovi, J. & R. Malnes (red.). Anarki, makt og normer*. Abstrakt forlag, Oslo. 149-165

O'Brien, K. 2009. Do values subjectively define the limits to climate change adaptation?. *Adger, N., Lorenzoni, I. & K. O'Brien. Adapting to Climate Change. Thresholds, Values, Governance*. Cambridge University Press, Cambridge. 164 – 180

OECD. 2011. *OECD Environmental Performance Reviews: Norway 2011*. OECD Publishing, Paris.

Onuf, N. 2009. Forword. *Pettenger, M. E. (ed.). The social construction of climate change. Power, knowledge, norms, discourses*. Ashgate Publishing Company, Hampshire. xi – xv

Overrein, A. 2005. *Kampen om folkeretten. Krig, makt og rett i verdenssamfunnet*. Abstrakt forlag, Oslo.

Painter, J. & A. Jeffrey. 2009. *Political Geography*. 2nd edition. Sage Publications Ltd, London.

Pettenger, M. E. 2007. Introduction: Power, Knowledge and the Social Construction of Climate Change. *Pettenger, M. E. (ed.). The social construction of climate change. Power, knowledge, norms, discourses*. Ashgate Publishing Company, Hampshire. 1-20

Ragin, C. C. 1994. *Constructing Social Research*. Pine Forge Press, London.

Reitan, M. 2001. Den nye miljøpolitikken og de etablerte institusjonene. *Tranøy, B. S. & Ø. Østerud (red.). Den fragmenterte staten. Reformer, makt og styring*. Gyldendal Akademiske, Oslo. 454-480

Rogers, W.S. 2011. *Social Psychology*. 2nd edition. Open University Press, Berkshire.

Robbins, P. 2004. *Political Ecology*. Blackwell Publishing, Oxford.

Røksund, A. 2001. Forvaret mellom politisk styring og fagmilitær uavhengighet. *Tranøy, B. S. & Ø. Østerud (red.). Den fragmenterte staten. Reformer, makt og styring*. Gyldendal Akademiske, Oslo. 125-153

Rønning, R. 2006. *Vårt politiske Norge. En innføring i stats- og kommunalkunnskap*. 3.utgave. Fagbokforlaget, Bergen.

Røste, O. B. 2013. *Politikk og økonomi for statsvitere*. Gyldendal Akademiske, Oslo.

Sandmo, E. 1999. Michel Foucault som makteoretiker. *Engelstad, F. (red.). Om makt. Teori og kritikk*. Gyldendal Akademiske, Oslo. 79-96

Skjærseth, J. B. & T. Skodvin. 2009. *Climate change and the oil industry. Common problem, varying strategies*. Manchester University Press, Manchester.

Skjærseth, J. B., Andresen, S., Lundli, H-E., Næss, T., Reitan, M., Rosendal, G. K. & J. Wettstad. 2004. Comparative Analysis and Conclusions. *Skjærseth, J. B. (red.). International Regimes and Norway's Environmental Policy. Crossfire and Coherence.* Ashgate, Hampshire. 195-229.

Solheim, E. 2013. *Politikk er å ville.* Cappelen Damm, Oslo.

Stryken, A. C. 2013. *Klimahistorie & klimapolitikk.* Dreyer forlag, Oslo.

Thagaard, T. 2009. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode.* 3. utg. Fagbokforlaget, Bergen.

Thorsen, A. A. & E. Allgood. 2010. Introduksjon til Q-boken og begrepsavklaring. *Thorsen, A. A. & E. Allgood (red.). Q-metodologi. En velegnet måte å utforske subjektivitet.* Tapir Akademiske Forlag, Trondheim. 15-22

Watts, S. & P. Stenner. 2005. *Doing Q Methodology: Theory, Method and Interpretation.* Qualitative Research in Psychology, Vol 2, No 4. 67-91

Watts, S. & P. Stenner 2012. *Doing Q Methodological research. Theory, Method and Interpretation.* SAGE, London.

Weber, M. 2000. *Makt og byråkrati.* 3.utgave. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Wolf, A. 2010. Subjektivitet i Q-metodologi. *Thorsen, A. A. & E. Allgood (red.). Q-metodologi. En velegnet måte å utforske subjektivitet.* Tapir Akademiske Forlag, Trondheim. 23-37

Østerberg, D. 2012. *Sosiologiens nøkkeltbegreper.* Cappelen Damm Akademisk, Oslo.

Østerud, Ø. 2007. *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse.* Universitetsforlaget, Oslo.

Østerud, Ø., Engelstad, F. & P. Selle. 2003. *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen.* Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

9. Vedlegg

Q-utvalget

<p>-1-</p> <p>Klimaendringer er ikke en trussel mot menneskeheten.</p>	<p>-7-</p> <p>Påstanden om menneskeskapte klimaendringer kommer til å bli avdekket som en vitenskapelig skandale.</p>
<p>-2-</p> <p>Jeg er villig til å senke min levestandard for å skape en bedre fremtid.</p>	<p>-8-</p> <p>Før eller siden vet vi jo at planeten tar hevn.</p>
<p>-3-</p> <p>Jeg stoler på at myndighetene tar ansvar for vår felles fremtid.</p>	<p>-9-</p> <p>Varmere somre i Norge vil være bra for mine utendørsaktiviteter.</p>
<p>-4-</p> <p>Grønt forbruk er det beste jeg kan gjøre for miljøet.</p>	<p>-10-</p> <p>Vi er ansvarlige overfor Gud og må beskytte hans skaperverk.</p>
<p>-5-</p> <p>Vi kan ikke gjøre noe med klimaendringer før vi endrer vårt kapitalistiske system.</p>	<p>-11-</p> <p>Jeg bekymrer meg mer over lokale miljøproblemer enn klimaendringer.</p>

-6- Jeg bekymrer meg ikke for mye over klimaendringer. Jeg velger å nyte livet.	-12- Mesteparten av ansvaret ligger på internasjonalt nivå.
-13- Hvis Norge fortsetter å åpne opp for oljeutvinning, viser vi verden at vi ikke bryr oss om klima.	-19- Hvis ikke rike Norge skulle klare å tilpasse seg et nytt klima, så tror jeg ingen klarer det.
-14- Arbeidsplasser og stabilitet må prioriteres foran miljøhensyn.	-20- Jeg bekymrer meg mer over andre typer verdensproblemer enn klimaendringer.
-15- Det kommer til å bli klimaendringer, men ikke så dramatiske som media skal ha det til.	-21- Det må oppstå en krise før vi gjør forandringer.
-16- Det er utrolig trist om mine barn eller barnebarn ikke kan gå på ski i lavlandet i fremtiden.	-22- Vi har god nok forståelse av utfordringene som klimaendringer vil medføre – nå må vi handle i samsvar med dette.

-17- Klimaendringer kommer antakeligvis til å være gunstig for norsk næringsliv.	-23- Jeg er bekymret over klimaendringer i fattigere deler av verden.
-18- Norge bør ønske klimaflyktninger velkommen.	-24- Jeg er klar til å gjøre en innsats hvis bare noen hadde stilt krav til meg.
-25- Utryddelsen av selv det minste insekt som følge av klimaendringer vil få dramatiske konsekvenser.	-29- Fattige folk i land som India har rett til økonomisk utvikling uavhengig av klimaendringer.
-26- Jeg tror virkelig at jeg kan skape en bærekraftig fremtid.	-30- Man må begynne med seg selv til tross for at det kjennes som en dråpe i havet.
-27- Jeg er pessimistisk med tanke på fremtidige klimaendringer.	-31- Norge bør sette agenda og lede an for å motvirke klimaendringene.

<p>-28-</p> <p>Fremtidig teknologi vil løse klimaproblemet.</p>	<p>-32-</p> <p>Menneskeheten har alltid tilpasset seg, og det vil vi også gjøre i forhold til klimaendringene.</p>
---	--

Forespørsel

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave

Jeg er masterstudent ved samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo, og arbeider for tiden med en avsluttende masteroppgave. Temaet for oppgaven er oppfattelse av klimaspørsmålet, og jeg ønsker å undersøke dette blant de som arbeider i norske departementer. Oppgaven har fått støtte fra PLAN-prosjektet (Potentials of and limits to adaptation in Norway), som ledes av Karen O'Brien.

I den forbindelse ønsker jeg å benytte Q-metodologi med etterfølgende intervjuer blant 5-10 personer i opp til 3 departementer. Q-Sorteringen går ut på at man får et sett med 32 påstander knyttet til klimaspørsmålet, og disse vil man bli bedt om å sortere etter hvilken grad man er enig med dem. Denne sorteringen vil ta mellom 15-20 minutter. Etter at sorteringen er gjennomført vil det bli foretatt et intervju. Under dette intervjuet vil jeg benytte båndopptaker, og det vil vare i omtrent 30-45 minutter. Det vil kunne bli behov for et kortere intervju på et senere tidspunkt for å bekrefte om resultatene samsvarer med deltagerens egen oppfattelse.

Deltagelse i dette prosjektet er frivillig, og man kan på et hvilket som helst tidspunkt trekke seg fra å delta. Dersom du velger å trekke deg underveis i prosjektet vil all data som allerede er samlet inn om deg bli anonymisert. All informasjon som har blitt samlet inn vil bli behandlet konfidensielt, og ved prosjektets slutt vil informasjonen anonymiseres. De opplysningene som har blitt tatt opp på båndopptaker vil slettes. Det vil ikke være mulig å finne tilbake til enkeltpersoner når prosjektet er avsluttet, og det vil ikke være mulig å gjenkjenne deltagerne i publikasjonene fra studien. Prosjektet forventes å være ferdig i løpet av 2012.

Ved å skrive under på denne erklæringen samtykkes det i at man har mottatt informasjon om forskningsprosjektet, og at man ønsker å delta. Dersom du har noen spørsmål knyttet til denne oppgaven kan jeg kontaktes på e-post, [REDACTED]. Du kan også kontakte min veileder, Karen O'Brien ved Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo på hennes e-post, [REDACTED]

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen

Jon Vegard Dokken

[REDACTED]

Jeg har mottatt informasjon om studien av oppfattelser av klimaspørsmålet og ønsker å delta.

Samtykkeerklæring:

Signatur:.....

Dato:.....

Telefonnummer:.....

Intervjuguide

Siden problemstillingen legger vekt på at man er interessert i de oppfattelsene informantene har omkring klimaspørsmålet, vil det bli lagt opp til at man har et semi-strukturert intervju med hver enkelt respondent i etterkant av selve Q-sorteringen. Dette vil si at intervjuene vil bli lagt opp som en samtale mellom forskeren og informanten, hvor det vil bli snakket om hvordan selve sorteringen ble oppfattet. Det vil ikke bli benyttet standardiserte spørreskjemaer, siden det interessante vil være hvordan informanten opplevde selve sorteringen, og om påstandene i betydelig grad reflekterte de synspunktene han/hun kan si seg enig eller uenig i. Det vil med andre ord være behov for en grad av fleksibilitet i spørsmålene, slik at de kan tilpasses den individuelle sorteringen. Siden det er viktig at intervjuene handler om det samme, vil det bli satt opp enkelte spørsmål som veiledende for samtalen.

Før selve intervjuet starter vil det bli snakket uformelt omkring andre temaer for å skape en avslappende atmosfære. Det vil deretter bli gått over til spørsmål knyttet til informantens egen oppfattelse av selve sorteringen. Her vil det bli gitt rom for at informanten selv kan komme med kommentarer og forklare hvordan han/hun opplevde sorteringen. Deretter vil det bli spurt om spørsmålene var i samsvar med sortererens egne synspunkter, og til slutt vil det bli spurt mer direkte om hvorfor han eller hun valgte å sortere slik de gjorde. Spørsmålene vil altså bli delt inn i tre kategorier:

Kategori 1: Spørsmål knyttet til selve sorteringen:

1. Hvordan opplevde du selve sorteringen?
2. Var sorteringen en god måte å uttrykke seg på?

Kategori 2: Spørsmål knyttet til egen oppfattelse av klimaspørsmålet:

1. Følte du at påstandene reflekterte dine egne synspunkter?
2. Var det noen synspunkter du føler du ikke fikk gitt uttrykk for?

Kategori 3: Spørsmål knyttet til påstandene:

1. Hvorfor valgte du de påstandene du gjorde som de viktigste?
2. Hvorfor valgte du de påstandene du gjorde som de minst viktige?
3. Hvorfor gav du de påstandene som du gjorde verdien 0?
4. Var det spørsmål du følte at var selvmotsigende?

Siden dette er et uformelt intervju vil disse spørsmålene være veiledende, og vil kunne endre seg fra informant til informant for at de skal kunne uttrykke sine egne oppfattelser og inntrykk av Q-sorteringen.